

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Θέτοντας τον άνθρωπο ως μικρογραφία της κοινωνίας, το παρόν έργο, θα εμβαθύνει στις έννοιες της ισχύος, της εξουσίας αλλά και της στρατηγικής υπό το πρίσμα της πολιτικής σκέψης. Μέσω της ανάλυσης της Αρχαίας, Μεσαιωνικής αλλά και Σύγχρονης πολιτικής φιλοσοφίας, η παρούσα διατριβή θεμελιώνει τις αξίες που διέπουν την ιστορική συνέχεια του ήθους και της δικαιοσύνης.

*Ανάλυση της ισχύος,
εξουσίας και στρατηγικής
στις διεθνείς σχέσεις μέσω
της φιλοσοφικής
διατριβής*

Στρουσόπουλος Σταύρος | Αθήνα, 2022

Επιβλέπων καθηγητής: Αθανάσιος Πλατιάς

Το έργο που εκπονήθηκε και παρουσιάζεται στην υποβαλλόμενη διπλωματική εργασία είναι αποκλειστικά ατομικό δικό μου. Όποιες πληροφορίες και υλικό που περιέχονται έχουν αντληθεί από άλλες πηγές, έχουν καταλλήλως αναφερθεί στην παρούσα διπλωματική εργασία. Επιπλέον τελώ εν γνώσει ότι σε περίπτωση διαπίστωσης ότι δεν συντρέχουν όσα βεβαιώνονται από μέρος μου, μου αφαιρείται ανά πάσα στιγμή αμέσως ο τίτλος. / The intellectual work fulfilled and submitted based on the delivered master thesis is exclusive property of mine personally. Appropriate credit has been given in this diploma thesis regarding any information and material included in it that have been derived from other sources. I am also fully aware that any misrepresentation in connection with this declaration may at any time result in immediate revocation of the degree title.

Στρουσόπουλος Σταύρος

στους γονείς μου

-

“Περί δὲ πολέμου καὶ εἰρήνης τὴν δύναμιν εἰδέναι τῆς πόλεως, ὅποση τε ὑπάρχει ἤδη καὶ πόσῃν ἐνδέχεται ὑπάρξαι, καὶ ποία τις ἦ τε ὑπάρχουσα ἐστὶν καὶ ἣτις ἐνδέχεται προσγενέσθαι, ἔτι δὲ πολέμους πῶς καὶ τίνας πεπολέμηκεν”

-

Αριστοτέλης, Ρητορική

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη	4
Εισαγωγή	5
Μεθοδολογία	6
1. Ανάλυση της ισχύος	7
1.1. Κριτική Θουκυδίδη.....	8
1.2. Κριτική Thomas Hobbes.....	10
1.3.Κριτική Πατριάρχη Φώτιου.....	12
1.4 Κριτική Μακιαβέλλι.....	14
1.5 Σωκρατική θεώρηση.....	16
2. Η εξουσία μέσω της Πολιτικής σκέψης	21
2.1. Αρχαία Πολιτική σκέψη.....	22
2.2. Μεσαιωνική Πολιτική Σκέψη.....	25
2.3. Νεότερη Πολιτική Σκέψη.....	34
3. Φύση της Στρατηγικής	37
3.1 Αξία του Πολιτικού Ρεαλισμού.....	37
3.2 Πολιτική και Στρατιωτική ηγεσία σύμφωνα με τον Carl von Clausewitz.....	39
3.3 Πολιτική και Στρατιωτική ηγεσία σύμφωνα με τον Sun Tzu.....	42
3.4 Πολιτική και Στρατιωτική ηγεσία σύμφωνα με τον Θουκυδίδη.....	45
4. Γενικά συμπεράσματα	49
5. Βιβλιογραφία	51
Ελληνόγλωσση.....	51
Ξενόγλωσση.....	52

Περίληψη

Ο άνθρωπος, προκειμένου να απαλλαγεί από έναν τυχαίο και βίαιο φυσικό θάνατο δημιούργησε την οργανωμένη κοινωνία. Η παρούσα κατάσταση θα προσέδιδε την ελευθερία επιδίωξης των εκάστοτε αγαθών υπό ένα οργανωμένο και έννομο περιβάλλον. Με το πέρας του χρόνου, οι κοινωνίες των ολίγων εξελίχθηκαν σε πολυδιάστατους οργανισμούς που έθεταν την ισχύ και την βιωσιμότητα ως θεμελιωτικά συστατικά στοιχεία. Οι πόλεις έγιναν κράτη που με την σειρά τους όφειλαν στην διαίωσιση ενός ισχυρού κρατικού μηχανισμού. Για τον Αριστοτέλη, ο ρήτορας που πρόκειται να δώσει συμβουλές για τον πόλεμο και την ειρήνη οφείλει να αναγνωρίζει κάθε πτυχή της ισχύος που περιβάλλει μια πόλη-κράτος. Έχοντας κατανοήσει την εγχώρια δύναμη, ο ρήτορας, οφείλει στην διεύρυνση του ορίζοντα εξετάζοντας την ισχύ όλων των γειτονικών πόλεων με σκοπό την προοικονομία της ανισορροπίας στο ισοζύγιο των δυνάμεων. Μέσω της χρήσης του επαγωγικού συλλογισμού, η παρούσα διπλωματική διατριβή, θα φέρει εις πέρας την μεθοδολογική αποσυναρμολόγηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς με σκοπό την εμβάθυνση στην φύση των σύγχρονων διεθνών σχέσεων. Η ανθρωπολογική πρωτοκαθεδρία της βούλησης για ισχύ είναι, αναπόφευκτα, η κινητήριος δύναμη της εξελικτικής πορείας του πολιτικού νου. Θέτοντας τον άνθρωπο ως μικρογραφία της κοινωνίας, το παρόν έργο, θα εξετάσει τις μορφές της ισχύος, της εξουσίας αλλά και της στρατηγικής όπως θα γένετο κατανοητές από τα μάτια του Σωκράτη, του Thomas Hobbes, του Θουκυδίδη, του Πατριάρχη Φώτιου, του Θωμά Ακινάτη αλλά και του Μακιαβέλλι με σκοπό την κατανόηση της φιλοσοφικής συνέχειας που διέπει τις προκείμενες προσωπικότητες. Τέλος, το έργο, θα επιμείνει στην ιστορική εξέλιξη της φύσεως της στρατηγικής. Μέσω της αποδόμησης της στρατηγικής του εαυτού θα τεθεί η πορεία για την επίτευξη της εγχώριας και εξωτερικής στρατηγικής που προάγει το κράτος για να εξασφαλίσει την συνέχεια μέσα στην ιστορία.

Εισαγωγή

Η πρώτη ατομική βόμβα πυροδοτήθηκε στις 16 Ιουλίου 1945 στο Νέο Μεξικό των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής. Η επιτυχία της σήμανε μια νέα τάξη πραγμάτων για την παγκόσμια κοινότητα. Για πρώτη φορά στην ιστορία της ανθρωπότητας, μια πυραυλική κεφαλή θα μπορούσε να εκμηδενίσει την ζωή στον πλανήτη. Ο συν-δημιουργός της πυρηνικής βόμβας Robert Oppenheimer, έχοντας κατανοήσει το κόστος των πράξεων του, περιέγραψε τα συναισθήματά του με την εξής φράση: «Τώρα έγινα ο Θάνατος, ο αδηφάγος των κόσμων». Οι Ηνωμένες Πολιτείες προχώρησαν στην αξιοποίηση των προκείμενων κεφαλών στις 6 και 9 Αυγούστου του 1945 στερώντας την ζωή διακοσίων χιλιάδων Ιαπώνων άμαχων. Ακόμα και αν ο πόλεμος έφτασε στο τέλος του, το πολιτικό, κοινωνικό και ανθρωπολογικό κόστος που προκάλεσαν οι πράξεις της Δύσης μετέβαλαν την ανθρώπινη κατανόηση της ηθικής και της ισχύος. Οι Ηνωμένες Πολιτείες μέσω της προαναφερθέντας πράξης απόλυτης καταστροφής πρόδωσαν την σχέση του ανθρώπου με την ηθική. Οι ψυχρές μεταπολεμικές δεκαετίες που ακολούθησαν μπορεί να μην επέφεραν το τέλος της ανθρώπινης ζωής στον πλανήτη, αλλά, αναπόφευκτα, επέφεραν έναν πνευματικό θάνατο του πολίτη και κατά επέκταση της πολιτικής εξουσίας. Η πίστη στις ανθρώπινες αξίες κλονίστηκε μετουσιώνοντας τον φόβο της εχθρικής απειλής σε συναισθήματα μίσους και ανάγκης για την επιδίωξη επεκτατικής πολιτικής.

Η έννοια της ηθικής δεν μπορεί να εκλείπει από συζητήσεις στρατηγικής, ηγεσίας και πολέμου. Στην σημερινή ημέρα, ο ολοκληρωτικός και παγκόσμιος πόλεμος φαντάζει επικείμενος. Τα θεμέλια των υπερεθνικών ενώσεων που υποσχέθηκαν την μη επανεμφάνιση του πολέμου έχουν κλονιστεί από οικονομικά και πολιτικά οφέλη δημιουργώντας ένα ευρύτερο έλλειμμα εμπιστοσύνης. Η επανεμφάνιση μιας αδίστακτης Ρωσικής εξωτερικής πολιτικής θα αναγκάσει, αναπόφευκτα, την Δύση να επέμβει για ακόμη μια φορά στην Ευρωπαϊκή ήπειρο. Το ισοζύγιο της ισχύος ανάμεσα στα δυο ημισφαίρια αλλάζει σταδιακά για πρώτη φορά μετά τον Ψυχρό πόλεμο. Επομένως, γίνεται κατανοητό πως η ανάγκη για τον πολλαπλασιασμό της ισχύος τίθεται ως αέναη.

Η παρούσα διπλωματική εργασία θέτει ως αυτοσκοπό την ανάλυση των ορισμών της ισχύος, της εξουσίας αλλά και της στρατηγικής με τρόπο αντικειμενικό και βασισμένο σε μια πλούσια βιβλιογραφική ανασκόπηση. Μέσω της σύγκρισης της πολιτικής φιλοσοφίας του αρχαίου, μεσαιωνικού αλλά και σύγχρονου κόσμου θα γίνει κατανοητή η πορεία με την οποία εξελίχθηκε ο πολιτικός νους. Μέσω της κατανόησης των ανθρωπίνων κινητήριων μηχανισμών, θα τεθούν τα θεμέλια για την ανάλυση της βαθύτερης προέλευσης της πολιτικής εξουσίας. Η γένεση της πολιτικής φιλοσοφίας πηγάζει, εν μέρη, από την ισχύ και την εξουσία. Η φιλοσοφία, μέσω μιας ηθικής αποσυναρμολόγησης των πράξεων που υποδηλώνουν ισχύ, θα επιφέρει την δυνατότητα κατανόησης των εκάστοτε γεωπολιτικών συνθηκών αλλά και του ισοζυγίου δύναμης που επικρατεί. Είναι σημαντικό να τονιστεί πως η κάθε ενότητα θα διαλευκάνει τα ζητήματα που τίθενται προς εξέταση μέσω της χρήσης εύλογων ιστορικών παραδειγμάτων. Η φιλοσοφία ως μια πολυδιάστατη περιοχή μελέτης ασχολείται με τις θεμελιώδεις ερωτήσεις σχετικά με την ύπαρξη, τη γνώση, την πραγματικότητα, την ηθική, την αξία, την επιστήμη, την τέχνη και την πολιτική. Ο ρόλος της φιλοσοφίας είναι να προσφέρει κριτική σκέψη, ανάλυση και κατανόηση του κόσμου μέσω της ανθρώπινης εμπειρίας. Εξαιτίας των προαναφερθέντων ζητημάτων η σημασία του παρόντος έργου κρίνεται ως αδιαμφισβήτητη προσθήκη για την σύγχρονη βιβλιογραφία.

Μεθοδολογία

Η επιλεγείσα μεθοδολογία για τη προκείμενη διπλωματική διατριβή, είναι η εμβάθυνση στη συγκριτική ανάλυση της βιβλιογραφικής ανασκόπησης. Πιο συγκεκριμένα, το έργο, εστιάζει στην εμβάθυνση και ανάλυση πολύπλοκων θεμάτων φιλοσοφίας, ισχύος, πολιτικής εξουσίας και στρατηγικής μέσα από διάφορες βιβλιογραφικές πηγές. Ο κύριος στόχος της διατριβής είναι η κατάρτιση θεμελιωμένων ορισμών για τους παραπάνω όρους μέσω της αναφοράς στις κυρίαρχες υπάρχουσες πηγές. Η συγκριτική ανάλυση φιλοσοφικών έργων, όπως αυτά του Θουκυδίδη, του Thomas Hobbes, του Πατριάρχη Φώτιου, του Μακιαβέλλι και του Σωκράτη, θα διασαφηνίσει τις διάφορες προσεγγίσεις που ακολούθησαν οι φιλόσοφοι στην αναζήτηση των ορισμών της ισχύος και της εξουσίας. Μέσω της ανάλυσης των αρχαίων, μεσαιωνικών και σύγχρονων σκέψεων, θα αναδειχθεί η ιστορική εξέλιξη των ιδεών και των προσεγγίσεων, με σκοπό την ευρύτερη κατανόηση των σύγχρονων Διεθνών Σχέσεων. Επιπλέον, η εμβάθυνση στη φύση της στρατηγικής θα επιτευχθεί μέσω της ανάκτησης πληροφοριών από τις θεωρίες του Clausewitz, του Sun Tzu και του Θουκυδίδη οι οποίοι τίθενται ως αυθεντίες για ζητήματα γύρω από τον πόλεμο, τις τακτικές, το ηθικό και την πλάνη. Η παρούσα μεθοδολογία επιτρέπει την εξέταση διαφόρων προσεγγίσεων και θεωριών, καθώς και τη σύγκριση τους, υπό το πρίσμα ενός σύγχρονου και ολοένα ταχύτερα αναπτυσσόμενου παγκόσμιου συστήματος.

Κεφάλαιο 1ο**Ανάλυση της ισχύος**

Το νικάν εαυτόν πασών νικών πρώτη και αρίστη. Το δε ηττάσθαι αυτόν υφ' εαυτού, αίσχιστον και κάκιστον.

"Το να νικάς τον εαυτό σου είναι η πρώτη και η πιο λαμπρή από όλες τις νίκες, το να νικιέσαι όμως από τον εαυτό σου είναι συγχρόνως το χειρότερο και το αισχρότερο από όλα"

Πλάτων, 427-347 π.Χ

Ως απαρχή του έργου τίθεται η κατανόηση τριών βασικών πτυχών της ισχύος: την ισχύ επί του εαυτού, επί του κράτους αλλά και την ισχύ κατά τον πόλεμο. Η προκείμενη αποσυναρμολόγηση της ισχύος μπορεί να προέλθει μέσω της εξέτασης της ανθρώπινης συμπεριφοράς διότι, το κράτος αντικατοπτρίζεται μέσω της φύσης του ατόμου. Έχοντας αναπτύξει τα προαναφερθέντα τρία χαρακτηριστικά, το παρόν κεφάλαιο, θα θεμελιώσει την φύση της ισχύος.

Είναι σημαντικό να τονιστεί πως η ισχύς ενός κράτους πηγάζει από την ισχύ του εκάστοτε συμμετέχοντα πολίτη. Σύμφωνα με την ανάλυση του Πελοποννησιακού πολέμου, από τον ιστορικό Θουκυδίδη, μπορεί να κατανοηθεί η αντίθεση στην κουλτούρα της Αθηναϊκής και Σπαρτιατικής νόησης. Πιο συγκεκριμένα, ο Θουκυδίδης, κάνει λόγο για την επινοητικότητα και την παράτολμη φύση των Αθηναίων «[...] για αυτά όλα μοχθούν και κινδυνεύουν όλη τη ζωή τους, απολαμβάνοντας ελάχιστα τα όσα έχουν [...] εορτή θεωρούν να κάνουν το καθήκον τους και συμφορά είναι για αυτούς περισσότερο η ησυχία της αδράνειας παρά η επίπονη δράση»¹ ενώ, στην αντιπέρα όχθη έθετε του Σπαρτιάτες τους οποίους χαρακτήριζε ως συντηρητικούς και διστακτικούς ακόμα και σε περιπτώσεις που οι πιθανότητες ήταν υπέρ τους « [...] ενώ εσείς επιχειρείτε πάντα πράγματα που κατώτερα από τις δυνάμεις σας [...] εκείνοι είναι δραστήριοι, ενώ εσείς είστε αναβλητικοί, εκείνοι συνεχώς ξενιτεύονται εύκολα, ενώ εσείς δεν ξεκολλάτε από τον τόπο σας»². Γίνεται, λοιπόν, κατανοητό πως η κουλτούρα που παράγεται από την εκάστοτε μονάδα ενός κράτους συμπληρώνεται, ως σύνολο, μέσα στην ευρύτερη πολιτική και στρατιωτική προέκταση της κοινωνίας. Εμβαθύνοντας, η Αθηναϊκή δημοκρατία, μια άλλοτε πανίσχυρη και επεκτατική δύναμη, βίωσε την αλλοίωση μέσα από τον Σπαρτιατικό και κατά συνέχεια Μακεδονικό ζυγό. Και στις δύο περιπτώσεις η έκφανση της ολιγαρχίας επισκίασε τα δημοκρατικά ιδεώδη γεγονός που φανερώνεται μέσω της ανάλυσης της φιλοσοφικής διατριβής της εποχής. Πιο συγκεκριμένα, τα συναισθήματα του κυνισμού κατέβαλαν το γνωστικό πεδίο της φιλοσοφίας εξαιτίας της ύπαρξης της ανελευθερίας. Η προκείμενη εδραίωση της ολιγαρχίας ώθησε τους πολίτες στην ανυπακοή της κρατικής εξουσίας και στην εδραίωση της «ισχύος επί του εαυτού». Σημαντικοί φιλόσοφοι της εποχής ήταν οι Αντισθένης, Διογένης και Κράτης. Οι ίδιοι υπεράσπιζαν τον πολιτικό αποκλεισμό, προάγοντας ένα ατομικιστικό μοτίβο συμπεριφοράς. Γίνεται, λοιπόν, κατανοητό πως η μεταβολή της εξουσίας από συμμετοχική σε ολιγαρχική ώθησε την Αθηναϊκή πολιτική νόηση

¹ Θουκυδίδης Ίστορία Α, 70 – μετ. Άγγ. Βλάχος

² Θουκυδίδης Ίστορία Α, 70 – μετ. Άγγ. Βλάχος

στην ανοικοδόμηση μιας νέας «πόλις-κράτους», εκείνης της εσωτερικής επικυριαρχίας. Συνεπώς, θεμελιώνεται ο συλλογισμός πως ο βαθμός της ανελευθερίας που βιώνει το εκάστοτε άτομο δεν αποτρέπει την αναζήτηση και κατά επέκταση κατάκτηση της ισχύος.

1.1 Κριτική Θουκυδίδη

Σύμφωνα με το έργο του Θουκυδίδη, τον πατέρα του πολιτικού ρεαλισμού, δόθηκε η δυνατότητα κατανόησης της αρχαίας Ελληνικής πολιτικής κουλτούρας με τρόπο αντικειμενικό. Ο ίδιος, έχοντας κατανοήσει την φύση της ισχύος, εμβάθυνε στην ανθρώπινη ατέλεια, τον πόλεμο αλλά και τις διεθνείς σχέσεις μέσω της συγγραφής του *«Πελοποννησιακού Πολέμου»*. Σύμφωνα με τον ιστορικό, η ανισορροπία της ισχύος ανάμεσα σε δυο δυνάμεις θα επιφέρει, αέναα, την ανάγκη για την αναπροσαρμογή του εκάστοτε status quo. Η ιστορία, ανάμεσα στους Λακεδαιμόνιους και τους Αθηναίους, αποδεικνύει ακριβώς την παραπάνω θέση με τους πρώτους να επιζήτησαν την μεγιστοποίηση της ισχύος τους *«η πραγματική, βέβαια, αλλά ανομολόγητη αιτία ήταν, καθώς νομίζω, το ότι η μεγάλη ανάπτυξη της Αθήνας φόβισε τους Λακεδαιμόνιους και τους ανάγκασε να πολεμήσουν»*³. Μέσω της περιγραφής του πολέμου, ο Θουκυδίδης, προτάσσει την ιδέα πως οι άνθρωποι, έχοντας ως θεμέλιο την αυτοσυντήρηση, θα αναζητήσουν την μεγιστοποίηση της ισχύος τους εις βάρος αμφοτέρων *«Με τον πόλεμο, όμως, καθεμιά από τις αντίπαλες πολιτικές παρατάξεις μπορούσε εύκολα να βρει ευκαιρία να προκαλέσει εξωτερική επέμβαση για να καταστρέψει τους αντιπάλους της και να ενισχυθεί η ίδια για ν' ανατρέψει το πολίτευμα»*⁴. Γίνεται, επαγωγικά, ξεκάθαρο πως η ανθρώπινη φύση έχει έμφυτα τα χαρακτηριστικά του ζήλου και της κακοβουλίας αλλά και της αλαζονείας. Ο Θουκυδίδης πίστευε ότι η υπερβολική υπερηφάνεια ή αλαζονεία μπορεί να οδηγήσει τον άνθρωπο στην εθελοτυφλία. Η παρούσα κατάσταση μεταφράζεται ακριβώς και στα κράτη. Πιο συγκεκριμένα, τα κράτη τα οποία υπερεκτιμούν την δύναμη τους, αναπόφευκτα, θα πράξουν λανθασμένα. Ο πόλεμος μπορεί να θεωρηθεί ως προέκταση των ανθρωπίνων αυτών εγωιστικών συναισθημάτων γεγονός που αποδεικνύεται σε πληθώρα χωρίων του έργου *«Αιτία όλων αυτών ήταν η φιλαρχία που έχει ρίζα την πλεονεξία και την φιλοδοξία που έσπρωχναν τις φατρίες ν' αγωνίζονται με λύσσα»*⁵.

Σε μια προσπάθεια κατανόησης της ισχύος, του νόμου αλλά και της τιμωρίας, ο ιστορικός, παρουσιάζει τις κοινωνίες ως έμφυτα άδικες. Εμβαθύνοντας, σύμφωνα με την εξέλιξη του Πελοποννησιακού πολέμου, η Μυτιλήνη αποστάτησε από την ηγεμονία των Αθηναίων διχάζοντας την Αθηναϊκή κοινή γνώμη. Η Αθήνα, φοβούμενη για περαιτέρω αποστασίες από λοιπές πόλεις, όφειλε στην άμεση αντιμετώπιση του παρόντος προβλήματος. Από την μια πλευρά τάχθηκε ο Κλέων, στρατηγός γνωστός για την πολεμοχαρή και εκδικητική φύση του, προήγαγε την ιδέα πως ο θάνατος των Μυτιληναίων θα επέφερε τον παραδειγματισμό των υπόλοιπων συμμαχικών πόλεων με σκοπό την πλήρη υπακοή στην Αθηναϊκή ηγεμονία. Από την άλλη πλευρά, ο ρήτορας Διόδοτος, εναντιώθηκε στην κοινή γνώμη και προσπάθησε να αναλύσει την σημασία των πράξεων σε καταστάσεις αδικίας. Ο ίδιος τόνισε πως ο άνθρωπος δεν πρέπει να παρακινείται κατά τις αποφάσεις του από τα

³ Θουκυδίδης Ιστορία, Α,23 – μετ. Άγγ. Βλάχος

⁴ Θουκυδίδης Ιστορία, Ε, 82.8– μετ. Άγγ. Βλάχος

⁵ Θουκυδίδης Ιστορία, Ε, 82.1– μετ. Άγγ. Βλάχος

συναισθήματα της οργής και του φόβου. Οι αποφάσεις που λαμβάνονται «εν βρασμώ ψυχής» είναι αποφάσεις παράλογες και ανιαρές. Μέσα από τον λόγο του, ο ρήτορας, προτάσσει την ιδέα πως ο νόμος και η ηθική θα καταπατώνται κάθε φορά εξαιτίας της φύσεως του ανθρώπου «Όλοι οι άνθρωποι και όλες οι πολιτείες έχουν έμφυτη την τάση προς την αδικία και δεν υπάρχει νόμος που να μπορεί να τους συγκρατήσει, αφού οι άνθρωποι δοκίμασαν να επιβάλουν όλων των ειδών τις ποινές με την ελπίδα ότι, επιτείνοντάς τις, θα προστατευτούν καλύτερα από τα εγκλήματα των κακούργων»⁶. Μέσω της προσθήκης του προαναφερθέντος χωρίου, ο Θουκυδίδης, αποσκοπούσε στην διδασχία των συνεπειών της κάθε άδικης πράξης. Η Αθήνα όφειλε στην λήψη αποφάσεων με βάση το συλλογικό συμφέρον και όχι με βάση την άκριτη εκδικητικότητα. Η αποστασία της Μυτιλήνης ήταν πράξη λογική από την στιγμή που η πόλη αναζητούσε την μεγιστοποίηση της ισχύος της. Συμπερασματικά, οι νόμοι που προστατεύουν τις κοινωνίες από την αδικία δεν είναι καθολικοί παρά μόνο προάγουν τον φόβο της τιμωρίας. Η ανθρώπινη φύση δεν μπορεί να μεταβληθεί εξαιτίας του πόθου για το κέρδος «Πρέπει, λοιπόν, ή να βρούμε μια ποινή τρομερότερη απ' τον θάνατο ή να παραδεχτούμε ότι τίποτε δεν προλαμβάνει το έγκλημα, γιατί τότε η τόλμη της απελπισίας του φτωχού, τότε η υπεροψία και η πλεονεξία του εξουσιαστή, τότε οι άλλες δυστυχίες της ζωής που ανάβουν πάθη τα οποία κυριαρχούν τους ανθρώπους, τους οδηγούν στην παρανομία»⁷.

Ο Θουκυδίδης, έχοντας κατανοήσει τα ανθρώπινα θέλητρα, αποσυναρμολόγησε την ανθρώπινη νόηση κατά την περιγραφή του παρόντος εμφυλίου πολέμου. Το έργο του δεν αποσκοπούσε σε μια απλοϊκή εξιστόρηση γεγονότων και συμπεριφορών. Αντιθέτως, ο ίδιος, εμβάθυνε στις λεπτομέρειες με τρόπο αντικειμενικό έχοντας ως σκοπό την ευαισθητοποίηση των επόμενων γενεών «Αλλά θα είμαι ικανοποιημένος αν το έργο μου κριθεί ωφέλιμο από όσους θελήσουν να έχουν ακριβή γνώση των γεγονότων που συνέβησαν και εκείνων που θα συμβούν στο μέλλον, τα οποία, από την πλευρά της ανθρώπινης φύσης, θα είναι όμοια ή παραπλήσια. Έγραψα την Ιστορία μου για να μείνει αιώνιο κτήμα των ανθρώπων και όχι σαν έργο επίκαιρου διαγωνισμού για ένα πρόσκαιρο ακροατήριο»⁸. Μέσα από τα συμπεράσματά του, θεμελιώνεται η άποψη πως η ανθρώπινη φύση, όντας αμετάβλητη, θα επιφέρει κακουχίες, πόλεμο και αδικίες κατά την προσπάθεια επίτευξης της υπεροχής. Η κατανόηση του Πελοποννησιακού πολέμου θα προσδώσει στον αναγνώστη όλα τα συστατικά στοιχεία για την παραγωγή του εκάστοτε πολέμου. Ακόμα και αν τα τεχνολογικά η επιχειρηματικά σχέδια εξελίσσονται με την πάροδο των χρόνων, τα αίτια και η φύση του φαινομένου θα παραμένουν θεμελιωτικά κοινά. Η διεθνής αναρχία που περικλείει την σημερινή υδρόγειο δεν αποκλίνει από εκείνη που καταγράφηκε το 431π.Χ., αποδεικνύοντας ακριβώς την θέση πως ο άνθρωπος θα κρίνεται, τελεολογικά, ως απαράλλακτος.

Η φύση της ισχύος για τον Θουκυδίδη μπορεί να χαρακτηριστεί μέσα από τα ακόλουθα στοιχεία:

1. Η εξουσία είναι ο απόλυτος καθοριστικός παράγοντας των πολιτικών σχέσεων: Σύμφωνα με τον Θουκυδίδη, «η ανάπτυξη της δύναμης της Αθήνας και ο συναγερμός που αυτή ενέπνευσε στη Σπάρτη έκανε τον πόλεμο αναπόφευκτο» (Η ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου, Βιβλίο 1). Ο Θουκυδίδης πίστευε ότι

⁶ Θουκυδίδης Ιστορία, Γ,45.3 – μετ. Άγγ. Βλάχος

⁷ Θουκυδίδης Ιστορία, Ε,45.4 – μετ. Άγγ. Βλάχος

⁸ Θουκυδίδης Ιστορία, Α,22.4 – μετ. Άγγ. Βλάχος

η ισορροπία δυνάμεων μεταξύ των κρατών είναι ο κύριος παράγοντας που καθορίζει τη συμπεριφορά τους μεταξύ τους.

2. Η ισχύς μπορεί να αποκτηθεί μέσω της στρατιωτικής δύναμης: Ο Θουκυδίδης υποστήριξε ότι η στρατιωτική δύναμη είναι το πιο αποτελεσματικό μέσο για την απόκτηση εξουσίας. Έγραψε, «*Οι πόλεμοι πηγάζουν από άορατα και γενικά ασήμαντα αίτια, με το πρώτο ξέσπασμα να είναι συχνά μια έκρηξη θυμού. πολιτική, η στρατιωτική ισχύς είναι το πιο σημαντικό*» (Η Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου, Βιβλίο 1).
3. Η εξουσία μπορεί να διατηρηθεί μέσω συμμαχιών: Ο Θουκυδίδης πίστευε ότι οι συμμαχίες μεταξύ των κρατών μπορούν να βοηθήσουν στη διατήρηση της ισορροπίας δυνάμεων και στην πρόληψη των συγκρούσεων. Έγραψε: «*Όσο το ελληνικό όνομα διατηρούνταν χωριστά από το βάρβαρο και ο πολίτης δεν ντρεπόταν για τις επιδιώξεις της ειρήνης, η δύναμή τους αυξανόταν, τόσο από τη θάλασσα όσο και από τη στεριά*» (Η Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου, Βιβλίο 1).
4. Η εξουσία μπορεί να υπονομευθεί από την αλαζονεία: Ο Θουκυδίδης προειδοποίησε επίσης ότι η υπερβολική υπερηφάνεια ή αλαζονεία μπορεί να οδηγήσει στην πτώση ενός ισχυρού κράτους. Έγραψε, «*Οι Αθηναίοι... προσέβαλαν τους Πελοποννήσιους και τους συμμάχους τους όποτε τους δόθηκε ευκαιρία, ώσπου επιτέλους, στα μάτια τους, η αλαζονεία τους δεν είχε όρια*» (Η Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου, Βιβλίο 1).

1.2 Κριτική Thomas Hobbes

Ο Thomas Hobbes (1651), Άγγλος φιλόσοφος του 17ου αιώνα, θεωρείται θεμελιωτικός κρίκος για την κατανόηση της σύγχρονης πολιτικής φιλοσοφίας. Ο ίδιος, έχοντας μεταφράσει την «*Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου*» αποδεικνύει τον βαθύτατο σεβασμό που έτρεφε για την πολιτική ιδεολογία και το έργο του Αθηναίου Θουκυδίδη αλλά και της ευρύτερης Αρχαίας Ελληνικής πολιτικής σκέψης. Η κοσμοθεωρία του Hobbes έχει τις ρίζες της στην πεποίθησή ότι τα ανθρώπινα όντα είναι βασικά εγωιστές και βίαιοι, και ότι ο μόνος τρόπος για να επιτευχθεί η διατήρηση της τάξης στην κοινωνία γίνεται μέσω μιας ισχυρής κεντρικής κυβέρνησης που έχει την απόλυτη εξουσία. Αυτή η ιδέα αποτυπώνεται καλύτερα στο πιο διάσημο έργο του Χομπς, «*Λεβιάθαν*», στο οποίο υποστηρίζει ότι χωρίς μια ισχυρή κυβέρνηση για την επιβολή των νόμων και τη διατήρηση της τάξης, τα ανθρώπινα όντα θα συλλαμβάνονταν σε μια συνεχή κατάσταση πολέμου στην οποία η ζωή θα ήταν «*μοναχική, φτωχή, άσχημη, κτηνώδης και σύντομη*»⁹. Ο Hobbes, περιγράφει την ανθρώπινη φύση ως μια υλιστική μηχανή που συχνά υποσκάπτεται από θετικά και αρνητικά συναισθήματα. Για τον ίδιο, όλες οι εκφάνσεις της ανθρώπινης συμπεριφοράς δεν αποτελούν κάποιο άυλο μυστήριο.

⁹ Hobbes Thomas, Leviathan, Chapter XII, Of Religion

Αντιθέτως, η οποιαδήποτε απόφαση μπορεί να επεξηγηθεί μεθοδολογικά. Αυτή η προκείμενη αποδόμηση του ανθρώπου σε μηχανικές λειτουργίες προάγει την ιδέα πως οι άνθρωποι υποκινούνται, έμμεσα ή άμεσα, από τις επιθυμίες τους. Το σύνολο των εκάστοτε επιθυμιών θα καθορίσει την λογική που θα προασπίζει το άτομο: “*When man Reasoneth, hee does nothing els but conceive a summe total [...] names of the whole and one part, to the name of the other part*”¹⁰. Το δαιμόνιο του εγωισμού, σύμφωνα με τον συγγραφέα, δεν επιτρέπει την επιδίωξη μιας κοινής και πανανθρώπινης κουλτούρας επειδή ακριβώς η επιβίωση και αυτοσυντήρηση ενός ατόμου μπορεί να παραποιήσει την επιβίωση ενός άλλου εξαιτίας της ανισορροπίας της ισχύος κατά την σχέση τους. Επομένως, γίνεται αντιληπτή η ύπαρξη του λεγόμενου πολέμου εναντίον όλων «*bellum omnium contra omnes*».

Η ισχύς, για τον Hobbes, μεταφράζεται ως το εκάστοτε μέσο που θα χρησιμοποιήσει ένα άτομο για την μεγιστοποίηση ενός καλού αγαθού ενώ, παράλληλα, διακρίνεται σε Φυσική και Οργανική. Ο Hobbes, τονίζει πως δίχως την ύπαρξη της ισχύος δεν θα μπορούσε να υπάρξει ο νόμος και κατά επέκταση η δικαιοσύνη «*Where there is no common power, there is no law; where no law, no injustice*»¹¹. Μέσω του παρόντος συλλογισμού, ο Hobbes, προσπαθεί να αποδείξει πως η μοναχική και κτηνώδης φύση του ανθρώπου δεν παύει να έχει προοπτική για την δημιουργία οργανωμένων κοινωνιών. Για την επίτευξη μιας ορθής κοινωνίας, ο άνθρωπος, οφείλει να καταπολεμήσει τον μεγαλύτερο φόβο και εχθρό του: τον φόβο για έναν βίαιο και ξαφνικό θάνατο από τον οποίο διακατέχεται φυσικά από την πρώτη στιγμή της ύπαρξης «*The passions that incline men to peace are: fear of death*»¹². Η φυσική κατάσταση που χαρακτηρίζει τον άνθρωπο πριν την ένταξη του στην κοινωνία δεν μπορεί να χαρακτηριστεί από νόμους, ηθική αλλά ούτε από δικαιοσύνη παρά αποτελείται από την ανυπαρξία λογικής και ευσυνειδησίας καθιστώντας την ισχύ του ατόμου ως το μοναδικό παράγοντα προστασίας του. Επομένως, το άτομο, οφείλει στην μετάβαση από την απλή αλλά αβέβαιη φυσική του κατάσταση, στην εκούσια υποταγή της έννομης πολιτειακής οργάνωσης. Η παρούσα σχέση μεταφράζεται ως το Κοινωνικό Συμβόλαιο. Η αντίληψη του Χομπς για το Κοινωνικό Συμβόλαιο είναι κεντρικός πυλώνας της πολιτικής του φιλοσοφίας ακόμα και αν κρίθηκε για την ριζοσπαστικότητα της.

Κυριαρχία για τον Hobbes

Η θεωρία της κυριαρχίας του Hobbes είναι θεμελιωτική για την κατανόηση της πολιτικής του φιλοσοφίας. Για τον Χομπς, η κυριαρχία είναι η απόλυτη εξουσία που βρίσκεται στα χέρια του κράτους. Πίστευε ότι ο μόνος τρόπος για να εξασφαλιστεί η ειρήνη και η ασφάλεια σε μια κοινωνία είναι να παραχωρηθεί αυτή η απόλυτη εξουσία σε μια μόνο αρχή. Η προκείμενη αρχή πρέπει να είναι αυτούσια και αδιαίρετη, καθώς κάθε προσπάθεια διαίρεσης της εξουσίας δημιουργεί, αναπόφευκτα, σύγκρουση. Σύμφωνα με τον Hobbes, η κυριαρχία είναι η ενσάρκωση της λαϊκής βούλησης, καθώς η τελευταία έχει παραιτηθεί από τα ατομικά της δικαιώματα με αντάλλαγμα την προστασία και τη σταθερότητα. Ο Χομπς πίστευε ότι η εξουσία του κυρίαρχου είναι υπεράνω του νόμου, καθώς ο νόμος αντλεί την εξουσία του από

¹⁰ Hobbes Thomas, Leviathan, Chapter V, Of Reason and Science

¹¹ Hobbes Thomas, Leviathan Chapter XIII, Of the Natural Condition of Mankind as Concerning their Felicity and Misery

¹² Hobbes Thomas, Leviathan Chapter XIII: OF THE NATURALL CONDITION OF MANKIND, AS CONCERNING THEIR FELICITY, AND MISERY

τον κυρίαρχο. Ο ίδιος οραματίστηκε μια κοινωνία στην οποία όλη η εξουσία θα βρισκόταν υπό την βλέψη ενός απόλυτου μονάρχη. Πίστευε πως η κοινωνία ήταν εγγενώς χαοτική και ότι μόνο μια ισχυρή και συγκεντρωτική κυβέρνηση θα μπορούσε να επιφέρει την διατήρηση της τάξης και την πρόληψη της βίας. Ο μονάρχης όφειλε να έχει τον πλήρη έλεγχο όλων πτυχών της κοινωνίας, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων και των ελευθεριών των πολιτών της όπως την εξουσία της λογοκρισίας της ομιλίας, τον έλεγχο του Τύπου και τη ρύθμιση των θρησκευτικών πρακτικών. Ενώ ο Hobbes πίστευε ότι οι άνθρωποι είχαν το δικαίωμα της επανάστασης ενάντια σε έναν άδικο ηγεμόνα, θεωρούσε, συγχρόνως, ότι αυτό το δικαίωμα ήταν ουσιαστικά δίχως ουσία, καθώς οι συνέπειες της εξέγερσης θα ήταν πολύ χειρότερες από το εκάστοτε status quo.

Ο συγγραφέας, θέλοντας να εμβαθύνει ακόμη περισσότερο στην ανάλυση της ισχύος, τόνισε την σχέση της ελευθερίας με την ισχύ. Ο ίδιος παρουσιάζει κοινά σημεία με τους Αθηναίους κυνικούς της υποταγμένης Αθήνας σε μια προσπάθεια να αποδείξει την σημασία της αυτοκυριαρχίας. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον ίδιο, «*το άτομο παύει να είναι ελεύθερο όταν η θέλησή του έχει εμποδιστεί με τέτοιο τρόπο ώστε να μην λειτουργεί ως αιτία των πράξεων του*». Ως σημαντικό παράδειγμα για την κατανόηση του παρόντος συλλογισμού έθεσε εκείνο της «ζωγρίας»¹³. Αναλυτικότερα, ένα υποδουλωμένο άτομο έχει παραδώσει τις ελευθερίες του στον κατακτητή με σκοπό την αποφυγή του θανάτου. Επομένως, η σκλαβιά, για τον Hobbes, τίθεται ως μια ελεύθερη πράξη αποφυγής ενός βίαιου τέλους «*is to evade the present fury of the victor by submission, and to compound for their life with ransom or service*»¹⁴. Η σωματική ανελευθερία που προκύπτει από την παρούσα σχέση δεν λειτουργεί κατασταλτικά επί των θέλητρων του κατακτημένου, ο οποίος, λειτουργεί υπέρ της προσωπικής του ευημερίας. Γίνεται, λοιπόν, κατανοητό πως η αυτοκυριαρχία μπορεί να επιτευχθεί ακόμα και σε περιπτώσεις απουσίας της σωματικής ελευθερίας.

Η επιρροή του Χομπς στη σύγχρονη πολιτική φιλοσοφία είναι αναμφισβήτητη. Εισήγαγε την πρωτότυπη για την εποχή θεωρία του Κοινωνικού Συμβολαίου που επηρέασε ολόκληρη τη δυτική παράδοση της πολιτικής σκέψης. Αυτή η ιδέα είχε βαθύ αντίκτυπο στη σύγχρονη πολιτική σκέψη καθώς έθεσε τα θεμέλια για τους μεταγενέστερους στοχαστές όπως ο John Locke, ο Jean-Jacques Rousseau και ο Immanuel Kant, που βασίστηκαν στα επιχειρήματα του Hobbes με σκοπό να αναπτύξουν τις θεωρίες τους για την κυβέρνηση, τα ατομικά δικαιώματα και τη δημοκρατία. Επομένως, η συνεισφορά του Hobbes προσέδωσε μια τα θεμέλια της μεθοδολογίας των κοινωνικών συμβολαίων που οδήγησαν στην κατανόηση της σύγχρονης πολιτικής του σήμερα. Βέβαια, το έργο του δέχτηκε ανάλογες επικρίσεις για τις συχνά απόλυτες απόψεις του ίδιου. Μία από τις σημαντικές επικρίσεις που έχουν ασκηθεί κατά της πολιτικής φιλοσοφίας του Hobbes προήλθε από τον George Shelton στο έργο «*Morality and Sovereignty in the Philosophy of Hobbes*» (1992) και είναι αυτή της περιφρόνησης των ατομικών ελευθεριών και της ελευθερίας. Οι επικριτές του σημειώνουν ότι το πολιτικό σύστημα του Χομπς είναι άκρως αυταρχικό και τα άτομα καλούνται να παραδώσουν τεράστια ποσά της αυτονομίας και των δικαιωμάτων τους σε μια συγκεντρωτική εξουσία που συχνά πράττει ενάντια της κοινής γνώμης. Σύμφωνα με τον George Shelton, η αντίληψη του Hobbes για την κατάσταση της φύσης είναι «*μία υπεραπλούστευση της περίπλοκης κοινωνικής δυναμικής των ανθρώπων. Η κατάσταση της φύσης δεν είναι απαραίτητα η κατάσταση ενός αέναου πολέμου, όπως προτείνει ο Χομπς, αλλά μάλλον μια κατάσταση όπου τα άτομα μπορούν*

¹³ Ζωγρία: το να συλλαμβάνεται κάποιος ζωντανός (και συνήθως η μετέπειτα αιχμαλωσία του)

¹⁴ Hobbes Thomas, Leviathan, Chapter XX: Of Dominion Paternal and Despotical

να συνυπάρξουν ειρηνικά και να συμμετάσχουν σε αμοιβαία συνεργασία»¹⁵. Επιπλέον, ο ίδιος τονίζει πως «η πολιτική του φιλοσοφία δεν λαμβάνει υπόψη τις τεράστιες εισοδηματικές ανισότητες στην κοινωνία, οι οποίες μπορούν να οδηγήσουν σε συγκέντρωση της εξουσίας στα χέρια των ολίγων, υπονομεύοντας περαιτέρω τη νομιμότητα του κράτους ως προστάτη του κοινού καλού.»¹⁶

1.3 Κριτική Πατριάρχη Φώτιου

Ο Πατριάρχης Φώτιος, γεννήθηκε την περίοδο του 810 μ.Χ. και έφυγε από την ζωή κοντά στο 893 μ.Χ. Η καταγωγή του ήταν από αριστοκρατική οικογένεια γεγονός που φανερώνει την πρόσβαση στην εκπαίδευση που κατείχε. Ακόμη και αν δεν είναι γνωστή η προέλευση της βαθύτατης ακαδημαϊκής του καριέρας υπάρχουν αναφορές για την συνεργασία του με τον Λέων τον Μαθηματικό. Ο Φώτιος διετέλεσε τα αξιώματα του «πρωτοσπαθάριου» και «πρωτασηκρήτου» πρώτου αναλάβει την ηγεσία του Πατριαρχείου, διαδεχόμενος τον Πατριάρχη Ιγνάτιο. Το εγκώμιο που εξελίσσεται στο έργο του «ο Ηγεμών», πλάθει τους κανόνες που οφείλει να ακολουθήσει ένας χριστιανός ηγεμόνας της Βουλγαρίας, Βόρις, με σκοπό την κατάκτηση της τέχνης του «άρχεσθαι». Για τον Πατριάρχη, η προσωπικότητα ενός ηγέτη, μπορεί να χαρακτηρίζεται τόσο από αξιοπιστία όσο και από διαφθορά. Η προάσπιση ενός ευσεβούς και θρησκευτικού τρόπου διαβίωσης, σε συνεργασία με την βαθύτατη πίστη στις αξίες της ηθικής και της δικαιοσύνης, μπορεί να δημιουργήσει το κατάλληλο κλίμα άνθησης ενός πνευματώδη ηγέτη. Το λεγόμενο χριστιανικό ήθος υποδηλώνει τις αξίες της υπομονής, της αρετής, του σεβασμού προς τους ιερείς αλλά και την σημασία της ταπεινοφροσύνης κατά το ταξίδι υιοθέτησης ενός ενάρετου βίου. Αναλυτικότερα, για τον Φώτιο, η μετουσίωση των πραγμάτων απορρέεται από την προάσπιση των θείων εντολών. Θέτοντας ως γνώμονα την λατρεία του θεού, ο Φώτιος, θέτει τα πρωτόλεια για την ανάλυση της ψυχοσύνθεσης ενός άξιου και ικανού ηγέτη.

Ο Πατριάρχης Φώτιος, ξεκαθαρίζει, από την απαρχή του έργου του την σημασία των «ηγεμονικών κατόπτρων» του. Τα «ηγεμονικά κάτοπτρα» αποτελούσαν μια σειρά κανόνων που όφειλε να ακολουθήσει ο εκάστοτε ηγέτης. Ο ίδιος τόνισε την σημασία αποφυγής συμπεριφορών όπως το ψέμα. Για τον ίδιο, «το ψέμα των απλών ανθρώπων θα μπορούσε να θεωρηθεί είναι συνέπεια της αδυναμίας τους, για τους άρχοντες, όμως, δεν υπάρχει καμία διαφυγή να μη θεωρηθούν με κάθε τρόπο ελεεινοί»¹⁷. Σύμφωνα με την προαναφερθέντα θέση, το χρέος του ηγεμόνα προς της αναζήτηση της αλήθειας, είναι πολύ μεγαλύτερο από εκείνο του απλού πολίτη. Αυτό το γεγονός είναι συνεπόμενο της υποχρέωσης που περιβάλλει τον άρχοντα κατά την προαγωγή ενός ορθού προτύπου διαβίωσης. Πιο συγκεκριμένα, ο άξιος ηγεμών μπορεί να παράξει ένα άξιο κράτος με ευσεβείς πολίτες, επομένως το αποτέλεσμα των πράξεων του είναι βαθύτατα συνδεδεμένο με την διαπαιδαγώγηση των ακολούθων του «τον καλό ή κακό άρχοντα τον αναδεικνύει ο τρόπος άσκησης εξουσίας του»¹⁸. Βέβαια, στην πορεία επίτευξης της αλήθειας και του ήθους, ο Ηγεμόνας, θα συναντήσει πολλές ανασταλτικές

¹⁵ Shelton, George. *Morality and Sovereignty in the Philosophy of Hobbes*, Chapter I: Human Nature
George Shelton. Basingstoke: Macmillan, 1992. Print.

¹⁶ Shelton, George. *Morality and Sovereignty in the Philosophy of Hobbes*, Chapter IX: Contract Theory Today
George Shelton. Basingstoke: Macmillan, 1992. Print.

¹⁷ Πατριάρχης Φώτιος, «Ο Ηγεμών»

¹⁸ Πατριάρχης Φώτιος, «Ο Ηγεμών»

συμπεριφορές που θα προσπαθήσουν να αποτρέψουν το έργο του. Στην συζήτηση περί φιλίας, ο Φώτιος, τονίζει την ύπαρξη των κολάκων. Οι κόλακες, διαφέρουν από τους φίλους, επειδή περιορίζονται σε μια άκριτη προαγωγή των θετικών στοιχείων του άρχοντα δίχως να αφήσουν περιθώριο κατανόησης των προσωπικών λαθών. Ο ορθός ηγεμόνας οφείλει στην κατανόηση και αποφυγή αυτών των προκείμενων ανθρώπων. Οι ηθικά σωστοί φίλοι αποβλέπουν στην αντικειμενική υποστήριξη του ηγεμόνα χωρίς να ευελπιστούν για κερδοσκοπικά οφέλη.

Ηθική και Δικαιοσύνη

Ένα θεμελιωτικό ζήτημα που πραγματεύεται, στο έργο του ο Φώτιος, αποτελεί εκείνο της δικαιοσύνης. Η έννοια της δικαιοσύνης πρεσβεύει την αρχή και το τέλος του ορθού ηγέτη. Αναλυτικότερα, «όσο πιο μεγάλη εξουσία αποκτά κάποιος, τόσο πιο πολύ οφείλει να διακρίνεται και στην αρετή»¹⁹. Η παρούσα άποψη πλέκει το εγκώμιο για την εδραίωση των ηθικών ζητημάτων που προκύπτουν κατά την λήψη οικουμενικών αποφάσεων. Για τον Πατριάρχη, εκείνοι που αφηφούν την δίκαιη νόηση προκαλούν τρία βασικά προβλήματα. Αρχικά, καταστρέφουν τον ίδιο τους τον εαυτό, ωθούν τους υπόλοιπους στην αδικία και την κακία διαπράττοντας «ύβρις» προς τα θεία. Τα τρία αυτά χαρακτηριστικά αποτελούν προϊόντα καταστροφής και πτώσης του εκάστοτε ηγεμόνα. Ο άρχοντας οφείλει φόρο τιμής στην αξία της δικαιοσύνης, πρωτίστως, για τον χαρακτήρα του αλλά και για την ευρύτερη εξασφάλιση της εύνοιας των υπηκόων του. Εμβαθύνοντας, μέσω της εξασφάλισης της εύνοιας των υπηκόων του, ο ηγεμόνας θα έχει επιτύχει στην διαιώνιση της εξουσίας του. Μόνο μέσω της προαγωγής των αρετών αλλά και της διευθέτησης των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι υπήκοοι, θα μπορέσει ο ηγεμόνας να ζήσει έναν ευχάριστο βίο. Η παρούσα ιδεολογία τονίζεται ακόμα και στους νόμους των οποίων η φύση οφείλει να διέπεται από δικαιοσύνη και όχι άκριτη σκληρότητα. Σε αντίθετη περίπτωση ο ηγεμόνας θα χάσει την εμπιστοσύνη των πολιτών του από την στιγμή που θα συμπεριφέρεται ως τύραννος «πρέπει να κυβερνάς με πυγμή όχι τιμωρώντας, αλλά δείχνοντας ότι είσαι έτοιμος να τιμωρήσεις»²⁰. Επομένως, ο Φώτιος, κάνει λόγο για έναν ηγεμόνα που δεν παραχαράσσει τις εξουσίες του ανάλογα με τις οργές του. Μάλιστα, στο έργο του «Ηγεμόνα» η ευρύτερη έννοια του ενάρετου ηγέτη αποδεικνύεται μέσω της ικανότητάς μετατροπής μιας ανήθικης και φαύλης κοινωνίας, σε μια ενάρετη και χρηστή.

Στον λόγο του Φώτιου εντοπίζεται η ηθική διαφοροποίηση της λατρείας με τον φόβο. Αναλυτικότερα, μια ζωή παρακινούμενη από τον φόβο δεν θα μπορούσε να προσδώσει αξία στην σημασία της λατρείας. Επομένως, γίνεται λόγος για την ισορροπία κάθε οργάνου της φύσης, δηλαδή, την αρχαιοελληνική μεσότητα. Ο Πατριάρχης Φώτιος συμβουλεύει τον χριστιανό βασιλέα στην ορθή διαπαιδαγώγηση των υπηκόων του. Πρέπει, συνεπόμενα, να προάγει τόσο την λατρεία όσο και τον φόβο για την διατήρηση της τάξης μέσα στην κοινωνία του. Γίνεται αντιληπτό πως, οι δίκαιοι και ευσεβείς πολίτες αξίζουν μια ζωή παρακινούμενη από σεβασμό και ευδαιμονία. Σε αντίθετη περίπτωση, οι άδικοι και άλογοι, οφείλουν να παρακινηθούν από φόβο για την οργή του βασιλέα. Μόνο υπό αυτή την πολιτική ο άρχοντας επιτυγχάνει τόσο την λατρεία όσο και τον φόβο προς τους δυνητικούς παραβάτες.

¹⁹ Πατριάρχης Φώτιος, «Ο Ηγεμών»

²⁰ Πατριάρχης Φώτιος, «Ο Ηγεμών»

1.4 Κριτική Μακιαβέλλι

Ο Niccolò Machiavelli ήταν ένας Ιταλός φιλόσοφος και συγγραφέας της εποχής της Αναγέννησης, ο οποίος έγινε διάσημος για την πραγματεία του, “The Prince”(1513), η οποία είναι ένα σημαντικό έργο στην πολιτική θεωρία. Οι απόψεις του Μακιαβέλλι για την εξουσία χαρακτηρίστηκαν, με την πάροδο των χρόνων, ως αμφιλεγόμενες και κυνικές αλλά αδιαμφησβήτητα παρήγαγαν ένα άξιο πολιτικό δοκίμιο που επηρέασε τις μετέπειτα γενεές.

Ο Machiavelli πίστευε ότι η απόκτηση και η διατήρηση της εξουσίας ήταν οι πρωταρχικοί στόχοι του εκάστοτε ηγεμόνα. Ο ίδιος τόνισε πως *«είναι απαραίτητο για έναν πρίγκιπα, αν θέλει να διατηρήσει τον εαυτό του, να μάθει πώς να μην είναι καλός»*²¹. Στο έργο του περιγράφει την άποψη πως οι κυβερνώντες οφείλουν να είναι πρόθυμοι και να κάνουν ό,τι είναι απαραίτητο για να αποκτήσουν και να διατηρήσουν την εξουσία, ακόμα κι αν αυτό σημαίνει να ενεργούν με τρόπους που θεωρούνται ανήθικοι. Σε ένα πλήθος χωρίων γίνεται κατανοητή η συμβολή της Αρχαίας Ελληνικής πολιτικής σκέψης και πιο συγκεκριμένα του Θουκυδίδη. Ο Machiavelli τόνισε την σημασία ενός ισχυρού και πιστού στρατού για την διαίωνα της εξουσίας ενός ηγέτη *«τα κύρια θεμέλια όλων των κρατών...είναι οι καλοί νόμοι και τα καλά όπλα· και επειδή δεν μπορούν να υπάρχουν καλοί νόμοι όπου δεν υπάρχουν καλά όπλα, και όπου υπάρχουν καλά όπλα πρέπει να υπάρχουν καλοί νόμοι»*²². Υποστήριξε ότι οι κυβερνώντες πρέπει να είναι πρόθυμοι να χρησιμοποιήσουν την βία, την εξαπάτηση αλλά και την χειραγώγηση για να επιτύχουν τους στόχους τους. Παράλληλα, ο Machiavelli πίστευε ότι η επιτυχία ενός ηγεμόνα εξαρτάται από την ικανότητά του να προβάλλει μια εικόνα δύναμης και σκληρότητας. Ο παρών συλλογισμός αποτυπώνεται στο έργο *«Είναι πολύ πιο ασφαλές να σε φοβούνται παρά να σε αγαπούν γιατί η αγάπη διατηρείται από τον δεσμό της υποχρέωσης που, λόγω της ευτελείας των ανθρώπων, σπάει σε κάθε ευκαιρία προς όφελός τους· αλλά ο φόβος σε προστατεύει με έναν τρόπο τιμωρίας που ποτέ δεν αποτυγχάνει»*²³. Σύμφωνα με τον ίδιο, ένας ηγεμόνας που τον φοβούνται οι υπήκοοί του είναι πιο πιθανό να διατηρήσει τη δύναμή του από εκείνον που είναι αγαπητός αλλά αδύναμος. Ωστόσο, την ίδια στιγμή πίστευε πως ένας ηγεμόνας πρέπει να είναι συνετός και να αποφεύγει την υπερβολική σκληρότητα *«ο πρίγκιπας πρέπει να είναι αλεπού για να αναγνωρίζει τις παγίδες και λιοντάρι για να φοβίζει τους λύκους»*²⁴. Όπως ακριβώς τόνισε ο Πατριάρχης Φώτιος, ο Machiavelli, υποστήριξε την θέση

²¹ Niccolò Machiavelli, The Prince, Chapter XV: The Things for Which Men, and Especially Rulers, Are Praised or Blamed

²² Niccolò Machiavelli, The Prince, Chapter XII: How Many Kinds of Soldiers There Are, and Mercenary Troops

²³ Niccolò Machiavelli, The Prince, Chapter XVII: In What Way Rulers Should Keep Their Promises

²⁴ Niccolò Machiavelli, The Prince, Chapter XVIII: In What Way Rulers Should Keep Their Promises

πως ένας ηγεμόνας πρέπει να βρει μια ισορροπία μεταξύ του φόβου και της λατρείας και να αποφεύγει να είναι πολύ σκληρός ή πολύ επιεικής.

Πολιτική και ηθική

Σε αντίθετη όχθη με τον Πατριάρχη Φώτιο, ο Ιταλός διπλωμάτης, τόνισε τη σημασία της πρακτικότητας έναντι της ηθικής στην πολιτική. Πίστευε ότι οι κυβερνώντες πρέπει να είναι πρόθυμοι να παραμερίσουν την προσωπική τους ηθική και να ενεργήσουν προς το συμφέρον του κράτους. Έγραψε: «Ένας σοφός πρέπει πάντα να ακολουθεί τα μονοπάτια που χτυπούν οι σπουδαίοι άνδρες και να μιμείται εκείνους που υπήρξαν υπέρτατοι, έτσι ώστε, αν η ικανότητά του δεν είναι ίση με τη δική τους, τουλάχιστον να τη γεύεται»²⁵. Ο Machiavelli πίστευε ότι οι κυβερνώντες πρέπει να μελετούν τις ενέργειες των επιτυχημένων ηγετών και να μιμούνται τις στρατηγικές τους, ανεξάρτητα από το αν αυτές οι στρατηγικές θεωρούνται ηθικές ή ανήθικες. Οι απόψεις του ίδιου για την εξουσία διαμορφώθηκαν από τις εμπειρίες του ως διπλωμάτης και σύμβουλος των ηγεμόνων της Φλωρεντίας. Κατανόησε εμπειρικά την βία και τη διαφθορά που επικρατούσε στην ιταλική πολιτική εκείνης την εποχής με το έργο του τίθεται ως μια προσπάθεια διαπαιδαγώγησης των κυβερνώντων για το πώς να πράττουν σε δύσκολους καιρούς. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, ο Ρεπουμπλικανισμός και η Δημοκρατία ήταν ελαττωματικές μορφές διακυβέρνησης που δεν εργάζονται αποτελεσματικά για τη διατήρηση της σταθερότητας και της ασφάλειας του κράτους. Υποστήριξε ότι αυτά τα συστήματα ήταν αναποτελεσματικά γιατί δεν έθεσαν την εξουσία στα χέρια ενός ισχυρού και συγκεντρωτικού ηγεμόνα. Πίστευε ότι για να επιτύχει μια κοινωνία σταθερότητα και ευημερία, ήταν απαραίτητο να έχει έναν ισχυρό ηγεμόνα που μπορούσε να ενεργήσει αποφασιστικά και αμερόληπτα προς το συμφέρον του κράτους. Στην κριτική του στον Ρεπουμπλικανισμό και τη Δημοκρατία, ο Machiavelli επεσήμανε επίσης ότι αυτά τα συστήματα συχνά οδηγούσαν σε διαφθορά και συγκρούσεις συμφερόντων, καθώς οι φατρίες και ομάδες συμφερόντων συναγωνίζονταν για εξουσία και επιρροή. Μάλιστα, σύμφωνα με τον John P. McCormick ένα σημαντικό παράδειγμα που αναπαράγεται συχνά στα έργα του Machiavelli (*The Prince, The Discourses*), είναι εκείνο του Κλέαρχου του Λακεδαιμόνιου. «ο Κλέαρχος ανέβηκε στην εξουσία υπό την αιγίδα των αριστοκρατών με σκοπό να υπηρετήσει τα θέλημά τους. Μόλις ανέβηκε στην εξουσία, άλλαξε στρατόπεδο και σφάγιασε όλους τους αριστοκράτες»²⁶. Μέσα από το προαναφερθέν απόσπασμα, ο McCormick τονίζει το πόσο συχνά ο Machiavelli τόνιζε την απόρριψη και εξόντωση των ομάδων ελίτ.

Οι ιδέες του Μακιαβέλλι για την εξουσία έχουν επικριθεί για την προώθηση μιας κυνικής και ανήθικης προσέγγισης στην πολιτική. Αυτή η άποψη έχει επικριθεί ευρέως για την αδιαφορία της για τις ανθρώπινες αξίες και την προώθηση μιας επικίνδυνης και μακιαβελικής προσέγγισης στην πολιτική. Ωστόσο, οι γνώσεις του για τις πρακτικές πραγματικότητες της πολιτικής συνεχίζουν να μελετώνται και να συζητούνται σήμερα. Η εστίαση του Μακιαβέλλι στη σημασία της προβολής μιας εικόνας δύναμης και η έμφαση στην πρακτικότητα έναντι της ηθικής συνεχίζουν να ενημερώνουν τις ενέργειες των σύγχρονων πολιτικών ηγετών. Τελικά, οι απόψεις του Μακιαβέλλι για την εξουσία μας υπενθυμίζουν ότι η πολιτική είναι μια πολύπλοκη και συχνά βάνανυση αρένα και ότι οι κυβερνώντες πρέπει να είναι πρόθυμοι να κάνουν δύσκολες επιλογές για να πετύχουν τους στόχους τους. Άποψη του Μακιαβέλλι για την εξουσία επικεντρώνεται στην ιδέα ότι ένας ηγεμόνας πρέπει να κάνει ό,τι είναι απαραίτητο για

²⁵ Niccolo Machiavelli, *The Prince*, Chapter XI: Ecclesiastical Principalities

²⁶ John P. McCormick, *Machiavellian Democracy: Controlling Elites with Ferocious Populism*, page 298

να διατηρήσει την εξουσία και να επιτύχει τους στόχους του. Η άποψη του Μακιαβέλι για την εξουσία έχει συζητηθεί ευρέως από μελετητές. Ορισμένοι επέκριναν την έμφαση που δίνει στη χρήση βίας και εξαπάτησης ως ανήθικη και ανήθικη. Άλλοι έχουν υποστηρίξει ότι οι ιδέες του Μακιαβέλι εξακολουθούν να είναι επίκαιρες σήμερα, ιδιαίτερα στη μελέτη των διεθνών σχέσεων και της συμπεριφοράς των κρατών. Συμπερασματικά, η άποψη του Μακιαβέλι για την εξουσία τονίζει τη σημασία του να έχει κανείς ισχυρό στρατό, να είναι πρόθυμος να χρησιμοποιήσει κάθε απαραίτητο μέσο για την επίτευξη των στόχων και να είναι συνετός στις ενέργειές του. Ενώ οι ιδέες του ήταν αμφιλεγόμενες, συνεχίζουν να διαμορφώνουν την κατανόησή μας για τη δυναμική της εξουσίας και της πολιτικής.

1.5 Σωκρατική θεώρηση

«Ου δύναμαι πω κατά το Δελφικον γράμμα γνωναι εμαυτον γελοιον δη μοι φαίνεται τούτο επι αγνοούντα τα αλλότρια σκοπειν»

Πλάτων

Ο Σωκράτης, γιος του λιθοξόου Σωφρονίσκου και της μαίας Φαιναρέτης, γεννήθηκε στο δήμο Αλωπεκής το 470/469 π.Χ. Γνωρίζονται ελάχιστα πράγματα για τα νεανικά του χρόνια, καθώς για την παιδεία και την ανατροφή που έλαβε, η οποία δεν πρέπει να διέφερε πολύ από αυτήν των παιδιών της μεσαίας τάξης της Αθήνας εκείνης της εποχής, δηλαδή, ανάγνωση και γραφή, εκμάθηση των ομηρικών επών, μουσική και γυμναστική. Ελάχιστες πληροφορίες για τα νεανικά του χρόνια βρίσκονται σε σημεία των πλατωνικών διαλόγων. Στο διάλογο Φαίδων, ο Σωκράτης φαίνεται να αναφέρει ότι από μικρή ηλικία παρατηρούσε την φιλοσοφική κίνηση στην πόλη της Αθήνας και κυρίως τη φυσική φιλοσοφία και τη θεωρία του Αναξαγόρα για τον Νου. Σύμφωνα με τον Πλάτωνα, εικάζεται ότι ο Σωκράτης είχε έρθει, επίσης σε επαφή με το φιλόσοφο Παρμενίδη. Πιο συγκεκριμένα, είχε υπηρετήσει ως οπλίτης στις μάχες της Ποτιδαιας(431), του Δήλιου(424) και της Αμφίπολης(422). Επίσης, το 406 ως μέλος του σώματος των πρυτάνεων απέτρεψε την θανατική καταδίκη των στρατηγών της ναυμαχίας των Αργινουσών, όπου ο αθηναϊκός στόλος είχε ηττηθεί, ενώ κατά τη διάρκεια της εξουσίας της Αθήνας από τους Τριάκοντα Τυράννους αρνήθηκε να συμμορφωθεί με τις προσταγές τους. Εν τέλει, η αποκατεστημένη δημοκρατία στη Αθήνα, θεωρώντας ενοχλητικό και επικίνδυνο το φιλόσοφο, ο οποίος είχε θέσει ως στόχο της ζωής του την ανακάλυψη της αντικειμενικής, τον καταδίκασε σε θάνατο, με την κατηγορία της αθεΐας και της διαφθοράς των νέων. Μετά την καταδίκη, ο Σωκράτης παρέμεινε στο κελί περίπου για έναν μήνα, λόγω της απουσίας της Παράλου, ενός ιερού πλοίου των Αθηναίων, στη Δήλο. Μέσα στο διάστημα αυτό, ο Σωκράτης, αρνήθηκε κατηγορηματικά την απόπειρα απόδρασής του παρά την πίεση των φίλων του και τελικά ήπιε το κώνειο συζητώντας για την αθανασία της ψυχής.

Φιλοσοφικό γίνεσθαι

Παρατηρώντας κανείς τη φιλοσοφική πορεία μέσα από το ιστορικό γίνεσθαι, εύκολα μπορεί να εντοπίσει τον ανεξίτηλο τρόπο με τον οποίο ο σωκρατικός τρόπος διανόησης στιγμάτισε τη φιλοσοφική σκέψη του ανθρώπου. Ειδικότερα, δεν ήταν μόνο η ακατάπαυστη αναζήτηση της μίας και αντικειμενικής αλήθειας, αλλά και οι μέθοδοι που χρησιμοποιούσε για την αναζήτηση των ορισμών της ηθικής, που έκαναν τη σωκρατική φιλοσοφία να αναδειχθεί ως, ίσως, τη σημαντικότερη διανοητική κίνηση που προσπάθησε να αφυπνίσει τον έρωτα για τη σοφία και την αρετή. Τα θέματα πάνω στα οποία ο Σωκράτης εστίασε το ενδιαφέρον του, ορίζοντας μια καινούρια φιλοσοφική προβληματική, σχετίζονται με τον ίδιο τον άνθρωπο και την κοινωνία του παρά των φυσικών φαινομένων που μέχρι τότε απασχολούσαν τους φιλοσόφους. Είναι αλήθεια, βέβαια, πως με κοινωνικό-πολιτικά προβλήματα και ζητήματα ηθικής ασχολήθηκαν και προγενέστεροι, όπως ο Δημόκριτος, αλλά ο Σωκράτης είναι αυτός που στρέφει το φιλοσοφικό λογισμό αποκλειστικά στα προκείμενα θέματα. Με τον τρόπο αυτό, εισάγεται στην ελληνική φιλοσοφία η ανθρωπολογική σκέψη, η οποία αναζητά την ουσία της ζωής και την αληθινή γνώση. Οι σωκρατικές θέσεις επηρέασαν εις βάθος τη ευρύτερη φιλοσοφική σκέψη, από την στιγμή που σκοπός του φιλοσόφου ήταν η ανάλυση του ορθού τρόπου ζωής είτε σε προσωπικό είτε σε δημόσιο επίπεδο. Σε αντίθεση με του σοφιστές, των οποίων τα ενδιαφέροντα ήταν κυρίως χρησιμοθηρικά, ο Σωκράτης αναζητούσε μια ισχυρή βάση πάνω στην οποία να μπορεί να οριστεί με ακρίβεια κάθε έννοια καλού, αρετής και σοφίας *«Την φύσιν λοιπόν της ψυχής νομίζεις ότι δύνασαι να κατανοήσης κατά τρόπον σοβαρόν, εάν δεν γνωρίζης την όλην φύσιν»*²⁷. Η αναζήτησή του είχε ως στόχο την ανακάλυψη κάθε ηθικής έννοιας, η οποία δεν επηρεάζεται από τις ανθρώπινες συνθήκες. Έθεσε ουσιαστικά ως στόχο τον ορισμό του απόλυτου απορρίπτοντας το σχετικό, την ουσία του ήθους και όχι τα ηθικά φαινόμενα *«Εάν μεν λοιπόν το ευγενέστερον μέρος της διανοίας νικήση και οδηγήση εις σώφρονα τρόπον ζωής και εις φιλοσοφίαν αυτούς, τότε με μεγάλην ευτυχίαν και ομόνοιαν διέρχονται τον ενταύθα βίον συγκρατούντες τους εαυτούς των εις κοσμιότητα, υποδουλώσαντες το μέρος της ψυχής εξ ου η κακία εγεννάτο και ελευθερώσαντες εκείνο εξ ου η αρετή»*.²⁸

Μέθοδοι εύρεσης της αλήθειας

Πάνω στα προκείμενα πιστεύω, ο φιλόσοφος, ανέπτυξε και μια ξεχωριστή μέθοδο, αυτή που ο ίδιος ονόμασε *«μαιευτική»*. Εμπνευσμένος από το λειτούργημα της μητέρας του, η οποία ήταν μαία, ο Σωκράτης, θεωρούσε ότι η αλήθεια υπάρχει μέσα στον καθένα και είναι αντικειμενικός στόχος του φιλοσόφου να την επαναφέρει στην επιφάνεια. Εντός αυτού του πλαισίου γίνεται κατανοητός ο λόγος για τον οποίο ο Σωκράτης στους πλατωνικούς διαλόγους δεν αποφαίνεται ο ίδιος εκ των προτέρων χωρίς να παραθέτει αυτός κάποια θεωρία ή άποψη. Αντίθετα, ο πλείστος διάλογος επικεντρώνεται στο να εξαχθεί η σωκρατική άποψη δια της νόησης του συνομιλητή. Με τον τρόπο αυτό ο Σωκράτης απεδείκνυε ότι ο ίδιος δε γέννησε κάποια θεωρία, αλλά, όπως η μαία, βοήθησε τον συνομιλητή του να γεννήσει από μέσα του την αλήθεια. Με τον τρόπο αυτό αναδεικνύεται ότι όλη η δύναμη της φιλοσοφικής σκέψης εστιάζει στην ενθύμηση και την επαναφορά της αλήθειας. Σημαντικοί αρωγοί στην ανάπτυξη των μεθόδων του διαδραμάτισαν και δύο ακόμα στοιχεία της σωκρατικής προσωπικότητας: η ειρωνεία και η αμφισβήτηση. Ο Σωκράτης ως δεινός χειριστής του λόγου αμφισβητούσε αλλά και ειρωνευόταν τους συνομιλητές του με απώτερο σκοπό την εξαγωγή της αλήθειας. Ο τρόπος

²⁷ Πλάτωνος, Φαίδρος, Μετάφραση Κ.Σ Γούναρη

²⁸ Πλάτωνος, Φαίδρος, Μετάφραση Κ.Σ Γούναρη

αμφισβήτησής του προσέγγισε αρκετά τη σοφιστική λογική, η οποία όμως κατέληγε σε αρνητικό συμπέρασμα. Οι σοφιστές θεωρούσαν ότι από τη στιγμή που κανείς δεν μπορεί να αποδείξει την ύπαρξη της αλήθειας, τότε η αλήθεια δεν υπάρχει, και ότι ακόμα και στην περίπτωση που υπάρχει, δε καθορίζει κάποιο ρόλο στη ζωή των ανθρώπων από τη στιγμή που δεν την επηρεάζει. Έναντι της τραγικότητας, που υποθάλλει η σοφιστική αμφισβήτηση, ο Σωκράτης προτίμησε την αμφισβήτηση και την ειρωνεία, διαρρηγνύοντας το πνευματικό πλαίσιο της εποχής του. Ο ίδιος, έθεσε ως κεντρικό στόχο το απόλυτο, το αντικειμενικό και το αιώνιο.

Ως πυξίδα του Σωκράτη κατά την προσπάθειά ορισμού των εννοιών στάθηκε η επαγωγική μέθοδος. Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για συζητήσεις του Σωκράτη με τους φίλους του ή με γνωστούς, όπου αναγνωρίζοντας αρχικά την άγνοια του για το θέμα που επρόκειτο να συζητηθεί, ο φιλόσοφος, προσπαθεί να θεμελιώσει ακριβείς ορισμούς γενικών όρων. Το έναυσμα συνήθως για τους διαλόγους αυτούς ήταν παραδείγματα από την καθημερινή ζωή και εμπειρία, τα οποία, όμως, αποσκοπούσαν στην εξαγωγή καθολικών συμπερασμάτων που όφειλαν να ξεφεύγουν από το εμπειρικό πλαίσιο και να φτάνουν σε μια απόλυτη γνώση του θέματος. Η διαδικασία αυτή θεωρούνταν επιτυχημένη όταν στο τέλος της συζήτησης πρόκυπτε ένας απόλυτος ορισμός σχετικά με το καλό και το κακό, το δίκαιο και το άδικο, το κάλλος και την ασχήμια, το θάρρος και τη δειλία, τη σωφροσύνη και την άγνοια *«και ότι το σαφές και το τέλειον και το σπουδαίον ενυπάρχει εις μόνους τους διδασκομένους λόγους και τους λεγομένους χάριν μαθήσεως και όντως γραφομένους εντός των ψυχών και διαλαμβάνοντας περί δικαίων και αγαθών»*²⁹. Με τον τρόπο αυτό, ο άνθρωπος ο οποίος ισχυριζόταν ως μοναδική του γνώση την ίδια του την άγνοια υπέδειξε τη λογική και τη νόηση και όχι τις αισθήσεις, ως οδηγούς προς την αλήθεια και την αιωνιότητα. Εμβαθύνοντας, για να αποδείξει την αλήθεια των ισχυρισμών του επέμενε να στρέφει τη συζήτηση σε ταπεινούς και φαινομενικά απλούς ανθρώπους, εκείνους που ταιριάζουν πιο πολύ με την καθημερινότητα, παρά με πρόσωπα καταξιωμένα και ευρέως γνωστά, όπως για παράδειγμα οι διάφοροι τεχνίτες. Ο σωκρατικός συλλογισμός υποστήριζε ότι για να θεωρηθεί κάποιος γνώστης μιας τέχνης οφείλει να γνωρίζει τόσο την ίδια την τέχνη όσο και το αντικείμενο της *«Όλοι όσοι είναι μεγάλοι τέχνηι έχουσιν ανάγκην οξείας παρατηρήσεως και ανωτέρας επιστήμης περί της φύσεως»*³⁰. Ειδικά, δεν έχει αξία να προσπαθεί κανείς να φτιάξει κάτι όταν δεν είναι κάτοχος της γνώσης αυτής. Την ίδια ακριβώς τέχνη θεωρούσε ότι πρέπει να υιοθετεί κανείς και σε θέματα που αφορούν την πολιτική αρετή και την ηθική καλλιέργεια.

Αξίες

Ήταν πολύ φυσικό για το Σωκράτη να μιλάει για την αρετή, καθώς αυτή είναι που οδηγεί τόσο τα πράγματα όσο και τους ανθρώπους στην τέλεια κατάσταση τους, στην κατάσταση στην οποία δεν χρειάζεται τίποτα περισσότερο ή λιγότερο για να είναι ολοκληρωμένα. Ως μονόδρομος, λοιπόν, για την κατάκτηση της αρετής είναι η γνώση, αφού μόνο μέσω αυτής γίνεται εφικτή η πλήρης κατανόηση των ιδεών. Η γνώση επιτυγχάνεται εντός της διαλεκτικής προσπάθειας, η οποία έχει ως στόχο την εξαγωγή καθολικών συμπερασμάτων. Βέβαια η σωκρατική διαλεκτική δεν είναι ένας απλός διάλογος, αλλά αποτελεί μία συζήτηση κατά την οποία πραγματοποιείται μια αναίρεση των θέσεων του συνομιλητή και στη συνέχεια ξεκινάει μια νέα διανοητική προσπάθεια ώστε να εξαχθεί από το εκάστοτε μέρος μια νέα

²⁹ Πλάτωνος, Φαίδρος, Μετάφραση Κ.Σ Γούναρη

³⁰ Πλάτωνος, Φαίδρος, Μετάφραση Κ.Σ Γούναρη

προσέγγιση της αλήθειας. Στους πλατωνικούς διαλόγους οι συνομιλητές του Σωκράτη διατυπώνουν απόψεις τις οποίες θεωρούν ολοκληρωμένες και θεμελιωμένες. Ο Σωκράτης με ερωτήσεις οδηγεί τον συνομιλητή του στην ακραία συνέπεια των απόψεων του καταδεικνύοντας τη νοητική αδυναμία των επιχειρημάτων του και από το σημείο αυτό, πάλι με ερωτήσεις προσπαθεί να προσεγγίσει μια καθολική αλήθεια σχετικά με το θέμα που συζητούν. Αυτός ήταν ο στόχος των επίμονων και συχνά ενοχλητικών ερωτήσεων που κατέστησαν τον Σωκράτη τόσο αντιδημοτικό, να φτάσει από το πλήθος των ιδεών στον ορισμό της ανώτερης ιδέας, αυτή που αργότερα ο Πλάτωνας θα ονοματίσει στην Πολιτεία ως «*Αγαθόν*». Αν και ομοιάζει με μια άσκηση λογικής, φαίνεται πως ο τρόπος αυτός ήταν και ο μοναδικός που ξεσκεπάζε την ψευδή σοφία των σοφιστών και των δημαγωγών στην αγορά, αναδεικνύοντας παράλληλα την ηθική τους ανεπάρκεια. Επομένως δεν θα ήταν άστοχο να εννοηθεί το συμπέρασμα ότι το λογικό σόφισμα οδηγούσε κατευθείαν σε ένα είδος ηθικής αναρχίας. Μια ακόμη βαθιά πεποίθηση του Σωκράτη ήταν ότι ο άνθρωπος είναι εκ φύσεως αγαθός και οι ηθικές έννοιες λανθάνουν στο εσωτερικό του. Πιο συγκεκριμένα, η αλήθεια, το καλό και όλες οι αξίες και ιδέες ενυπάρχουν στην ανθρώπινη φύση ως σύμφυτες. Ο άνθρωπος, επομένως, οφείλει να εγείρει τους μηχανισμούς ενδοσκόπησής του, ώστε να έρθει σε επαφή με το ενδότερο «*είναι*» του και να γνωρίσει το θεϊκό στοιχείο που κατοικεί μέσα του, ή αλλιώς το «*δαιμόνιο*», σύμφωνα με τον Σωκράτη «*Ω αγαπητέ Παν και άλλοι θεοί όσοι λατρεύεσθε εδώ, χάρισατέ μου την εσωτερικήν της ψυχής καλλονήν· τα δε εξωτερικά αγαθά όσα έχω κάμετε να είναι εις αρμονικήν σχέσιν προς την εσωτερικήν μου ωραιότητα*».³¹ Για την επίτευξη της πολυπόθητης αυτογνωσίας, το δελφικό δηλαδή «*γνώθι σαυτόν*»³², οι πράξεις του ατόμου θα είναι αγαθές, αφότου ο ίδιος θα συγκρούεται αέναα με την εσώτατη φύση του.

Καταλήγοντας, ο Σωκράτης θα μπορούσε να τεθεί ως η ενσάρκωση της φιλοσοφίας, μία από τις εμβληματικότερες μορφές της ηθικής και πνευματικής παράδοσης, που είναι δέουσας σημασίας όχι μόνο για το περιεχόμενο της σκέψης του, για τη δύναμη της προσωπικότητάς του, για τη μορφή του βίου του, αλλά πάνω απ' όλα για το συνδυασμό όλων αυτών, για τον τρόπο με τον οποίο καθένα τους υποστηρίζει τα άλλα και τους προσδίδει νέες διαστάσεις. Για όλα τα προαναφερθέντα στοιχεία που συγκεντρώνει στο πρόσωπό του, ο Σωκράτης, αποτέλεσε τομή για την εξέλιξη της φιλοσοφίας και της σκέψης του τότε κόσμου, γεγονός που αποδεικνύεται και από τον ορισμό των φιλοσόφων πριν τον Σωκράτη ως «*προσωκρατικοί*». Ο Σωκράτης αμφισβητώντας το γραπτό λόγο δεν άφησε κανένα προσωπικό του κείμενο. Προτίμησε να κληροδοτήσει μια σιωπή, η οποία εγείρει έντονα και εύλογα ερωτήματα καλυπτόμενη από την σκιά της αναζήτησης της μίας και πραγματικής αλήθειας.

³¹ Πλάτωνος, Φαίδρος, Μετάφραση Κ.Σ Γούναρη

³² Το δελφικό «γνώθι σαυτόν» είναι το παλαιότερο παράγγελμα χαραγμένο στην είσοδο του Ναού του Απόλλωνος στους Δελφούς.

Κεφάλαιο 2ο

Η εξουσία μέσω της Πολιτικής Σκέψης

Πολιτική Σκέψη

Σύμφωνα με το έκτο κεφάλαιο του βιβλίου “*The Oxford Illustrated History of Western Philosophy*”, (Oxford University Press, 1994), γίνεται αντιληπτή με αντικειμενικό τρόπο η ευρύτερη έννοια της πολιτικής φιλοσοφίας. Αναλυτικότερα, σύμφωνα με το χωρίο του Anthony Quinton (1925-2010): «Αυτή είναι μια σταθερά εμπειρική ή αντικειμενική μελέτη της δομής και των μηχανισμών των πολιτικών θεσμών – του κράτους και των γνωστών μερών του: του νομοθετικού, του εκτελεστικού, του δικαστικού σώματος, των πολιτικών υπηρεσιών – και, στην περισσότερο κοινωνιολογική εποχή μας, της πολιτικής συμπεριφοράς ατόμων και κοινωνικών ομάδων»³³. Η προαναφερθέντα θέση προΐδεάζει τον αναγνώστη περί του γνωστικού πεδίου που πραγματεύεται η πτυχή της πολιτικής νόησης. Είναι σημαντικό να τονιστεί πως μέσω της ανάλυσης της ατμομηχανής του χρόνου γίνεται κατανοητή μια πληθώρα προσπαθειών εύρεσης της αλήθειας για ερωτήματα που αφορούν την ολότητα του ανθρώπινου κατασκευάσματος. Ο R.G Collingwood (1889–1943), παραθέτει την άποψη πως οι αρχαίοι φιλόσοφοι δεν μοιράζονται τους ίδιους προβληματισμούς με τους σύγχρονους αλλά ούτε περιφέρονται από την ίδια μορφή του κράτους «*Η Πολιτεία του Πλάτωνα είναι απόπειρα για μια θεωρία ενός πράγματος, ο Λεβιάθαν του Χόμπερ είναι απόπειρα για μια θεωρία ενός διαφορετικού αντικειμένου*»³⁴. Σε μια προσπάθεια αποσυναρμολόγησης της ιστορίας της Δυτικής πολιτικής Φιλοσοφίας, ο Quinton, αποτυπώνει τις πέντε κύριες περιόδους με απαρχή τον Πλάτωνα:

Ιστορία Δυτικής πολιτικής Φιλοσοφίας	
1.	<i>Ο κόσμος της ελληνικής και ιταλικής πόλεως-κράτους που αναπτύχθηκε στο πλαίσιο της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας</i>
2.	<i>Περίοδος του ανατολικού δεσποτισμού με τον Μέγα Αλέξανδρο και των διαδόχων του, των Ρωμαίων αυτοκρατόρων από τον Αύγουστο μέχρι την πτώση της Ρώμης και της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας το 1453</i>
3.	<i>Περίοδος βαρβαρικών βασιλείων που ήκμασαν στις πρώην επικράτειες της δυτικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και των φεουδαλικών μοναρχιών, εντός των οποίων εμφανίστηκαν αυτά τα βασίλεια πολλά από τα οποία είχαν χαλαρούς δεσμούς με την Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία</i>
4.	<i>Εποχή των συγκεντρωτικών μοναρχιών, που εγκαινιάστηκε Βρετανία από τον Ερρίκο Ζ', αν όχι από τον προκάτοχό του Εδουάρδο Δ' και κορυφώθηκε με τον απολυταρχισμό του Λουδοβίκου ΙΔ'</i>

³³ Anthony Kenny, “*The Oxford Illustrated History of Western Philosophy*”, Oxford University Press, 1994, μεταφρ. Δέσποινα Ρισσάκη

³⁴ Anthony Kenny, “*The Oxford Illustrated History of Western Philosophy*”, Oxford University Press, 1994, μεταφρ. Δέσποινα Ρισσάκη

5.	<i>Το νεότερο κράτος, όπου οι κληρονομικές μοναρχίες εντοπίζονται ή περιθωριοποιούνται με την επικράτηση λιγότερο ή περισσότερο αντιπροσωπευτικών θεσμών. Αυτό ξεκίνησε με την «βασιλευόμενη δημοκρατία» της δυναστείας του Ανόβερου στην Βρετανία μετά το 1714, ενηλικιώθηκε με την αμερικάνικη ανεξαρτησία το 1776, και επικράτησε κατά διαστήματα στην Γαλλία από το 1789 έως την Τρίτη Δημοκρατία το 1870</i>

*35

Μέσα από την ανάλυση του παρόντος πίνακα γίνεται ξεκάθαρη η διάκριση πέντε ιστορικών περιόδων με την καθεμία να παρουσιάζει μια διαφορετική πολιτική φιλοσοφία. Η κατανόηση των προκείμενων περιόδων βοηθά στην ευρύτερη εδραίωση της ιστορικής συνέπειας που διέπει τον φιλοσοφικό νου.

2.1 Αρχαία Πολιτική Σκέψη

Φιλοσοφική νόηση Αριστοτέλη

Παρατηρώντας κανείς τη διαχρονική πορεία του ανθρώπου, εύκολα μπορεί να διαπιστώσει μέσα από φωνές την ανάγκη προσανατολισμού του ανθρώπου στον δρόμο της αρετής με αρωγούς τη φρόνηση και τη προσωπική επιθυμία. Πράγματι, η αρετή, κατά κοινή ομολογία, αποτελεί υγιές εφελτήριο για να μπορέσει αφενός, ο άνθρωπος να εμπλουτίσει το ηθικό-πνευματικό του οπλοστάσιο, αφετέρου να συνυπάρξει αρμονικά με τα ετερόκλητα στοιχεία του κοινωνικού μωσαϊκού. Συνεπώς, συνεπικουρούμενος φρονήσεως και αφοσίωσης δύναται το άτομο να κατακτήσει τις αρετές και να αποκτήσει ήθος ευγενές και φιλόκαλο, συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό όχι μόνο στην ατομική ευδοκίμηση αλλά και στην συλλογική ευημερία. Η παρούσα ενότητα θέτει ως στόχο την ανάλυση της πολιτικής φρόνησης του Αριστοτέλη (384-322 π.Χ) εμβαθύνοντας, κατά επέκταση, στην πτυχή της εξουσίας.

Διάκριση των αρετών

Ειδικότερα, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, οι αρετές διακρίνονται σε ηθικές και διανοητικές. Η αναφορά στις διανοητικές αρετές δεν είναι εκτενής αφού η συγγραφική πρόθεση τείνει προς επεξήγηση των ηθικών αρετών. Αντίθετα με τις διανοητικές, οι ηθικές αρετές δεν είναι έμφυτες στον άνθρωπο αλλά ούτε αντίθετες με τη φύση του «οὐτ' ἄρα φύσει οὔτε παρὰ φύσιν ἐγγίνονται αἱ ἀρεταί, ἀλλὰ πεφυκόσι μὲν ἡμῖνδὲξασθαι αὐτάς, τελειομένοις δὲ διὰ τοῦ ἔθους»³⁶. Εξαιτίας αυτού, το άτομο, χρειάζεται προσωπική βούληση και επιμονή ώστε να επιτύχει την κατάκτηση τους. Οι ηθικές αρετές αποτελούν αποτέλεσμα ἔθους, δηλαδή εθισμού του ατόμου να προβαίνει στην τέλεση ενάρετων πράξεων «Δύο είναι, όπως είδαμε, τα είδη της αρετής, η διανοητική και η ηθική. Η διανοητική αρετή χρωστάει και τη γένεση και την αύξησή της κατά κύριο λόγο στη διδασκαλία (γιαυτό και εκείνο που χρειάζεται γι' αυτήν είναι η πείρα και ο χρόνος), ενώ η ηθική αρετή είναι αποτέλεσμα του ἔθους»³⁷. Σύμφωνα με το δοκίμιο

³⁵ Anthony Kenny, “The Oxford Illustrated History of Western Philosophy”, Oxford University Press, 1994, μεταφρ. Δέσποινα Ρισσάκη

³⁶ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, ΗΘΙΚΑ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΑ «B'1103 a 24-26», Μεταφρ. Δ. Λυπουρλής. 2002, Θεσσαλονίκη: Ζήτρος

³⁷ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, ΗΘΙΚΑ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΑ «1103a14–1103b25», Μεταφρ. Δ. Λυπουρλής. 2002, Θεσσαλονίκη: Ζήτρος

του Γεώργιου Σαλαμούρα «Η διάκριση των αρετών και η αρετή της φιλίας κατά τον Αριστοτέλη» (2017) τονίζεται η εξής θέση: «Ως αρετές, κατά τον Αριστοτέλη, ορίζονται οι «έξεις» εκείνες, οι οποίες είναι άξιες επαίνου»³⁸ «τῶν ἔξεων δὲ τὰς ἐπαινετὰς ἀρετὰς λέγομεν»³⁹. Με αναφορές στον Πλάτωνα, αλλά και στις θεωρίες των Πυθαγόρειων, ο ίδιος, προσπαθεί να κάνει μία εισαγωγή στον τρόπο σκέψης του Αριστοτέλη, ώστε να εξηγήσει τις επιρροές που δέχθηκε ο φιλόσοφος για την διατύπωση της θεωρίας περί αρετής. Η αναφορά αυτή κρίνεται ως άξια λόγου, αφού με τον τρόπο αυτό γίνεται κατανοητή η μεγάλη επιρροή των πλατωνικών ιδεών στον τρόπο σκέψης του Αριστοτέλη άλλα και η ευρυμάθεια του, η οποία δίνει την δυνατότητα στον φιλόσοφο να στηρίζει τα επιχειρήματά του σε ισχυρές πνευματικές βάσεις καταξιώνοντας με τον τρόπο αυτό τα λεγόμενά του.

Σύμφωνα, λοιπόν, με τον Αριστοτέλη, οι ηθικές αρετές είναι «έξεις» (συνήθειες), οι οποίες επιλέγονται ελεύθερα από το άτομο. Οι πράξεις αυτές δεν πρέπει να αποκλίνουν της μεσότητας διότι τότε θα οδηγηθούν, αναπόφευκτα, είτε στην υπερβολή είτε στην έλλειψη. Για την επίτευξη της μεσότητας απαραίτητη κρίνεται η λογική του φρόνιμου ανθρώπου, ο οποίος θα ορίσει τα κριτήρια βάσει των οποίων το κάθε άτομο οφείλει να τηρεί, ώστε να παραμένει στο δρόμο της αρετής. Σε μια προσπάθεια εξέτασης της εφαρμογής των Αριστοτελικών αρετών στις σύγχρονες κοινωνίες, ο Γεώργιος Σαλαμούρας, εύλογα, παραθέτει το ερώτημα : «*Μήπως οι αρετές είναι μια απαρχαιωμένη έννοια που δεν έχει θέση στην υφή της σύγχρονης ηθικής πραγματικότητας;*»⁴⁰. Η θέση αυτή αποτελεί ένα από τα θεμέλια της παρούσης διπλωματικής εργασίας. Το κράτος με τους θεσμούς αλληλεγγύης οφείλει να συμβάλλει στην επίλυση προβλημάτων κοινωνικής παθογένειας και στηρίζει τα μέλη της κοινωνίας που βρίσκονται σε δυσχερή κατάσταση γεγονός που δεν είναι πάντα πράγματι αληθινό. Στην εποχή μας, μια εποχή που χαρακτηρίζεται από ραγδαίες κοινωνικές, οικονομικές και τεχνολογικές αλλαγές, καθημερινά το άτομο μαστίζεται από το δίλημμα πρόταξης του ατομικού ή του συλλογικού συμφέροντος. Το άτομο προσδένεται ευκολότερα στο άρμα της απόκτησης υλικών αγαθών παρακάμπτοντας τις πνευματικές ενασχολήσεις του. Μπορεί η φιλία, όπως περιγράφεται από τον Αριστοτέλη να μην έχει εξαλειφθεί εντελώς αλλά σίγουρα διέπεται από μία κρίση, η οποία, τίθεται ως αποτέλεσμα της γενικότερης ηθικής και πνευματικής κρίσης που χαρακτηρίζει τη σημερινή κοινωνία. Στόχος, λοιπόν, του ατόμου οφείλει να είναι η αναθεώρηση όλων αυτών των πλασματικών και υλικών επιθυμιών μέσω της αντικατάστασής τους με ανώτερες πνευματικές επιδιώξεις, όπως ακριβώς η κατάκτηση της πανάρχαιας αρετής. Βέβαια, μπορεί η αρετή να αποτελεί για πολλούς έναν όρο αναχρονιστικό που δεν προσιδιάζει το σύγχρονο κοινωνικό περιβάλλον, αλλά, αναπόφευκτα, ο άνθρωπος που επιθυμεί τον ενάρετο βίο οφείλει να επιστέψει στο αρμονικό ιδεώδες της ανθρώπινης ευδαιμονίας.

Αριστοτέλης για εξουσία

Σε όλη την ιστορία, η έννοια της εξουσίας ήταν αναπόσπαστο κομμάτι της ανθρώπινης ύπαρξης. Από την πολιτική, στην κοινωνική ιεραρχία, στις ατομικές σχέσεις, η δυναμική της εξουσίας ακατάπαυστα δημιουργεί το χθες, το σήμερα και το αύριο. Οι απόψεις του

³⁸ Γεώργιος Σαλαμούρας, «Η διάκριση των αρετών και η αρετή της φιλίας κατά τον Αριστοτέλη», Conatus 2, no 1 (2017)

³⁹ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, ΗΘΙΚΑ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΑ, «Α' 1103a 9», Μεταφρ. Δ. Λυπουρλής. 2002, Θεσσαλονίκη: Ζήτρος

⁴⁰ Γεώργιος Σαλαμούρας, «Η διάκριση των αρετών και η αρετή της φιλίας κατά τον Αριστοτέλη», Conatus 2, no 1 (2017)

Αριστοτέλη για την εξουσία διαμορφώθηκαν μέσα από την πίστη του στη φυσική τάξη των πραγμάτων αλλά και τη πεποίθηση ότι τα πάντα στον κόσμο έχουν έναν συγκεκριμένο σκοπό ή τέλος (*τελεολογική θεωρία*). Για τον Αριστοτέλη η εξουσία δεν ήταν απλώς ένα εργαλείο κυριαρχίας ή ελέγχου, αλλά ουσιαστικό συστατικό της κοινωνικής οργάνωσης. Μέσα από μια λεπτή κατανόηση των σκέψεων του Αριστοτέλη για την εξουσία γίνεται εφικτή μια βαθύτερη ανακάλυψη του ρόλου της εξουσίας στην ανθρώπινη κοινωνία και την ηθική ευθύνη που διέπεται από αυτή.

Η έννοια της εξουσίας κατά τον Αριστοτέλη περιλαμβάνει διάφορους τομείς στους εφαρμογής, συμπεριλαμβανομένων της πολιτικής, οικονομίας, των κοινωνικών σχέσεων και της ηθικής. Σύμφωνα με τον ίδιο, η εξουσία είναι ένα μέσο για την επίτευξη ενός σκοπού παρά ο ίδιος ο αυτοσκοπός. Η εξουσία είναι κάτι περισσότερο από τον έλεγχο των μαζών ή των πόρων. Η ικανότητα να λαμβάνει κανείς αποφάσεις που διαμορφώνουν το μέλλον και προάγουν το κοινό καλό είναι μια θέση την οποία λίγοι αποκτούν και ακόμη λιγότεροι τιμούν ορθώς. Αυτό είναι εμφανές στην αντίληψή του για ενάρτη ηγεσία, η οποία θεωρεί ότι η εξουσία πρέπει να ασκείται με στόχο την προώθηση ηθικών αξιών και την κοινωνική ευημερία. Για τον Αριστοτέλη, η αληθινή δύναμη δεν βρίσκεται στην ωμή βία ή τον εξαναγκασμό, αλλά στην πειστική ρητορική και λογική επιχειρηματολογία. Ως εκ τούτου, τόνισε τη σημασία της εκπαίδευσης ως μέσου για την καλλιέργεια των ανάλογων δεξιοτήτων απαραίτητων για την αποτελεσματική ηγεσία και την ουσιαστική πολιτική συμμετοχή. Ο ρόλος της εξουσίας στην κοινωνική οργάνωση οφείλει στην παροχή δυνατοτήτων που θα την ορίζουν ως θετική δύναμη αλλαγής.

Ο Αριστοτέλης πίστευε ότι η ιδανική πηγή δύναμης ήταν η αρετή. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, η αρετή είναι ύψιστη ως το ευγενέστερο χαρακτηριστικό των ανθρώπων. Όσοι κατέχουν αυτό το «συναίσθημα» είναι πιο πιθανό να χρησιμοποιήσουν την εξουσία για το μεγαλύτερο καλό παρά για τα δικά τους εγωιστικά συμφέροντα. Ο Αριστοτέλης υπέθεσε ότι ένας ενάρτος ηγέτης θα πρέπει να μπορεί να χρησιμοποιεί τη γνώση και τη σοφία για να διακυβερνά δίκαια, χωρίς την ανάγκη πειθαναγκασμού. Εξάλλου, ο ίδιος τόνιζε ότι ένας ενάρτος ηγεμόνας είναι πιο πιθανό να αποσπάσει το σεβασμό και την πίστη των υπηκόων του και, ως εκ τούτου, να είναι πιο αποτελεσματικός ηγέτης, θέσεις οι οποίες βάσισαν την μετέπειτα πολιτική σκέψη του κόσμου. Ο τύραννος είναι κάποιος που αναζητά την εξουσία αποκλειστικά για δικό του όφελος και είναι πρόθυμος να χρησιμοποιήσει κάθε απαραίτητο μέσο να την διατηρήσει πάση θυσία *«Ο τύραννος επιδιώκει τις απολαύσεις, ενώ ο βασιλιάς να κάνει καλό. Γι' αυτό χαρακτηριστικό πλεονέκτημα του τυράννου είναι τα χρήματα, ενώ του βασιλιά οι τιμές. Αλλά και τη φρουρά του βασιλιά την αποτελούν πολίτες, ενώ του τυράννου μισθοφόροι»*⁴¹. Αυτό δημιουργεί ένα περιβάλλον φόβου και δυσπιστίας μεταξύ των ανθρώπων, οδηγώντας τελικά στην κατάρρευση της κυβέρνησης. Ο Αριστοτέλης υποστηρίζει ότι το κλειδί για την αποτελεσματική διακυβέρνηση είναι ένα σύστημα ελέγχων και ισορροπιών που εμποδίζουν ένα άτομο να κυριαρχήσει στα άλλα. Μέσω του διαμοιρασμού της εξουσίας μεταξύ διαφορετικών κλάδων της κυβέρνησης διασφαλίζεται ότι κάθε κλάδος θα διαθέτει τα απαραίτητα μέσα για να ευδοκιμεί.

Στη σύγχρονη εποχή, η φιλοσοφία του Αριστοτέλη παραμένει εξαιρετικά σημαντική, ιδιαίτερα στην αρένα της πολιτικής. Η έμφαση που δίνει στη σημασία της ισορροπίας έχει γίνει ακρογωνιαίος λίθος των δημοκρατικών κοινωνιών. Η ιδέα ότι η εξουσία πρέπει να κατανέμεται

⁴¹ Αριστοτέλης, «Πολιτικά», Βιβλίο V «1310b -15~20», 1939], μεταφρ. Μτφρ. Π. Λεκατσάς.

με έναν τρόπο δίκαιο και ότι η υπερβολική δύναμη στα χέρια ενός ατόμου ή μιας ομάδας είναι επιζήμια βρίσκει τις ρίζες της στα λεγόμενα και τις θεωρίες του πανσόφου Αριστοτέλη.

2.2 Μεσαιωνική Πολιτική Σκέψη

Η Μεσαιωνική πολιτική σκέψη είναι κομμάτι της Μεσαιωνικής φιλοσοφίας. Συνδέεται με την Χριστιανική θεολογία και φιλοσοφία και εφαρμόζει Χριστιανικές αρχές στην ανάλυση και κατανόηση της πολιτικής ζωής και της έννοιας του πολιτικού. Η παρούσα θέση ενισχύεται στο έργο «*Η Ιστορία της Δυτικής Φιλοσοφίας*» (1994) από τον Anthony Kenny (1931), η οποία παραθέτει την θεωρία του Paul Vincent Spade (1944) «*Το κύριο χαρακτηριστικό της Μεσαιωνικής φιλοσοφίας είναι ότι κινήθηκε μέσα στο πλαίσιο της Χριστιανικής διδασκαλίας [...] η πιο σημαντική επιρροή της μεταγενέστερης Ευρωπαϊκής φιλοσοφίας υπήρξε κατά κύριο λόγο η Μεσαιωνική Χριστιανική παράδοση*»⁴².

Ιστορικά, ο Μεσαίωνας εντοπίζεται στην περίοδο μεταξύ του 410 μ. Χ μέχρι το 1453 μ. Χ. Στον Ανατολικό (Ρωμαϊκό) κόσμο επικρατούσε η Βυζαντινή Αυτοκρατορία, ενώ στη Δύση επήλθε η άνοδος και κυριαρχία της Καθολικής Εκκλησίας και του παπισμού ως έκφραση μιας διεθνούς θρησκευτικής και πολιτικής τάξης. Είναι σημαντικό να τονιστεί πως και στις δύο περιπτώσεις (Ανατολή και Δύση) επικρατούσε ο Χριστιανισμός ως κύρια κοσμοθεωρία. Η Μεσαιωνική φιλοσοφία αναπτύσσεται σε ένα περιβάλλον που το χαρακτηρίζει μια κοινότητα πίστης και μια κοινότητα μάθησης και αναζήτησης που κινείται στο πλαίσιο της Χριστιανικής κοσμοθεωρίας. Η Μεσαιωνική πολιτική φιλοσοφία πηγάζει κατά το μεγαλύτερο μέρος της από τον θεολογικό λόγο θέτοντας στον αναγνώστη την θεολογική αφήγηση ως μονοπάτι για την εύρεση στοιχείων της πολιτικής σκέψης. Ανάμεσα στους σημαντικούς φιλοσόφους και πολιτικούς στοχαστές του Μεσαιωνικού κόσμου είναι οι ακόλουθοι: Γεώργιος Γεμιστός Πλήθων (1355/1360-1452), Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Φώτιος (810-893), Θωμάς Μάγιστρος (1270-1346), Άγιος Θωμάς Ακινάτης (1225-1274), Ptolemy of Lucca (1236-1327), Ιερός Αυγουστίνος (354-430), Μιχαήλ Ψελλός (1018-1078), John of Salisbury (1120-1180), Marsilius of Padua, (1275-1342).

Πατριάρχης Φώτιος και εξουσία

Η σχέση μεταξύ ηθικής και ηγεσίας διαπνέει όλο το περιεχόμενο της επιστολής του Πατριάρχη προς τον ηγεμόνα της Βουλγαρίας, *Μιχαήλ*, επεξηγώντας δια σαφηνιστικά τους λόγους για τους οποίους ένας ηγεμόνας οφείλει στην επιδίωξη της ηθικής ανύψωσης και αριστείας ώστε να οδηγήσει την πολιτεία σε ένα καθεστώς ευμάρειας ειρήνης και ευταξίας. Πιο συγκεκριμένα, οι συμβουλές του Φωτίου αφορούν όλο το φάσμα δραστηριοποίησης ενός ηγεμόνα, από την προσωπική του συμπεριφορά και ζωή μέχρι τη σχέση του με τους υπηκόους και τον τρόπο επιδίωξης της εύνοιάς τους.

Αρχικά, ο Φώτιος επεξηγεί στον νέο ηγεμόνα της Βουλγαρίας τον τρόπο με τον οποίο αυτός οφείλει να συμπεριφέρεται εντός του κοινωνικού πλαισίου, ενώ, σημαντικές είναι οι παραινήσεις για τη διαμόρφωση του στενού βασιλικού του κύκλου, ο οποίος, θα βασίζεται στις

⁴² Anthony Kenny, “*The Oxford Illustrated History of Western Philosophy*”, Oxford University Press, 1994, μεταφρ. Δέσποινα Ρισσάκη

αρχές της σωστής και ανιδιοτελούς φιλίας. Στόχος του Φώτιου είναι η δημιουργία ενός ηγέτη-προτύπου για ολόκληρο το κοινωνικό στερέωμα, όπου η αδέκαστη και άμεμπτη προσωπικότητα του θα αποτελεί πυξίδα ηθικής ανάπλασης των υπηκόων. Ο ηγέτης έχει χρέος να αποτελεί το ορθό παράδειγμα προς μίμηση ώστε με να εξασφαλίζει την χρηστότητα των αρχόμενων, στοχεύοντας σε μία κοινωνία όπου η αρετή καταξιώνεται ως η ανώτατη έκφανση της ορθής πολιτικής εξουσίας. Ειδικότερα, ο Φώτιος τονίζει τη μεγάλη σημασία της προσευχής και τον τρόπο που αυτή πρέπει να πραγματοποιείται *«ο Ηγεμών θα πρέπει να προσεύχεται. Η προσευχή είναι η κίνηση της ψυχής προς τον Θεό»*⁴³, *«Οικοδόμησε ναούς στο όνομα του Θεού και των αγίων και παρότρυνε τους υπηκόους να εκκλησιάζονται και να υμνούν τον Κύριο»*⁴⁴. Ο σωστός ηγεμόνας οφείλει να προσεύχεται στον Θεό για φώτιση και δύναμη καθώς από εκεί πηγάζει η αλήθεια και η ουσία των πραγμάτων. Ο ηγεμόνας οφείλει τόσο να προσεύχεται ατομικά όσο και να συμμετέχει στις θρησκευτικές τελετές υπό την παρουσία των υπηκόων, καθώς, με τον τρόπο αυτό, τονίζει τη μεγάλη σημασία που έχει η θεϊκή βοήθεια για την εξασφάλιση της ενάρετης ζωής. Σύμφωνα με την παρούσα τεχνική, οι πολίτες, δύνανται να καταλάβουν τη δύναμη της πίστης στο ταξίδι της προσωπικής αυτοκυριαρχίας.

Η επιστολή του Πατριάρχη εμβαθύνει σε μια προκείμενη σκιαγράφιση τόσο της εξωτερικής εμφάνισης του σωστού ηγεμόνα όσο και των ατομικών αντιδράσεων εντός του κοινωνικού πλαισίου. Ειδικότερα, υπάρχει πρόβλεψη για την εξωτερική εμφάνιση του ηγεμόνα, η οποία πρέπει να είναι μετριασμένη και ορθή σε όλες τις περιστάσεις, *«Πρόσεξε την εξωτερική σου εμφάνιση και την συμπεριφορά σου. Το ντύσιμο και η εμφάνιση πρέπει να είναι σεμνά, μετρημένα, και κόσμια. Να δείχνουν μέτρο, λογική, ισορροπία, και σωστή κρίση»*⁴⁵, *«Να μιλάς καθαρά, με σαφήνεια, με μέτρο και συνοχή, όχι γρήγορα και με αταξία. Η συμμετρία, η καθαρότητα, και η σαφήνεια του λόγου σου θα αυξήσει το κύρος σου και θα σε κάνει αξιοθαύμαστο και αξιοσέβαστο»*⁴⁶, *«Απόφευγε τα άσκοπα γέλια και την ελαφρότητα στην συμπεριφορά. Μακριά από αισχρολογίες και απρεπείς ομιλίες και σχολιασμούς»*⁴⁷. Οι συμβουλές αυτές αξιώνουν την προσοχή τους σε λεπτομέρειες που αφορούν μια περιποιημένη εξωτερική εμφάνιση, σωστό βάδισμα και διατήρηση σοβαρού ύφους σε συνδυασμό με μετριασμένους λόγους και αποφυγή αχρειαστών συμπεριφορών όπως γέλωτες και φλυαρίες. Στόχος των προαναφερθέντων σχολίων τίθεται η θεμελίωση μιας σταθερής προσωπικότητας που θα επιδεικνύεται έναντι των άλλων.

Ιδιαίτερης μνείας κρίνεται από τον Φώτιο και το ζήτημα της φιλίας. Ο άρχοντας οφείλει να πλαισιώνεται από άτομα που τα χαρακτηρίζει η ακεραιότητα του χαρακτήρα, η φιλαλήθεια, η ειλικρίνεια και η ανιδιοτέλεια. Πιο συγκεκριμένα, ο ηγέτης έχει χρέος να συνάπτει φιλικούς δεσμούς όχι με τους πλούσιους στα υλικά αγαθά, αλλά με τους πλούσιους σε πνευματικά επιτεύγματα ανθρώπους. Μέσω αυτής της πράξης εξασφαλίζεται τόσο η εύνοια όσο και η φιλία των άριστων. Οι σωστοί και άριστοι φίλοι, έχουν τη δυνατότητα να αποτελούν σημαντικό αρωγό τόσο στην προσωπική ζωή όσο και στην κοινωνική πλαισίωση και αποδοχή του ηγεμόνα από την στιγμή που οι συμπεριφορές και οι συμβουλές τους κατευθύνονται από αμέριστη αγάπη, σεβασμό και αμεροληψία, χωρίς να υπάρχει ίχνος κολακείας και ψεύδους. Όπως επιβεβαιώνεται και από το κείμενο: *«Μη βιάζεσαι να κάνεις φίλους {...} κάνε εκείνους,*

⁴³ Φώτιος Α Ο Μέγας, Ο ΗΓΕΜΩΝ 2007, Μεταφρ. ΠΛΕΞΙΔΑΣ ΓΡ. ΙΩΑΝΝΗΣ

⁴⁴ Φώτιος Α Ο Μέγας, Ο ΗΓΕΜΩΝ 2007, Μεταφρ. ΠΛΕΞΙΔΑΣ ΓΡ. ΙΩΑΝΝΗΣ

⁴⁵ Φώτιος Α Ο Μέγας, Ο ΗΓΕΜΩΝ 2007, Μεταφρ. ΠΛΕΞΙΔΑΣ ΓΡ. ΙΩΑΝΝΗΣ

⁴⁶ Φώτιος Α Ο Μέγας, Ο ΗΓΕΜΩΝ 2007, Μεταφρ. ΠΛΕΞΙΔΑΣ ΓΡ. ΙΩΑΝΝΗΣ

⁴⁷ Φώτιος Α Ο Μέγας, Ο ΗΓΕΜΩΝ 2007, Μεταφρ. ΠΛΕΞΙΔΑΣ ΓΡ. ΙΩΑΝΝΗΣ

οι οποίοι διατήρησαν τη φιλία τους με άλλους αγνή...»⁴⁸ ενώ για τους κόλακες αναφέρει χαρακτηριστικά: «Διότι οι κόλακες, επαινώντας σε κατά πρόσωπο, δε σε αφήνουν, όπως είναι φυσικό να συνειδητοποιήσεις τα λάθη σου και τα μεγαλοποιούν στα μάτια των άλλων με τις συκοφαντίες...»⁴⁹. Στόχος του ηγεμόνα πρέπει να είναι όχι μόνο η ανάπτυξη της πολιτείας σε ισχύ και πλούτο αλλά σε αρετή και πνεύμα. Το δύσκολο έργο που έχει αναληφθεί είναι η πάταξη της φαυλότητας και της διαφθοράς, ώστε μέσα στην πόλη να επικρατεί ευταξία με τον ηγεμόνα να διαφεντεύει το πλήθος των υπηκόων βασιζόμενος στην εύνοια τους και όχι στο φόβο τους για τον πρόσωπο του. Η σύζευξη ηθικής και ηγεσίας τονίζεται ακόμη μια φορά από το Φώτιο, ο οποίος στην επιστολή χαρακτηριστικά αναφέρει: «Εξουσίαζε τους υπηκόους σου έχοντας εμπιστοσύνη όχι στη δεσποτική εξουσία, αλλά στην εύνοια των υπηκόων {...} Αυτό επιτυγχάνεται με την απόκτηση των αρετών και με το να κουράζεσαι και να φροντίζεις για τους υπηκόους σου {...} μια πολιτεία απαλλαγμένη από δολιότητες {...} εξασφαλίζει για πάντα αθάνατη δόξα.»⁵⁰ Επομένως, ο φόβος καταδεικνύεται ως αχρείαστο αίσθημα από τη στιγμή που το σύνολο των αρετών του άρχοντα επαίρεται ως άξιο θαυμασμού και μίμησης από το κοινωνικό σύνολο.

Η επιστολή πραγματεύεται σε όλο το εύρος της ηθικής ανάταση του ηγεμόνα σύμφωνα με τα αριστοτελικά πρότυπα προτείνοντας εκτενώς την μεσότητα ως την πιο ασφαλή και ορθή συμπεριφορά σε όλες τις πτυχές του μοναρχικού βίου. Ο ηγεμόνας οφείλει να είναι μετρημένος τόσο σε θέματα ηδονών, όπως η μέθη και οι σωματικές απολαύσεις όσο και εγκρατής στις πράξεις και τους λόγους του. Ειδικότερα, οι φαύλες συμπεριφορές πρέπει να αποφεύγονται καθώς μειώνουν το ηθικό «status quo» του ηγεμόνα. Η υποσχυσιολογία πρέπει να καταξιώνεται από τη σύζευξη λόγων και έργων «να μην φαίνεσαι ότι παραβαίνεις τίποτα απ' όσα φανερά υποσχέθηκες στους άλλους {...} για αυτό όλοι οι άνθρωποι θα έπρεπε να αποφεύγουν το ψέμα και περισσότερο από όλους οι άρχοντες»⁵¹. Τέλος, δέουσα σημασία είναι η επιβολή της δικαιοσύνης εντός της πολιτείας. Ο Πατριάρχης αναγνωρίζοντας στους ανθρώπους τέσσερα βασικά στοιχεία: την τιμωρία, την επίπληξη, τον έπαινο και την ευεργεσία, αντιστοιχεί το καθένα σύμφωνα με την ανάλογη κατηγορία ανθρώπων. Ειδικότερα, σύμφωνα με το παράδειγμα της δικαιοσύνης, στόχος θα πρέπει να είναι η φύση του δικαίου και η τιμωρία ή επίπληξη της λανθασμένης συμπεριφοράς. Η ορθή απόδοσή της έχει χρέος να είναι αδέκαστη και ανεπηρέαστη από εγωιστικούς και υλικούς παράγοντες όπως οι προσωπικές συμπάθειες και τα χρήματα «άριστο δικαστή να θεωρείς αυτόν που ως μόνη συγγένεια {...} ξέρει τη δικαιοσύνη και ως μοναδική αλλοτρίωση {...} την αδικία»⁵². Επίσης, ο έπαινος των ορθών και ενάρετων πράξεων αποτελεί σημείο αναφοράς για το κοινωνικό σύνολο με την ενάρετη συμπεριφορά να παρουσιάζεται ως ύψιστη ευδαιμονία. Εν κατακλείδι, ο Φώτιος τονίζει τη μεγάλη σημασία που έχει η διατήρηση των εθίμων και της παράδοσης σε αντιδιαστολή με τη φιλαργυρία, η οποία είναι ικανή να φθείρει τη βάση των κοινωνικών ιδεών και να οδηγήσει σε ηθική αποσάθρωση. Χαρακτηριστικά αναφέρεται στο κείμενο: «το χρυσάφι ανατρέπει τα πάντα στους ανθρώπους {...} να θεωρείς άχρηστο το χρυσό, που είναι φοβερή παγίδα όσων των αγαπούν, και να το δείχνεις σε όλους»⁵³. Οι απόψεις του Πατριάρχη Φωτίου δύναται να χαρακτηριστούν από τεράστια πολιτική διαύγεια και διαχρονικότητα. Η ευτυχία

⁴⁸ Φώτιος Α Ο Μέγας, Ο ΗΓΕΜΩΝ 2007, Μεταφρ. ΠΛΕΞΙΔΑΣ ΓΡ. ΙΩΑΝΝΗΣ

⁴⁹ Φώτιος Α Ο Μέγας, Ο ΗΓΕΜΩΝ 2007, Μεταφρ. ΠΛΕΞΙΔΑΣ ΓΡ. ΙΩΑΝΝΗΣ

⁵⁰ Φώτιος Α Ο Μέγας, Ο ΗΓΕΜΩΝ 2007, Μεταφρ. ΠΛΕΞΙΔΑΣ ΓΡ. ΙΩΑΝΝΗΣ

⁵¹ Φώτιος Α Ο Μέγας, Ο ΗΓΕΜΩΝ 2007, Μεταφρ. ΠΛΕΞΙΔΑΣ ΓΡ. ΙΩΑΝΝΗΣ

⁵² Φώτιος Α Ο Μέγας, Ο ΗΓΕΜΩΝ 2007, Μεταφρ. ΠΛΕΞΙΔΑΣ ΓΡ. ΙΩΑΝΝΗΣ

⁵³ Φώτιος Α Ο Μέγας, Ο ΗΓΕΜΩΝ 2007, Μεταφρ. ΠΛΕΞΙΔΑΣ ΓΡ. ΙΩΑΝΝΗΣ

των υπηκόων καταξιώνεται σε ένα πλαίσιο ηθικής εξύψωσης τόσο του ηγεμόνα όσο και των υπηκόων, με την εξουσία να χαρακτηρίζεται από απόλυτη σύνεση και δικαιοσύνη. Η σκιαγράφηση της ηγετικής προσωπικότητας πρέπει να αποτελεί πρότυπο αρετής όχι μόνο για τους υπηκόους αλλά και για επόμενες γενεές. Επιτευχθέντος του στόχου αυτού, ο ηγεμόνας, διασφαλίζει την υστεροφημία και την ανθρώπινη δόξα, ενώ, διασφαλίζει την θεϊκή μορφή με μια θέση στη «Βασιλεία των Ουρανών». Το τελευταίο αποτελεί και την ύψιστη αμοιβή στην οποία ο άρχοντας πρέπει να αποβλέπει καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του.

Λαμβάνοντας τους λόγους του Πατριάρχη Φωτίου ως σημείο αναφοράς δεν θα ήταν άτοπο να υποστηριχθεί ότι οι σημερινοί πολιτικοί ηγέτες παρουσιάζονται ενδεείς σε πολλά από τα στοιχεία που ορίζουν μια διοίκηση χρηστή. Κρίνεται, επομένως, απαραίτητη η υιοθέτηση προτύπων αρετής από εκείνους που αποτελούν το βαρόμετρο της προόδου μιας κοινωνίας. Πιο συγκεκριμένα, χρήζει ιδιαίτερης μνείας να παταχθούν ποίκιλα εκφυλιστικά φαινόμενα που υποβόσκουν στους κόλπους της πολιτικής εξουσίας, όπως η διαφθορά, η ιδιοτέλεια και η βαθιά αξιοκρατική κρίση, τα οποία έχουν αρνητικό αντίκτυπο στην ευρύτερη οικονομική και πολιτική ανέλιξη. Οι ηγέτες οφείλουν με τη στάση ζωής τους να αποτελούν υγιή πρότυπα για τη νέα γενιά, δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο γερά θεμέλια για την επίτευξη μιας υγιούς πολιτικής ζωής σφυρηλατώντας, έτσι, τον κοινωνικό ιστό. Επομένως, το κύρος των ηγετών καταξιώνεται στην κοινή γνώμη, χωρίς περιθώρια αμφισβήτησης, καθώς έχουν πετύχει το στοίχημα επαφής με το λαό και οι προβαλλόμενες ιδεολογίες τους γίνονται αποδεκτές. Καταλήγοντας, επαγωγικά σκεπτόμενοι, είναι ανάγκη να ομολογηθεί ότι το ηγεμονικό πρότυπο που προβάλλει ο Πατριάρχης Φώτιος είναι ικανό να προάγει την κοινωνική ζωή και να συμβάλλει στην ανθρώπινη πρόοδο δημιουργώντας συνθήκες ευμάρειας και ευδαιμονίας. Πρέπει, ωστόσο, να γίνει αντιληπτό ότι οποιαδήποτε προσπάθεια υιοθέτησης του προτύπου αυτού, δεν θα τελεσφορήσει, αν δεν υπάρξει ένας επαναπροσδιορισμός αξιών τόσο στην τάξη των πολιτικών ηγετών όσο και στην ευρύτερη κοινωνία. Χρειάζεται, λοιπόν, να επανέλθουν στη ζωή οι ανθρωπιστικές αξίες και να επανατοποθετηθεί η αρετή του ανθρώπου στη θέση που πραγματικά ανήκει, στην κορυφή, δηλαδή, των ανθρωπίνων επιδιώξεων.

Θωμάς Ακινάτης

Ο Θωμάς Ακινάτης ήταν φιλόσοφος και θεολόγος του 13^{ου} αιώνα, μέλος του Τάγματος των Δομινικανών. Γεννήθηκε σε ένα κάστρο στη Roccasecca που βρίσκεται μεταξύ Ρώμης και Νάπολης. Προερχόταν από αριστοκρατική οικογένεια (ο πατέρας του ήταν ο κόμης του Aquino και η μητέρα του ήταν η κόμισσα Θεοδώρα of Theate). Σπούδασε στο Πανεπιστήμιο της Νάπολης, στο Πανεπιστήμιο των Παρισίων, και στην Κολονία με δάσκαλο τον Αλβέρτο τον Μέγα. Παράλληλα, δίδαξε στο Παρίσι και σε διάφορα Πανεπιστήμια της Ιταλίας. Ο δάσκαλός του, Αλβέρτος ο Μέγας (1193-1280) ήταν Νεοπλατωνικός και Αριστοτελικός. Είχε τεράστια εγκυκλοπαιδική μόρφωση και έγραψε σχόλια για τα «Ηθικά Νικομάχεια» του Αριστοτέλη. Πίστευε ότι τα ανθρώπινα όντα είναι πεπερασμένα και ατελή και το μόνο που μπορούν να δουν είναι η σκιά του Θεού. Συγχρόνως, υπάρχει η ανθρώπινη ευδαιμονία και η αιώνια ευδαιμονία. Η αιώνια ευδαιμονία υπερβαίνει την ανθρώπινη και την ολοκληρώνει. Αρετές όπως η φιλοσοφία, λογική, μεγαλοψυχία και ταπεινοφροσύνη βοηθούν τον άνθρωπο να οδηγηθεί προς την ευδαιμονία. Ο Ακινάτης ήταν γνώστης φυσικής φιλοσοφίας, λογικής, ρητορικής, μαθηματικών, αστρονομίας, δικαίου, ηθικής και μεταφυσικής, και θεολογίας. Στο έργο του «Summa Theologica» (1265-1273) αναπτύσσει μια εξαιρετική ανάλυση της εγκόσμιας και θεϊκής τάξης πραγμάτων. Επηρεάστηκε βαθύτατα από τον Αριστοτέλη καθώς την εποχή που γράφει μεταφράζονται στα λατινικά τα μεταφυσικά και ηθικά έργα του

τελευταίου. Ήταν τέλειος γνώστης της φιλοσοφίας του Αριστοτέλη τον οποίο θεωρούσε ως τον «υπέρτατο φιλόσοφο». Έδινε πολύ μεγάλη σημασία στην έννοια του λόγου για την κατανόηση και αποκάλυψη του νόμου του Θεού.

Χαρακτηριστικά Φιλοσοφίας Ακινάτη

Τα κύρια χαρακτηριστικά της φιλοσοφίας του Ακινάτη μπορούν να θεωρηθούν ως εξής:

- Ο Ακινάτης πιστεύει ότι πέραν του φυσικού κόσμου υπάρχει ένας υπερφυσικός κόσμος τον οποίο η ανθρώπινη διάνοια δεν μπορεί να γνωρίσει απόλυτα και στην ολότητά του
- Για τον Ακινάτη, ο Θεός αποκαλύπτεται στον άνθρωπο μέσω της λογικής και μέσω της Αγίας Γραφής. Η φιλοσοφία οδηγεί στην γνώση του Θεού αλλά όχι στην φύση της Αγίας Τριάδας που είναι το αποκαλυφθέν μυστήριο.
- Λόγος και Δίκαιο αναπτύσσονται στην ανθρώπινη κοινωνία υπό την αιγίδα του Θεού. Στα πλαίσια της κοινωνίας είναι που ο άνθρωπος αναπτύσσεται ως ηθικό όν.
- Ο Ακινάτης αναπτύσσει μια μεταφυσική προσέγγιση του πολιτικού η οποία μελετά την πολιτική και ηθική δυνατότητα του ατόμου στα πλαίσια μιας ολότητας που έχει θεϊκή προέλευση.
- Η θεωρία του σχετικά με τις συνέπειες της Πτώσης για τη σωτηρία και την λογικότητα του ατόμου είναι πιο αισιόδοξη από τη θεωρία του Αυγουστίνου.
- Η φυσική κοινωνικότητα του ατόμου φαίνεται στο γεγονός ότι ο άνθρωπος αποκτά συνείδηση του κόσμου και της πραγματικότητας μέσα από την ύπαρξη και την επικοινωνία.
- Η ανθρώπινη ουσία υφίσταται πραγματικά μόνον όταν ο άνθρωπος ζει και πράττει με τον τρόπο που αρμόζει στο ανθρώπινο όν. Η πραγμάτωση της ανθρώπινης υπόστασης έχει σχέση με την δράση της νόησης. Το τελικό στάδιο της λογικής σκέψης είναι η ενόραση της θεϊκής ουσίας.
- Ο άνθρωπος είναι ένα υλικό όν που διαθέτει πνευματικότητα και λογικότητα. Ο άνθρωπος είναι ένα σύνθετο όν: διαθέτει σώμα και ψυχή. Η ουσιώδης μορφή του ανθρώπου είναι η ψυχή. Η ψυχή εξατομικεύει την ατομική υπόσταση.
- Η προσπάθεια να φτάσουμε στην τελείωση απαιτεί θέληση και πνευματικότητα.

- Για τον Ακινάτη, το υπέρτατο στοιχείο της ψυχής είναι η νόηση. Μέσα από την λειτουργία της νόησης, ο άνθρωπος φτάνει στην αναζήτηση του Πρώτου Αιτίου. Ο άνθρωπος εκ φύσεως επιθυμεί να φτάσει στο Πρώτο Αίτιο όλων των πραγμάτων.
- Αυτό το Πρώτο Αίτιο είναι καθαρή ενέργεια. Το Πρώτο Αίτιο δεν υπάρχει εξαιτίας κάποιου άλλου και δεν είναι από κάτι άλλο.
- Το Ον αυτό είναι απεριόριστο, αναγκαίο, και αιώνιο – δεν αποτελεί δυνατότητα, δεν μεταβάλλεται. Το Ον αυτό είναι ο Θεός.
- Η νοητική ικανότητα του ανθρώπου να γνωρίσει την Πρώτη Αιτία είναι περιορισμένη. Όμως υπάρχει επιθυμία να υπερβεί τα όρια του και να γνωρίσει. Η γνώση απαιτεί υπέρβαση και τοποθέτηση μέσα στο όλο.
- Η ικανότητα του ανθρώπου να επιθυμεί κάτι συνειδητά σημαίνει ότι ο άνθρωπος είναι ένας ηθικά υπεύθυνος δρών που είναι ελεύθερος να κάνει επιλογές. Το άτομο λειτουργεί με βάσει παρορμήσεις αλλά και με βάσει την λογική ικανότητα.
- Όταν ο άνθρωπος συνειδητοποιήσει τι σημαίνει να είσαι άνθρωπος παύει να ενεργεί με βάσει τις παρορμήσεις και ακολουθεί το δρόμο της έλλογης επιθυμίας.
- Ο σκοπός της έλλογης επιθυμίας είναι η πραγματοποίηση του φυσικού σκοπού του ανθρώπου. Ο φυσικός σκοπός του ανθρώπου είναι να γνωρίσει το αγαθό στην απόλυτη και καθολική έννοιά του.
- Σε αυτή την αναζήτηση, η ανθρώπινη λογική χρειάζεται ενίσχυση. Εδώ εισέρχεται η θεία χάρις. Η γνώση του Θεού είναι, εκ των πραγμάτων, ατελής. Η φυσική θεολογία πρέπει να συμπληρωθεί με την αποκάλυψη των Γραφών.

Ακινάτης και ορθή εξουσία

Στο έργο του «Περί Βασιλείας» (1265-1266) ο Ακινάτης παραθέτει ορισμένες συμβουλές για έναν από τους Κυπρίους Λουιζιανούς βασιλιάδες τον Ούγο Β'. Σύμφωνα με τον «Ignatius Eschmann»(1898-1968), «το έργο να γράφτηκε από τον Θωμά ως ανταπόδοση για υπηρεσίες που του προσφέρθηκαν, ή ως διακριτική υποκίνηση για προσφορά υπηρεσιών από τον αποδέκτη του, με στόχο την κινητοποίηση του Ούγου Β' για τη σωτηρία των Αγίων Τόπων. Μεταξύ άλλων ο Θωμάς υπενθυμίζει στον Ούγο τη σχέση πολιτισμένης ζωής και κλίματος, ιατρικής και

πολιτικής, ομιλεί με δυσφορία για τους εμπόρους, που τότε με τις μεταξύ των έριδες είχαν καταστρέψει την ενότητα των Χριστιανών στη Συρία, και δεν τάσσεται υπέρ της απόλυτης μοναρχίας, αλλά υπέρ της μεικτής διακυβέρνησης, δηλαδή της ισορροπίας δικαιωμάτων βασιλιά και ευγενών, που σημαίνει ελεγχόμενη μοναρχία». Οι παρόντες συμβουλές αποτυπώνουν τα θεμέλια της θεωρίας του Ακινάτη γύρω από την εξουσία αλλά και την ορθή αξιοποίηση της ηθικής:

- *«Με τη χρήση και εξάσκηση της λογικής, ο άνθρωπος εκπληρώνει τον σκοπό του που είναι η ζωή στο πλαίσιο της κοινωνίας. Ο άνθρωπος από τη φύση του είναι προορισμένος να ζει με άλλους ανθρώπους σε κοινωνία. Εκεί προστατεύεται και έχει τη δυνατότητα να δημιουργήσει»⁵⁴*
- *«Η ζωή του ανθρώπου είναι περισσότερο πολύπλοκη από τη ζωή των άλλων έμβιων οργανισμών. Τα άλλα ζώα χρησιμοποιούν το ένστικτο, ο άνθρωπος την λογική. Μέσα από τη δυνατότητα λογικής έκφρασης που έχει εκφράζει επιθυμίες και χτίζει πολιτισμό με τη βοήθεια του Θεού»⁵⁵*
- *«Η ζωή στην κοινωνία σημαίνει ότι πρέπει να υπάρξει τρόπος διακυβέρνησης αυτής της κοινωνίας. Η κυβέρνηση / διακυβέρνηση / ύπαρξη ηγεσίας είναι χαρακτηριστικό της ανθρώπινης κοινωνίας»⁵⁶*
- *«Υπάρχει καλή και κακή ηγεσία / διακυβέρνηση – όπως υπάρχει καλός και ενάρετος ηγεμόνας και κακός ηγεμόνας που ονομάζεται τύραννος. Ο καλός ηγεμόνας ονομάζεται βασιλιάς»⁵⁷*
- *«Ο τύραννος κυβερνά για το προσωπικό του όφελος και το όφελος μιας μικρής ομάδας ατόμων που τον περιβάλλουν. Ο βασιλιάς (καλός ηγεμόνας) κυβερνά για το καλό και το όφελος του λαού του»⁵⁸*
- *«Η τυραννία είναι μια άδικη μορφή διακυβέρνησης που προξενεί δυστυχία και δεν βοηθά τους ανθρώπους να γίνουν καλύτεροι»⁵⁹*

⁵⁴ DE REGNO ON KINGSHIP TO THE KING OF CYPRUS, Thomas Aquinas μεταφρ. by Gerald B. Phelan, revised by I. Th. Eschmann, O.P.

⁵⁵ DE REGNO ON KINGSHIP TO THE KING OF CYPRUS, Thomas Aquinas μεταφρ. by Gerald B. Phelan, revised by I. Th. Eschmann, O.P.

⁵⁶ DE REGNO ON KINGSHIP TO THE KING OF CYPRUS, Thomas Aquinas μεταφρ. by Gerald B. Phelan, revised by I. Th. Eschmann, O.P.

⁵⁷ DE REGNO ON KINGSHIP TO THE KING OF CYPRUS, Thomas Aquinas μεταφρ. by Gerald B. Phelan, revised by I. Th. Eschmann, O.P.

⁵⁸ DE REGNO ON KINGSHIP TO THE KING OF CYPRUS, Thomas Aquinas μεταφρ. by Gerald B. Phelan, revised by I. Th. Eschmann, O.P.

⁵⁹ DE REGNO ON KINGSHIP TO THE KING OF CYPRUS, Thomas Aquinas μεταφρ. by Gerald B. Phelan, revised by I. Th. Eschmann, O.P.

- *«Ο τύραννος δεν διαφέρει και πολύ από το άγριο θηρίο. Είναι κτηνώδης, προξενεί φόβο και επιπλέον καλλιεργεί τη διαφθορά»⁶⁰*
- *«Ένα κακό και διεφθαρμένο καθεστώς κάνει κακό σε ολόκληρη την πολιτεία και καταστρέφει την ψυχή όλων»⁶¹*
- *«Η βασική φροντίδα του βασιλιά πρέπει να είναι η διατήρηση της ειρήνης»⁶²*
- *«Η δύναμη και η εξουσία του ηγεμόνα περιορίζεται από τον Θεό. Ο ηγεμόνας λογοδοτεί στον Θεό και αυτό πρέπει να το γνωρίζει ο ηγεμόνας»⁶³*
- *«Για να μας δώσει ο Θεός έναν καλό ηγεμόνα, πρέπει και ο λαός να αποφεύγει την αμαρτία. Ένας κακός ηγεμόνας (τύραννος) μπορεί να είναι και η τιμωρία μας για την αμαρτία»⁶⁴*
- *«Δεν έχουμε το δικαίωμα να σκοτώσουμε τον τύραννο. Απαγορεύεται η τυραννοκτονία»⁶⁵*
- *«Η αμοιβή του τυράννου είναι η δόξα και η τιμή που σχετίζονται με την μακαριότητα – την ουράνια ευτυχία. Αυτό μόνον ο Θεός μπορεί να το προσφέρει. Η ουράνια ευδαιμονία δεν μπορεί να δοθεί στον τύραννο όσο μεγάλη και ισχυρή και αν είναι η εξουσία του. Ο Θεός βλέπει τα πάντα που γίνονται»⁶⁶*

⁶⁰ DE REGNO ON KINGSHIP TO THE KING OF CYPRUS, Thomas Aquinas μεταφρ. by Gerald B. Phelan, revised by I. Th. Eschmann, O.P.

⁶¹ DE REGNO ON KINGSHIP TO THE KING OF CYPRUS, Thomas Aquinas μεταφρ. by Gerald B. Phelan, revised by I. Th. Eschmann, O.P.

⁶² DE REGNO ON KINGSHIP TO THE KING OF CYPRUS, Thomas Aquinas μεταφρ. by Gerald B. Phelan, revised by I. Th. Eschmann, O.P.

⁶³ DE REGNO ON KINGSHIP TO THE KING OF CYPRUS, Thomas Aquinas μεταφρ. by Gerald B. Phelan, revised by I. Th. Eschmann, O.P.

⁶⁴ DE REGNO ON KINGSHIP TO THE KING OF CYPRUS, Thomas Aquinas μεταφρ. by Gerald B. Phelan, revised by I. Th. Eschmann, O.P.

⁶⁵ DE REGNO ON KINGSHIP TO THE KING OF CYPRUS, Thomas Aquinas μεταφρ. by Gerald B. Phelan, revised by I. Th. Eschmann, O.P.

⁶⁶ DE REGNO ON KINGSHIP TO THE KING OF CYPRUS, Thomas Aquinas μεταφρ. by Gerald B. Phelan, revised by I. Th. Eschmann, O.P.

- «Η σταθερότητα της διακυβέρνησης είναι επίτευγμα του καλού βασιλιά, του καλού ποιμένα. Ο βασιλιάς που κυβερνά με δικαιοσύνη και η προσοχή του είναι προσηλωμένη στο κοινό καλό θα έχει τον θρόνο του για πάντα»⁶⁷
- «Ο κακός και άδικος μονάρχης (τύραννος) είναι μισητός, οι υπήκοοι τον φοβούνται αλλά δεν τον σέβονται, κυβερνά με τον φόβο και τον τρόμο, και δεν καλλιεργεί την έννοια της φιλίας μέσα στην πόλη»⁶⁸
- «Ο καλός και δίκαιος μονάρχης (βασιλιάς) δεν ξεχνά ποτέ ότι βρίσκεται στη θέση που έχει γιατί αυτή ήταν η θέληση του Θεού και σαν υπηρέτης του Θεού επί της γης, θα πρέπει να εφαρμόζει το θέλημα του Θεού που είναι η ευτυχία των υπηκόων, η ειρήνη και η προετοιμασία τους για την βασιλεία του Θεού με την αποφυγή των αμαρτημάτων»⁶⁹
- «Πρέπει να φροντίζει για την οχύρωση και προστασία του βασιλείου του από εσωτερικούς και εξωτερικούς εχθρούς. Να πατάσει την διαφθορά και την κακή διοίκηση, να φροντίζει για την ομαλή και ειρηνική διαβίωση των κατοίκων και να θέτει σωστούς θεσμούς και νόμους. Η τιμωρία που θα επιβάλλει πρέπει να έχει ως στόχο τον παραδειγματισμό αλλά και την αναμόρφωση του χαρακτήρα του ενόχου. Η τιμωρία του κακού δείχνει ότι το αγαθό και η αρετή δικαιώνονται και συνεισφέρουν στο δημόσιο καλό»⁷⁰
- «Η προαγωγή του δημοσίου αγαθού και του κοινού καλού έχει σχέση με την διάθεση και σωστή ηγεσία του μονάρχη να εργαστεί για το καλό αλλά και με την θέληση των υπηκόων να πατάζουν την διαφθορά και την αμαρτία και να οδεύσουν στον δρόμο της αρετής και να βοηθήσουν την κοινωνία τους να δοξάσει με την ορθότητα και την αρετή της τον Δημιουργό. Παράλληλα, όλοι
- “ζουν μέσα σε συνθήκες που εξασφαλίζουν την ευτυχία, την ευταξία και την ευρυθμία»⁷¹

⁶⁷ DE REGNO ON KINGSHIP TO THE KING OF CYPRUS, Thomas Aquinas μεταφρ. by Gerald B. Phelan, revised by I. Th. Eschmann, O.P.

⁶⁸ DE REGNO ON KINGSHIP TO THE KING OF CYPRUS, Thomas Aquinas μεταφρ. by Gerald B. Phelan, revised by I. Th. Eschmann, O.P.

⁶⁹ DE REGNO ON KINGSHIP TO THE KING OF CYPRUS, Thomas Aquinas μεταφρ. by Gerald B. Phelan, revised by I. Th. Eschmann, O.P.

⁷⁰ DE REGNO ON KINGSHIP TO THE KING OF CYPRUS, Thomas Aquinas μεταφρ. by Gerald B. Phelan, revised by I. Th. Eschmann, O.P.

⁷¹ DE REGNO ON KINGSHIP TO THE KING OF CYPRUS, Thomas Aquinas μεταφρ. by Gerald B. Phelan, revised by I. Th. Eschmann, O.P.

2.3 Σύγχρονη Πολιτική Σκέψη

Σύγκριση Μεσαιωνικής και σύγχρονης πολιτικής σκέψης

Μέσω της εξέτασης της σύγχρονης πολιτικής σκέψης εμφανίζεται ένα ιδιαίτερο ζήτημα. Για πολλούς η σύγχρονη πολιτική θεωρία αποτελεί την εξ ολοκλήρου πνευματική αναδόμηση της πολιτικής φιλοσοφίας. Αυτή η θέση παρουσιάζεται ως ελλιπής και ευκολονόητη από την στιγμή που δεν πραγματεύεται τις μεγαλύτερες αλήθειες πίσω από την εξέλιξη του πολιτικού νου. Οι μεσαιωνικοί φιλόσοφοι βίωσαν την ουσία της ύπαρξης μέσα σε ένα πολύ αδίστακτο και αναπάντεχο περιβάλλον. Σημαντικό παράδειγμα είναι εκείνο του Ιερού Αυγουστίνου (354-430), χριστιανού φιλόσοφου, ο οποίος γράφει σε μια εποχή όπου υπάρχουν συνεχείς ανακατατάξεις και κίνδυνοι. Το 410, οι Βησιγότθοι καταλαμβάνουν την Ρώμη. Το 430, λίγο πριν πεθάνει οι Βάνδαλοι χτυπούσαν την πόλη στην οποία ήταν επίσκοπος, την Ιπώνα. Αναζητούσε την ειρήνη και την ασφάλεια μέσα σε έναν αποδιοργανωμένο και απειλούμενο κόσμο. Ένας άνθρωπος ο οποίος ήξερε πως σε κάθε ταξίδι του, ο κίνδυνος για έναν αιφνίδιο και βίβανσο θάνατο ήταν σχεδόν βέβαιος. Ο Μεσαιώνας αποτέλεσε μια περίοδο μεγάλων λοιμών και δυσχερών πολέμων εξαιτίας της απρόβλεπτης ανακατανομής ισχύος.

Σε μια προσπάθεια σύγκριση των διαφορών ανάμεσα στην μεσαιωνική και την πρώιμη νεότερη φιλοσοφία, σύμφωνα με το χωρίο του Anthony Kenny (1931) στο έργο «*The Oxford Illustrated History of Western Philosophy*» (1994, γίνεται κατανοητή η εξής θέση: «*Η μεσαιωνική φιλοσοφία, όπως και η μεσαιωνική αρχιτεκτονική, ήταν το προϊόν μιας παράδοσης. Μεμονωμένοι μελετητές βασίστηκαν στο έργο των προγενέστερων και παρουσίασαν ακόμη και τις πλέον πρωτότυπες ιδέες τους με μορφή σχολιασμού στα συγγράμματα των προκατόχων τους. Στη σύγχρονη εποχή, η ιστορία της φιλοσοφίας, [...] είναι μια πομπή σημαντικών ατόμων, ο καθένας με το δικό του προσωπικό ύφος, ο καθένας υπερήφανος επειδή χαρακτήρισε μια εποχή*»⁷². Ο ίδιος συνεχίζει: «*Οι μεσαιωνικοί φιλόσοφοι ήταν επαγγελματίες οι οποίοι έγραψαν τα ογκώδη έργα τους για άλλους επαγγελματίες, χρησιμοποιούσαν τεχνική γλώσσα και τυποποιημένα σχήματα. Οι σημαντικοί φιλόσοφοι στις αρχές της της σύγχρονης εποχής μπορούσαν να γράψουν σύντομες και ελκυστικές πραγματείες για να κερδίσουν την την προσοχή του μέσου αναγνώστη, γυναικός ή ανδρός*»⁷³. Η παρούσα διπλωματική εργασία τίθεται στην αντίθετη όχθη κατά την εξέταση του προκειμένου συλλογισμού διότι ακριβώς οι συνθήκες της εποχής είναι οι παράγοντες που θα ορίζουν, αναπόφευκτα, την σκακιέρα της εξέλιξης του πολιτικού νου. Πιο συγκεκριμένα, δεν είναι τυχαίο που θεμελιώδη δικαιώματα όπως της ελευθερίας της έκφρασης και του τύπου εκδηλώθηκαν στην περίοδο του Kant. Οι υποδομές του 19^{ου} αιώνα επέτρεψαν την αξιοποίηση της νόησης για την εξάλειψη διαφορετικών προβλημάτων σε σύγκριση με εκείνων του μεσαίωνα. Επομένως γίνεται ξεκάθαρο η εκάστοτε περίοδος που τίθεται υπό εξέταση παρουσιάζει αυτούσια και οικειοθελώς τα πολυσύνθετα ζητήματα της. Δεν θα μπορούσε να υποτιμηθεί το παρελθόν διότι το ίδιο έπλασε, τελεολογικά το σήμερα και κατά επέκταση το αύριο.

⁷² Anthony Kenny, «*The Oxford Illustrated History of Western Philosophy*», Oxford University Press, 1994, μεταφρ. Δέσποινα Ρισσάκη

⁷³ Anthony Kenny, «*The Oxford Illustrated History of Western Philosophy*», Oxford University Press, 1994, μεταφρ. Δέσποινα Ρισσάκη

Immanuel Kant

Ο Immanuel Kant (1724 -1804) ήταν ένας Γερμανός φιλόσοφος που θεωρείται ευρέως ως μια από τις προσωπικότητες με τη μεγαλύτερη επιρροή στη σύγχρονη φιλοσοφία. Η πολιτική του νόηση τόνισε την ιδέα της ατομικής ελευθερίας ως θεμελιώδη έννοια στις δημοκρατικές κοινωνίες του σήμερα. Ο Kant πίστευε ότι οι άνθρωποι έχουν μια εγγενή αξία στον σεβασμό και στην προστασία ενώ, συγχρόνως, προάσπισε την αναπόσπαστη σημασία της ελευθερίας και αυτονομίας των άλλων. Η φιλοσοφία του είχε βαθιά επίδραση σε πολλούς τομείς της σκέψης, συμπεριλαμβανομένης της ηθικής, της επιστημολογίας και της αισθητικής.

Η πολιτική φιλοσοφία του Kant βασίζεται στο φιλοσοφικό σύστημα, γνωστό ως «κριτική φιλοσοφία», το οποίο επεδίωξε να καθιερώσει ένα οικουμενικό και αντικειμενικό ηθικό σύστημα με στόχο την καθοδήγηση της ανθρώπινης δράσης. Η φιλοσοφία του τονίζει την αυτονομία για τα άτομα ως «λογικά όντα», όπου τα άτομα μπορούν να επιδιώξουν στο μέγιστο βαθμό τα δικά τους συμφέροντα, ενώ σέβονται την αυτονομία των άλλων. Οι ιδέες του είχαν σημαντικό αντίκτυπο στην πολιτική σκέψη, επηρεάζοντας πολλούς πολιτικούς θεωρητικούς όπως τον John Rawls (1921-2002) και την Hannah Arendt (1906-1975) διαμορφώνοντας τις θεωρίες τους για τη δικαιοσύνη και τη δημοκρατία. Η πολιτική φιλοσοφία του Kant επικεντρώνεται στην ιδέα της ατομικής αυτονομίας και στη σημασία της ορθολογικής σκέψης. Πίστευε στην αρχή της καθολικής ένταξης, υποστηρίζοντας ότι όλα τα άτομα, ανεξαρτήτως φυλής, φύλου ή κοινωνικής θέσης, θα πρέπει να έχουν ίσα δικαιώματα. Ο Kant υποστήριξε επίσης την ιδέα μιας δίκαιης κατανομής των πόρων, καθώς πίστευε ότι όλα τα άτομα πρέπει να έχουν πρόσβαση στα μέσα απαραίτητα για τον αυτοπροσδιορισμό και την άνθησή τους.

Ελευθερία και Ηθική

Η πολιτική φιλοσοφία του Kant τονίζει τη σημασία της ελευθερίας και της αυτονομίας. Εμβαθύνοντας η ελευθερία δεν εξυπακούει απλώς την απουσία περιορισμού αλλά την ικανότητα της αυτόνομης ενέργειας. Πίστευε ότι τα άτομα έπρεπε έχουν το δικαίωμα να λαμβάνουν τις δικές τους αποφάσεις, εφόσον αυτές οι αποφάσεις δεν παραβιάζουν τα δικαιώματα των υπολοίπων. Επιπλέον, υποστήριξε ότι μια δίκαιη κοινωνία είναι αυτή που επιτρέπει στους πολίτες της να ασκούν την ελευθερία τους και αυτονομία χωρίς παρεμβάσεις από το κράτος ή άλλα άτομα. Η αντίληψη του για τα ηθικά δικαιώματα έχει εξίσου σημαντικές επιπτώσεις στην πολιτική θεωρία. Για τον Kant, τα άτομα έχουν εγγενή αξιοπρέπεια και πρέπει να αντιμετωπίζονται ως αυτοσκοποί και όχι ως μέσα. Αυτή η αρχή απαιτεί την αποδοχή της αυτονομίας κατά την εξουσία των ατόμων και όχι τον εξαναγκασμό ή την άδικη αντιμετώπιση γεγονός που αποκαλύπτεται στο έργο του «Kant Political Writings» (1991) επεξεργασμένο από τον Hans Reiss (1922-2020). Αναλυτικότερα «εάν δημιουργούμαι μια ηθική σχέση/συνεργασία με όλα τα πράγματα στο κόσμο γύρω μας, τότε οφείλουμε να υπακούμε παντού τον ηθικό νόμο»⁷⁴ και «ο άρχων του κράτους οφείλει να είναι ο ηθικός ή φυσικός άνθρωπος που ασκεί την εκτελεστική εξουσία. [...] Εάν ο άρχων του κράτους είναι ηθικός τότε ονομάζεται κυβέρνηση»⁷⁵.

⁷⁴ Kant, I. (1991). Kant: Political Writings (2nd ed., Cambridge Texts in the History of Political Thought) (H. Reiss, Ed.; H. Nisbet, Trans.). Cambridge: Cambridge University Press

⁷⁵ Kant, I. (1991). Kant: Political Writings (2nd ed., Cambridge Texts in the History of Political Thought) (H. Reiss, Ed.; H. Nisbet, Trans.). Cambridge: Cambridge University Press

Διάκριση περί της γνώσης

Σύμφωνα με την εξέταση της πολιτικής φιλοσοφίας του Kant γίνεται κατανοητός ο διαχωρισμός της γνώσης σε δύο τομείς: την “a priori” και την “posteriori”. Εμβαθύνοντας, η πρώτη τίθεται ως γνώση ανεξάρτητη από την εμπειρία. Σύμφωνα με τον Kenny, «*το ότι γνωρίζουμε πως κάθε μεταβολή έχει μια αιτία είναι γνώση a priori, όμως δεν είναι καθαρή [...] διότι ενέχει μια έννοια που προέρχεται από την εμπειρία, τη μεταβολή*»⁷⁶. Παράλληλα, «*εκτός από την a priori γνώση υπάρχει η εμπειρική γνώση η οποία απορρέει από την εμπειρία (a posteriori)*»⁷⁷. Μέσα από την παρούσα διαφοροποίηση ο Kant αποσκοπούσε στην παρουσίαση της γνώσης και της άγνοιας ως συστατικών στοιχείων για την επίτευξη ενός σκοπού.

Κράτος

Ο Kant πίστευε ότι το κράτος είναι απαραίτητο για τη διατήρηση της ανθρώπινης ελευθερίας και ασφάλειας αναγνωρίζοντας, συνάμα, τη σημασία της ατομικής κυριαρχίας. Για τον ίδιο, η κυριαρχία δεν ανήκει αποκλειστικά στον ηγεμόνα ή τον λαό, αλλά μάλλον στους νόμους που διέπουν την κοινωνία στο σύνολό της. Πρωταρχικός σκοπός του κράτους είναι η διασφάλιση της επιβολής των νόμων και ότι τα άτομα προστατεύονται, δημιουργώντας μια σταθερή και δίκαιη κοινωνία για όλα. Επιπλέον, ο Kant ισχυρίζεται ότι τα ατομικά δικαιώματα πρέπει πάντα να γίνονται σεβαστά, ακόμη κι αν συγκρούονται με τα συμφέροντα της πλειοψηφίας. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι πιστεύει πως οι άνθρωποι διαθέτουν εγγενή αξιοπρέπεια και αξία. Οποιοσδήποτε κυβερνητικός ή πολιτικός θεσμός οφείλει να λογοδοτεί στους ανθρώπους και να καθοδηγείται από τις αρχές της δικαιοσύνης και της ισότητας. Τα άτομα έχουν ηθικό καθήκον να ασκούν την ελευθερία και την αυτονομία τους σεβόμενοι την ελευθερία και αυτονομία των άλλων. Με άλλα λόγια, τα άτομα θα πρέπει να ενεργούν με τρόπο τέτοιο που να μην παραβιάζει το δικαιώματα και ελευθερίες των άλλων. Κάνοντας αυτό, τα άτομα συμβάλλουν στη συνολική ευημερία της κοινωνίας και προωθούν μια αξια ολότητα. Η προσέγγιση του Kant αναδεικνύει τη σημασία της υπευθυνότητας και του αυτοελέγχου.

Συνολικά, οι φιλοσοφικές ιδέες του Kant είναι κρίσιμες για τη σύγχρονη κοινωνία, ιδιαίτερα όσον αφορά τον ρόλο της λογικής στην πολιτική. Οι ηθικές πράξεις πρέπει πάντα να κατευθύνονται από ορθολογικές αρχές. Αυτές οι αρχές θα πρέπει να υπερβαίνουν τα ατομικά συμφέροντα και τις ιδιαίτερες περιστάσεις, και αντ' αυτού να υποστηρίζουν τους παγκόσμιους νόμους που ισχύουν για κάθε άνθρωπο. Τέτοιες θεμελιώδεις αρχές, φαίνεται να μην έχουν θεμελιωθεί ακόμη και στη σύγχρονη κοινωνία, η οποία, θα μπορούσε να ενισχύσει την κοινωνική συνεργασία, να προωθήσει τη δικαιοσύνη και τα ανθρώπινα δικαιώματα μετριάζοντας τις επιπτώσεις μιας διχασμένης, παράλογης και δογματικής πολιτικής κουλτούρας. Η έμφαση στη σημασία της ατομικής αυτονομίας, του ηθικού καθήκοντος και του ορθολογισμού μπορεί να ενημερώσει τις σύγχρονες συζητήσεις για θέματα όπως η ιδιωτική ζωή και τα ανθρώπινα δικαιώματα.

⁷⁶ Kant, I. (1991). *Kant: Political Writings* (2nd ed., Cambridge Texts in the History of Political Thought) (H. Reiss, Ed.; H. Nisbet, Trans.). Cambridge: Cambridge University Press

⁷⁷ Kant, I. (1991). *Kant: Political Writings* (2nd ed., Cambridge Texts in the History of Political Thought) (H. Reiss, Ed.; H. Nisbet, Trans.). Cambridge: Cambridge University Press

Κεφάλαιο 3ο

Η Στρατηγική στις Διεθνείς Σχέσεις

3.1 Αξία του Πολιτικού Ρεαλισμού

Μέσα στο πέρασ των χρόνων η έννοια της στρατηγικής έχει απονεμηθεί με μια πληθώρα εκδοχών ανάλογων των εκάστοτε στρατιωτικών, πολιτικών αλλά και κοινωνικών συνθηκών που επικρατούσαν. Σύμφωνα με τον καθηγητή Κωσταντίνο Κολιόπουλο, η Στρατηγική ορίζεται ως: «η σύζευξη μέσων και σκοπών υπό το πρίσμα πραγματικής ή ενδεχόμενης σύγκρουσης»⁷⁸. Η παρούσα ενότητα θα εμβαθύνει στις κύριες θεωρίες της φύσης της στρατηγικής από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα.

Σύμφωνα με την ελληνική έκδοση του έργου «Θεωρία της Διεθνούς Πολιτικής» (Kenneth N. Waltz, 1979) από τους καθηγητές Αθανάσιο Πλατιά και Κωσταντίνο Κολιόπουλο, γίνεται κατανοητή η διάκριση των δέκα θεμελιωτικών αρχών του πολιτικού ρεαλισμού που θα στηρίξουν το παρόν κεφάλαιο:

1. Η έλλειψη ρυθμιστικής εξουσίας στο διεθνές σύστημα παίζει καθοριστικό ρόλο στη συμπεριφορά των κρατών και στη σταθερότητα ή στην αστάθεια του διεθνούς συστήματος (άναρχο διεθνές περιβάλλον)
2. Καθώς απουσιάζει η υπερκρατική εξουσία, η οποία θα μπορούσε να ρυθμίζει τον ανταγωνισμό, οι σχέσεις των κρατών είναι κατά βάση ανταγωνιστικές και πολλές φορές συγκρουσιακές (ανταγωνιστικό διεθνές σύστημα)
3. Τα κράτη σε ένα τέτοιο ανταγωνιστικό σύστημα πρέπει από μόνα τους να μεριμνήσουν για την ασφάλεια τους (αρχή της αυτοβοήθειας)
4. Τα κράτη στο άναρχο διεθνές σύστημα αναγκάζονται να λάβουν μέτρα, για να αυξήσουν την ασφάλεια τους. Τα μέτρα αυτά όμως μειώνουν την ασφάλεια των άλλων. Αυτό ανατροφοδοτεί την ανασφάλεια και τον ανταγωνισμό. Αυτό είναι το γνωστό «δίλημμα ασφαλείας».
5. Τα κράτη είναι οι βασικοί δρώντες στο διεθνές σύστημα άρα και η βασική μονάδα ανάλυσης των διεθνών σχέσεων (κρατικο-κεντρικό διεθνές σύστημα)
6. Τα κράτη επειδή είναι «ευαίσθητα στο κόστος» έχουν κάθε λόγο να συμπεριφέρονται ορθολογικά. Τα λάθη τιμωρούνται (αρχή του ορθολογισμού).
7. Κυρίαρχος στόχος του κράτους είναι η κατοχύρωση της ασφάλειας του, δηλαδή η επιβίωση, η διατήρηση της εδαφικής κυριαρχίας και της εθνικής ανεξαρτησίας/αυτονομίας (βασικό εθνικό συμφέρον).

⁷⁸ Κωσταντίνος Κολιόπουλος, «Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΣΚΕΨΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ ΕΩΣ ΣΗΜΕΡΑ»

8. Τα κράτη επιδιώκουν να αποκτήσουν «ισχύ», η οποία είναι το κύριο «νόμισμα» στη διεθνή πολιτική (επιδίωξη ισχύος).
9. Σε ένα ανταγωνιστικό διεθνές σύστημα τα κράτη έχουν κίνητρο να εξισορροπήσουν τους αντιπάλους τους (στρατηγική εξισορρόπησης), για να αυξήσουν την ασφάλεια τους.
10. Οι μεμονωμένες προσπάθειες που καταβάλλουν τα κράτη να εξισορροπήσουν τους αντιπάλους τους, συμβάλλουν στη δημιουργία ενός αυτορρυθμιζόμενου συστήματος ισορροπίας δυνάμεων που με τη σειρά του δύναται να συμβάλει στη διατήρηση της ειρήνης (αρχή της ισορροπίας ισχύος). Η κατανομή ισχύος στο διεθνές σύστημα συμβάλλει στη σταθερότητα ή στην αστάθεια του συστήματος.⁷⁹

Μέσα από την παρούσα ανάλυση της θεωρίας του Kenneth Waltz από τους προαναφερθέντες καθηγητές, γίνεται εφικτή η αποκρυπτογράφηση των σύγχρονων Διεθνών Σχέσεων υπό το πρίσμα του πολιτικού ρεαλισμού. Μέσω της αξιοποίησης της θεωρίας του ρεαλισμού αποτυπώνεται μια «ωμή» αντικειμενική και ορθολογική προσέγγιση ανάμεσα στις σχέσεις των σύγχρονων κρατών αλλά και την ευρύτερη επίτευξη της μεγέθυνσης της ισχύος. Η κατανόηση της φύσεως της στρατηγικής μπορεί να προέλθει μόνο εφόσον έχει πρώτα διατυπωθεί η μορφή του διεθνούς συστήματος. Τα προαναφερθέντα στοιχεία ενισχύονται στο έργο «International Relations Theories, Discipline and Diversity» (2013) των Tim Dunne, Milja Kurki και Steve Smith, η σταθερότητα μπορεί να προέλθει μέσω «ισχυρών αυτοδιοικούμενων κρατών των οποίων ο στόχος είναι η προστασία των συνόρων, η επιβολή του νόμου αλλά και η προστασία των πολιτών»⁸⁰. Οι συγγραφείς βέβαια, τονίζουν την ύπαρξη της διεθνούς αναρχίας μέσω της θέσης του Mearsheimer: «μια βάνουση αρένα όπου τα κράτη αναζητούν ευκαιρίες να εκμεταλλευτούν το ένα το άλλο»⁸¹. Παράλληλα, δεν εκλείπει η θέση του Waltz για την αυτοσυντήρηση των κρατών η οποία παρομοιάζει τα κράτη ως ζωντανές οντότητες εξαρτώμενες ακόμα και από την κοινωνικοποίηση τους με τα υπόλοιπα: «Η επιβίωση εξαρτάται από τις υλικές δυνατότητες ενός κράτους και τις συμμαχίες του με άλλα κράτη»⁸².

⁷⁹ Kenneth N. Waltz, «Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής» Εισαγωγή για την ελληνική έκδοση: Αθανάσιος Πλατιάς, Μετάφραση: Κωσταντίνος Κολιόπουλος

⁸⁰ «International Relations Theories, Discipline and Diversity» (2013) των Tim Dunne, Milja Kurki και Steve Smith, page 61

⁸¹ Mearsheimer, 1994-1995

⁸² K. Waltz, 1979: 103–104).

3.2 Πολιτική και Στρατιωτική ηγεσία σύμφωνα με τον Carl von Clausewitz

«Το μυστικό της επιτυχούς εργασίας από τους εκπαιδευμένους άντρες σας έγκειται με λίγα λόγια στη σαφήνεια των οδηγιών που λαμβάνουν».

Baden-Powell, στρατηγός

Ο Carl von Clausewitz ήταν αξιωματικός του Πρωσικού στρατού που έμεινε στην ιστορία για την ανάπτυξη της θεωρίας του με αναφορά στην φύση της στρατηγικής αλλά και τις ευρύτερες πρακτικές που εντοπίζονται στον πόλεμο. Έγραψε το θεμελιώδες έργο του «On War», στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, το οποίο παραμένει ως ένα από τα έργα με τη μεγαλύτερη επιρροή στη στρατιωτική στρατηγική σήμερα. Η παρούσα ενότητα θέτει ως στόχο την ανάλυση των βασικών συστατικών στοιχείων της θεωρίας του Πρώσου στρατιωτικού για τον πόλεμο.

Σύμφωνα με τον Clausewitz, ο πόλεμος δεν θεωρείται ως αυτόνομο φαινόμενο, αλλά μάλλον ως μια επέκταση της πολιτικής. Δεν δίστασε να τονίσει τη σημασία κατανόησης των πολιτικών στόχων πίσω από την εκάστοτε στρατιωτική δράση προκειμένου να επιτευχθεί η ολιστική νίκη στη σύγκρουση. Η στρατηγική σκέψη πρέπει να λαμβάνει υπόψη τόσο τις ορθολογικές όσο και τις παράλογες πτυχές της ανθρώπινης συμπεριφοράς με σκοπό την δημιουργία μιας άτρωτης κίνησης *«Η μόνη μας δουλειά εδώ είναι να δείξουμε ότι, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, η δυνατότητα επίτευξης του σκοπού μας με διαφορετικούς τρόπους δεν είναι αντίφαση, παραλογισμός, ούτε καν λάθος»*⁸³. Όπως ακριβώς περιέγραψε ο Sun Tzu, ο Clausewitz, τόνισε πως χωρίς σαφή στόχο, μια στρατηγική θα στερείται την εστίαση, οδηγώντας την αναπόφευκτα σε αποτυχία. Επιπροσθέτως, υποστηρίζει ότι μια στρατηγική πρέπει να είναι προσαρμόσιμη και ευέλικτη προκειμένου να ανταποκρίνεται στις μεταβαλλόμενες συνθήκες. Στον πόλεμο, δεν υπάρχουν κανόνες και κρίνεται ζωτικής σημασίας η κατανόηση του αντιπάλου, της πολιτικής του, της γεωπολιτικής του χώρου αλλά και της οικονομικής ισχύος του εκάστοτε στρατοπέδου. Ο Clausewitz κάνει λόγο για την ολοκληρωτική κατανόηση της ουσίας του πολέμου αλλά και του ανάλογου “software”. Μέσω της αξιοποίησης μιας ορθής στρατηγικής, επιτυγχάνονται δυο ξεκάθαρες προσεγγίσεις: η οριζόντια και η κάθετη. Πιο συγκεκριμένα, ως οριζόντια διάσταση ορίζεται το εκάστοτε αντίπαλο δέος, ενώ, ως κάθετη διάσταση περιγράφονται τα αίτια και οι σκοποί για τους οποίους διεξάγεται ένας πόλεμος. Είναι σημαντικό να τονιστεί πως ο ορθός ηγέτης οφείλει να επιβάλλεται στα συναισθήματα (emotions) αλλά και στην αβεβαιότητα (uncertainty) που προκύπτουν σε έναν πόλεμο *«Τέλος, η μεγάλη αβεβαιότητα όλων των δεδομένων στον Πόλεμο είναι μια περίεργη δυσκολία, γιατί κάθε δράση πρέπει, σε κάποιο βαθμό, να προγραμματιστεί σε ένα απλό λυκόφως, που επιπλέον όχι σπάνια - όπως το αποτέλεσμα από ομίχλη ή φεγγαρόφωτο-*

⁸³ Carl von Clausewitz, On War, μεταφρ. Colonel J.J. Graham 1874

- δίνει στα πράγματα υπερβολικές διαστάσεις και μια αφύσικη εμφάνιση»⁸⁴. Παράλληλα, ο παράγοντας της τύχης (friction) είναι εξίσου σημαντικό θέμα υπό εξέταση και είναι πάντα μεταβλητός. Ο Clausewitz επεσήμανε ότι η τριβή και η αβεβαιότητα είναι εγγενείς στον πόλεμο και πρέπει να ληφθούν υπόψη από τον εκάστοτε στρατηγό. Η τριβή είναι η αντίσταση που προκαλείται από τους παράγοντες που λειτουργούν ενάντια στην ομαλή εκτέλεση των σχεδίων, ενώ η αβεβαιότητα προκύπτει από το απρόβλεπτο των γεγονότων στον πόλεμο. Ο στρατηγός πρέπει να αναπτύξει την ικανότητα γρήγορης προσαρμογής στις μεταβαλλόμενες συνθήκες και δεν πρέπει να βασίζεται πολύ στην τέλεια εκτέλεση των σχεδίων, «*Όλα είναι πολύ απλά στον Πόλεμο, αλλά το πιο απλό είναι δύσκολο. Αυτές οι δυσκολίες συσσωρεύονται και δημιουργούν μια τριβή που κανείς δεν μπορεί να φανταστεί ακριβώς που δεν έχει δει τον πόλεμο*»⁸⁵. Για τον Clausewitz, ο ορθός ηγέτης οφείλει να ορίζει την στρατηγική του στην άριστη χειραγώγηση (manipulation) των συνθηκών προς όφελός του με σκοπό την ευρύτερη εναρμόνιση με το περιβάλλον. Η ισορροπία ανάμεσα στον ηγέτη και τους εξωγενείς παράγοντες θα προσδώσουν τα επιθυμητά αποτελέσματα. Συγχρόνως, για τον ίδιο, ως ισχύς του αντιπάλου, τίθεται κατά κύριο λόγο ο στρατός του «*Η στρατιωτική ισχύς πρέπει να καταστραφεί, δηλαδή να μειωθεί σε τέτοια κατάσταση που να μην μπορεί διώξει τον πόλεμο. Αυτή είναι η έννοια με την οποία επιθυμούμε να γίνουμε κατανοητοί στο εξής, όποτε το κάνουμε χρησιμοποιήστε την έκφραση «καταστροφή της στρατιωτικής ισχύος του εχθρού*»⁸⁶. Βέβαια, είναι σημαντικό να τονιστεί πως ο Πρώσος αξιωματικός δεν υπολογίζει την βοήθεια της κατασκοπείας και ενδέχεται να δίνει υπερβολική σημασία στην στρατιωτική ισχύ, παραβλέποντας, με αυτόν τον τρόπο, άλλες πτυχές του πολέμου.

Στη θεωρία του Clausewitz, η στρατηγική ορίζεται ως η χρήση της μάχης με σκοπό την επίτευξη του αντικειμένου του πολέμου. Αυτός ο ορισμός περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων, συμπεριλαμβανομένης της επιλογής στόχων, την κινητοποίηση και ανάπτυξη στρατιωτικών δυνάμεων και την ευρύτερη διεξαγωγή επιχειρήσεων για την επίτευξη της νίκης. Το κρίσιμο σημείο είναι ότι η στρατηγική δεν διαχωρίζεται από τον πολιτικό στόχο του πολέμου, αλλά αντίθετα είναι αυστηρά δεσμευμένη σε αυτόν. Η πολιτική και ο πόλεμος είναι αδιαμφησβήτητα δύο ζωτικά στοιχεία στην έννοια της στρατηγικής του Clausewitz, καθώς και τα δύο διαμορφώνουν και επηρεάζουν τις αποφάσεις που λαμβάνουν οι ηγέτες στο πεδίο της μάχης. Παράλληλα, ο Clausewitz πίστευε ότι οι στρατιωτικοί διοικητές πρέπει να είναι πλήρως ενημερωμένοι για τους πολιτικούς στόχους και να συνεργάζονται στενά με τους πολιτικούς ηγέτες ώστε να διασφαλίσουν την σύγκλιση των πολιτικών. Μια άλλη σημαντική πτυχή της θεωρίας του τίθεται εκείνη του αποφασιστικού σημείου (decisive point) σε μια σύγκρουση. Είναι το σημείο όπου αλλάζει η ισορροπία δυνάμεων υπέρ της μιας πλευράς έναντι της άλλης. Σύμφωνα με τον Κλάουζεβιτς, το κλειδί για τη νίκη ενός ορθού ηγέτη είναι ο προσδιορισμός του καθοριστικού σημείου ώστε να επιτεθεί με συντριπτική δύναμη. Αυτό απαιτεί προσεκτικό σχεδιασμό και εκτέλεση, καθώς και την ικανότητα προσαρμογής στις μεταβαλλόμενες συνθήκες του πεδίου της μάχης «*Νομίζουμε, λοιπόν, ότι υπό τις δικές μας συνθήκες, όπως και σε όλα τα παρόμοια, η υπεροχή στο αποφασιστικό σημείο είναι ζήτημα κεφαλαιώδους σημασίας και ότι αυτό το θέμα, στη γενική των περιπτώσεων, είναι αναμφισβήτητο το πιο σημαντικό από όλα. Η δύναμη στο αποφασιστικό σημείο εξαρτάται από το την απόλυτη δύναμη του Στρατού και την ικανότητα να το χρησιμοποιεί*»⁸⁷. Είναι σημαντική

⁸⁴ Carl von Clausewitz, On War, Κεφάλαιο II μεταφρ. Colonel J.J. Graham, 1874

⁸⁵ Carl von Clausewitz, On War, Κεφάλαιο VII μεταφρ. Colonel J.J. Graham, 1874

⁸⁶ Carl von Clausewitz, On War, Κεφάλαιο II μεταφρ. Colonel J.J. Graham, 1874

⁸⁷ Carl von Clausewitz, On War, Κεφάλαιο VIII μεταφρ. Colonel J.J. Graham, 1874

η θέση των J.J. Schneider και L.L. Izzo αναφορικά με την προαναφερθέντα θέση. Πιο συγκεκριμένα οι τελευταίοι τονίζουν: «*Η έννοια του κέντρου βάρους (το γερμανικό *Schwerpunkt*) σχηματίζεται στο οικοδόμημα του Clausewitz στο έργο «*On War*». Για να καταλάβουμε αυτό πρέπει να θεωρήσουμε την μηχανιστική του άποψη του για τον πόλεμο. Ο Clausewitz αναπτύσσει αρκετά αυτό το θέμα χωρίς στο Κεφάλαιο 1 του Βιβλίου Πρώτου με έναν ορισμό του πολέμου»⁸⁸.*

Ιστορικά παραδείγματα

Ένα πλήθος ιστορικών παραδειγμάτων μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να επεξηγήσει τη θεωρία του Clausewitz για τη στρατηγική. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι οι Ναπολεόντειοι πόλεμοι, όπου η ανώτερη στρατηγική του Ναπολέοντα και η κατανόηση του πολέμου του επέτρεψαν να ιδρύσει μια ισχυρή αυτοκρατορία. Ένα άλλο παράδειγμα είναι η Αμερικανική Επανάσταση, όπου η στρατηγική απόφαση να εστιάσει στον ανταρτοπόλεμο ενάντια στον ανώτερο βρετανικό στρατό οδήγησε τελικά στη νίκη των επαναστατών. Αυτά τα ιστορικά παραδείγματα καταδεικνύουν τη σημασία της στρατηγικής για την επίτευξη στρατιωτικής επιτυχίας.

- **Η εκστρατεία του Ναπολέοντα στην Ευρώπη**

Η θεωρία του Clausewitz για τη στρατηγική τονίζει πολύ τη σημασία της κατανόησης της δύναμης του εχθρού. Όπως ακριβώς φαίνεται στην εκστρατεία του Ναπολέοντα στην Ευρώπη. Παρά τη στρατιωτική υπεροχή του Ναπολέοντα, η πτώση του οφειλόταν στην αποτυχία του να αναγνωρίσει τη δύναμη του εχθρού του: το σκληρό χειμωνιάτικο κλίμα της Ρωσίας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την καταστροφική υποχώρηση από τη Μόσχα το 1812, δείχνοντας ότι ακόμη και τα μεγαλύτερα στρατιωτικά μυαλά δεν μπορούν να παραβλέψουν τη σημασία της κατανόησης των περιβαλλοντικών παραγόντων και των δυνατοτήτων του εχθρού. Η θεωρία του Κλάουζεβιτς χρησιμεύει ως υπενθύμιση της αναγκαιότητας προσεκτικού σχεδιασμού και ανάλυσης στη λήψη στρατηγικών αποφάσεων.

- **Ο Αμερικανικός Εμφύλιος Πόλεμος**

Ο Αμερικανικός Εμφύλιος Πόλεμος ήταν μια κομβική στιγμή στην ιστορία των Ηνωμένων Πολιτειών που συνέβη λόγω μιας κορύφωσης πολλών ετών έντασης και σύγκρουσης μεταξύ των κρατών του Βορρά και του Νότου. Ο πόλεμος ξεκίνησε το 1861 και διήρκεσε τέσσερα χρόνια, με αποτέλεσμα πάνω από 600.000 θανάτους. Τα ζητήματα που επέφεραν τον πόλεμο ήταν η ανάγκη για κρατικά δικαιώματα, η εξάλειψη της δουλείας και οι οικονομικές και κοινωνικές διαφορές μεταξύ Βορρά και Νότου. Ο πόλεμος έφερε σημαντικές αλλαγές στη χώρα, συμπεριλαμβανομένου του τερματισμού της δουλείας και της επανένωσης των κρατών.

- **Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος**

Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος ήταν μια από τις πιο καταστροφικές συγκρούσεις στην ιστορία και αφορούσε έθνη από όλες τις γωνιές του κόσμου. Είχε ως αποτέλεσμα δεκάδες εκατομμύρια θύματα. Οι τακτικές και οι στρατηγικές που χρησιμοποιούσαν οι διάφοροι συμμετέχοντες σε αυτόν τον παγκόσμιο αγώνα διέφεραν σημαντικά, με κάποιους να απασχολούνταν με παραδοσιακούς ελιγμούς στο πεδίο της μάχης και άλλους να στηρίζονται περισσότερο σε τεχνολογικές εξελίξεις (π.χ εναέριοι βομβαρδισμοί και υποβρύχιοι πόλεμοι).

⁸⁸ James J. Schneider & Lawrence L. Izzo, «CLAUSEWITZ'S ELUSIVE CENTER OF GRAVITY», 1987

Παρά τις διαφορές όμως αυτές είναι σαφές ότι ο πόλεμος έπαιξε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της πορείας των διεθνών σχέσεων και στη διαμόρφωση του σκηνικού για πολλά από τις προκλήσεις και τις συγκρούσεις που θα ακολουθούσαν τα επόμενα χρόνια.

• Ο Πόλεμος του Κόλπου

Ο Πόλεμος του Κόλπου (1990-1991), επίσης γνωστός ως «Επιχείρηση Καταιγίδα της Ερήμου», ήταν μια στρατιωτική σύγκρουση στην οποία ο συνασπισμός χωρών υπό την ηγεσία των Ηνωμένων Πολιτειών έδωσε το Ιράκ από το Κουβέιτ μετά την εισβολή του Σαντάμ Χουσεΐν τον Αύγουστο του 1990. Ο συνασπισμός υπό την ηγεσία των ΗΠΑ χρησιμοποίησε έναν συνδυασμό αεροπορικών και χερσαίων δυνάμεων για να επιτύχει τους στόχους του με αποτέλεσμα μια γρήγορη και αποφασιστική νίκη. Ο πόλεμος του Κόλπου έδειξε τη σημασία της αποτελεσματικής στρατηγικής και τη χρήση των τεχνολογικών προόδων στον πόλεμο.

Συμπερασματικά, η θεωρία του Clausewitz για τη στρατηγική παρέμεινε σχετική μέσα στο πέρασ των αιώνων. Η αντίληψή του για την τριάδα του πολέμου υπογραμμίζει τη σημασία της κατανόησης της αλληλεπίδρασης μεταξύ βίας, τύχης και πολιτικής. Η εστίαση του Clausewitz στη «συνέχεια» υπενθυμίζει ότι ακόμη και μετά το τέλος του πολέμου, η πολιτική και η εξουσία θα συνεχίζουν να διαμορφώνουν τον μεταπολεμικό κόσμο. Συνολικά, η στρατηγική θεωρία του Clausewitz παρέχει κρίσιμες γνώσεις για την περίπλοκη φύση του πολέμου που εξακολουθούν να αναφέρονται οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής και οι επαγγελματίες του στρατού μέχρι σήμερα.

3.3 Πολιτική και Στρατιωτική ηγεσία σύμφωνα με τον Sun Tzu

Ο κινέζος φιλόσοφος Sun Tzu χαρακτηρίστηκε ως ένας από τους κορυφαίους στρατηγούς, συγγραφείς αλλά και ειδήμονες στην τέχνη της στρατηγικής και έμεινε στην ιστορία για το λαμπρό έργο του «Η Τέχνη του Πολέμου» (5^{ος} π.Χ.). Το παρόν εγχειρίδιο είναι ένας ολοκληρωμένος οδηγός στρατιωτικής στρατηγικής που περιλαμβάνει όχι μόνο την τέχνη του επιχειρηματικού σχεδιασμού της ορθής τοποθέτησης των στρατευμάτων, αλλά και τους ηθικούς και ψυχολογικούς παράγοντες που εμπεριέχονται κατά τη διάρκεια μιας μάχης. Η φιλοσοφία του Sun Tzu έχει τις ρίζες της στην κατανόηση ότι η επιτυχία δεν είναι αποτέλεσμα της ωμής βίας, αλλά μάλλον μια στρατηγική και υπολογισμένη προσέγγιση για την επίτευξη των εκάστοτε στόχων. Η παρούσα ενότητα αποσκοπεί στην κατανόηση των βασικών αρχών της στρατηγικής που προτείνει ο Sun Tzu εξετάζοντας το πώς μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την ανάπτυξη μιας επιτυχημένης και ηθικής προσέγγισης της ισχύος.

Θεωρία

Αρχικά, ο αρχαίος κινέζος στρατηγός ήταν τρανός υποστηρικτής του Κομφουκιανισμού. Η εξέταση της προκείμενης θρησκευτικής πίστης τίθεται αναγκαία για την κατανόηση της ευρύτερης φύσης και προσωπικότητας του Sun Tzu. Αναλυτικότερα, το θρησκευτικό και κατά επέκταση φιλοσοφικό κίνημα του Κομφούκιου εκδηλώθηκε την περίοδο του 6^{ου} αιώνα π.Χ. Ως βασικές αξίες του τέθηκαν η προάσπιση μιας ενάρετης ζωής υπό το πρίσμα της εξαφάνισης όλων των αρνητικών συναισθημάτων που κρύβονται έμφυτα μέσα στον άνθρωπο. Αρετές όπως η ευσέβεια, ο σεβασμός και η καλοσύνη τονίζονται για την επίτευξη της συντήρησης της κοινωνίας. Μάλιστα, διερωτώμενος από έναν μαθητή την πιθανότητα εύρεσης μιας αντικειμενικής λέξης που να καθοδηγεί τις πράξεις των ανθρώπων ο

Κομφούκιος απάντησε ως εξής: «Η λέξη επιείκεια, ό,τι δεν επιθυμείς για τον εαυτό σου, μην το επιβάλλεις στους άλλους»⁸⁹.

Ο Sun Tzu τονίζει τη σημασία της κατανόησης του εσωτερικού κόσμου για την επίτευξη της εναρμόνισης με το περιβάλλον προκειμένου να εκτελέσει κανείς με επιτυχία ένα στρατηγικό σχέδιο «*If you know the enemy and know yourself, you need not fear the result of a hundred battles. If you know yourself but not the enemy, for every victory gained you will also suffer a defeat*»⁹⁰. Η ενδελεχής, δηλαδή, αυτό-αξιολόγηση βοηθά στην κατανόηση των δυνατοτήτων και αδυναμιών, επιτρέποντας σε κάποιον να αξιοποιήσει τα δυνατά του σημεία και να ξεπεράσει τις αδυναμίες του. Αναλύοντας κανείς τις κινήσεις του εχθρού, μπορεί να προβλέψει την επόμενη κίνηση και να σχεδιάσει ανάλογα την εκάστοτε απάντηση. Η προοπτική του Sun Tzu για τη στρατηγική τονίζει πρωτίστως τη σημασία της τακτικής για την επίτευξη της νίκης. Ο πόλεμος, ο οποίος μελετάται εις βάθος, οφείλει να ενδέχεται μόνο όταν διακυβεύονται ζωτικά εθνικά συμφέροντα. Παράλληλα, η οικονομία ενός κράτους είναι ακόμα πιο σημαντική εν καιρώ πολέμου εξαιτίας του υψηλού κόστους διατήρησης της ισορροπίας ισχύος «*όταν κάθε μέρα που διαρκεί ο πόλεμος τρώει ένα ανυπολόγιστο μεγαλύτερο ποσό. Αυτό το βαρύ φορτίο πέφτει στους ώμους των φτωχών*»⁹¹. Για τον κινέζο στρατηγό, η πολιτική ηγεσία οφείλει να θέτει αντικειμενικούς και ξεκάθαρους στόχους προωθώντας την ανεξαρτησία του στρατιωτικού από του πολιτικού πυλώνα. Σε αυτό το σημείο γίνεται αισθητή μια κοινή θεώρηση με τον Πρώσο αξιωματικό Clausewitz. Ο Sun Tzu, προωθούσε την αντίληψη πως η εξασφάλιση της εκάστοτε νίκης θα επέλθει μέσω ενός διεξοδικού υπολογισμού της ισχύος του αντιπάλου, αποφεύγοντας του μακροχρόνιους και επιζήμιους πολέμους. Ο πόλεμος, δηλαδή, οφείλει να είναι ολιστικός και ξεκάθαρος. Η στρατηγική που υιοθέτησε ο κινέζος στρατηγός αποτελείτο από μια έμμεση προσέγγιση, αντίθετη με αυτή του Clausewitz, κατά την οποία οι ισχυρές δυνάμεις οφείλουν να είναι αποτελεσματικές έναντι της αδύναμης πτέρυγας του αντιπάλου. Με την παρούσα ιδέα, ο στρατός επιτυγχάνει μια μειωμένου κόστους ολοκληρωτική νίκη. Κάνει λόγο για την επίθεση στην «*ήσσοнос γραμμή*» του αντιπάλου.

Πεδίο της μάχης

Σύμφωνα με τον Sun Tzu, οι τακτικές είναι το μέσο για τη επίτευξη μιας στρατηγικής σε ένα σενάριο πεδίου μάχης. Ο ίδιος πίστευε πως οι τακτικές υπερβαίνουν τη χρήση βίας και νοημοσύνης, καθώς ενσωματώνουν ένα στρατηγικό σχέδιο. Ο ίδιος, ανέλυσε διάφορους παράγοντες, συμπεριλαμβανομένου του εδάφους, του καιρού και της δύναμης του στρατού, ώστε να εφαρμόσει την πιο ορθή τακτική. Μάλιστα τόνιζε την θέση πως η τακτική μπορεί να αλλάξει ανάλογα με το πλαίσιο και το περιβάλλον της εκάστοτε μάχης «*With regard to ground of this nature, be before the enemy in occupying the raised and sunny spots, and carefully guard your line of supplies*»⁹². Η ανάλυση της φύσεως του εδάφους σύμφωνα με τον κινέζο φιλόσοφο τίθεται ως εξής:

1. **Προσβάσιμο έδαφος**
2. **Περίπλοκο και πολυσύνθετο έδαφος**
3. **Έδαφος που θα επιτρέψει την καθυστέρηση και αποτροπή ενός μέρους**
4. **Έδαφος με στενά περάσματα**

⁸⁹ Κομφούκιος, Ανάλεκτα 15:24[23], Μετάφραση Σωτ. Χαλικιά

⁹⁰ Sun Tzu, The Art of War, Chapter 4

⁹¹ Sun Tzu, The Art of War, Κεφάλαιο 14, μεταφρ. Lionel Giles

⁹² Sun Tzu, The Art of War, Κεφάλαιο 11, μεταφρ. Lionel Giles

5. Έδαφος με απόκρημνα ύψη
6. Θέσεις που είναι σε μεγάλη απόσταση από τον εχθρό

Για τον ίδιο, υψίστης σημασίας κρίνεται η εμπειρία και λογική ενός άξιου στρατηγού. Σε αντίθετη περίπτωση διέκρινε τις έξι συνέπειες που προκύπτουν από τα λάθη της ηγεσίας:

1. Πτήση (Η μεγάλη ανισορροπία ισχύος θα καταστρέψει την αδύναμη πλευρά)
2. Ανοπακοή (Προκύπτει όταν οι κοινοί στρατιώτες ξεπερνούν την δύναμη των αξιωματικών τους)

Ο «Tu Mu» αναφέρει μια λυπηρή περίπτωση του «T'ien Pu», ο οποίος στάλθηκε στο Wei το 821 μ.Χ. με εντολή να ηγηθεί του στρατού εναντίον του «Wang T'ing-t's'ou». Από την στιγμή που ανέλαβε την ηγεσία, οι στρατιώτες του συμπεριφέρθηκαν με τη μέγιστη περιφρόνηση ιππεύοντας για το στρατόπεδο με γαϊδούρια, πολλές χιλιάδες κάθε φορά. Ο «T'ien Pu» ήταν ανίκανος να σταματήσει αυτή τη συμπεριφορά, και όταν, μετά από μερικούς μήνες, έκανε απόπειρα να εμπλακεί με τον εχθρό, τα στρατεύματά του γύρισαν πίσω και διασκορπίστηκαν προς κάθε κατεύθυνση. Μετά από αυτό, ο άτυχος άνδρας διέπραξε αυτοκτόνησε κόβοντας το λαιμό του.⁹³

3. Κατάρρευση
4. Καταστροφή

«Όταν οι ανώτεροι αξιωματικοί είναι ανυπότακτοι, και όταν ο εχθρός ξεκινά την μάχη χωρίς να μπορέσει ο αρχιστράτηγος να πει αν είναι ή όχι σε θέση να πολεμήσει, τότε το αποτέλεσμα είναι η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ»⁹⁴

5. Αποδιοργάνωση

«όταν δεν ανατίθενται καθήκοντα καθορισμού σε αξιωματικούς και άνδρες, και οι τάξεις σχηματίζονται με ατημέλητο τυχαίο τρόπο, το αποτέλεσμα είναι Η απόλυτη ΑΠΟΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ»⁹⁵

6. Ήττα, Κατατρόπωση

«Όταν ένας στρατηγός, ανίκανος να εκτιμήσει την δύναμη του εχθρού, επιτρέπει σε μια κατώτερη δύναμη να εμπλέξει μια μεγαλύτερη ή να εκσφενδονίσει ένα αδύναμο μέρος ενάντια σε ένα ισχυρό, και αμελεί να τοποθετήσει επιλεγμένα στρατιώτες στην πρώτη τάξη, το αποτέλεσμα θα είναι η σίγουρη ήττα»⁹⁶

Η φιλοσοφία του Sun Tzu για τη στρατηγική έχει αναμφίβολα αντέξει στη δοκιμασία του χρόνου και παραμένει σχετική στον σύγχρονο πόλεμο. Μια ιδιαίτερη πτυχή των διδασκαλιών του ήταν η έμφαση στην εξαπάτηση, στη συλλογή πληροφοριών και τον ψυχολογικό πόλεμο που εξακολουθούν να εφαρμόζονται σήμερα όπως αποδεικνύεται από την κατασκοπεία που χρησιμοποιείται στον κυβερνοπόλεμο, «Το αξίωμα, ότι ο πόλεμος βασίζεται στην εξαπάτηση, δεν ισχύει μόνο για την εξαπάτηση του εχθρού. Πρέπει να εξαπατήσετε ακόμη και τους δικούς σας στρατιώτες. Κάντε τους να σας ακολουθήσουν, αλλά χωρίς να τους ενημερώσετε για ποιο λόγο»⁹⁷. Η χρήση προπαγάνδας και παραπληροφόρησης στην πολιτική είναι επίσης μια τακτική εμπνευσμένη από τις διδασκαλίες του Sun Tzu. Πολύ σημαντική είναι

⁹³ Sun Tzu, The Art of War, Κεφάλαιο 11, μεταφρ. Lionel Giles

⁹⁴ Sun Tzu, The Art of War, Κεφάλαιο 11, μεταφρ. Lionel Giles

⁹⁵ Sun Tzu, The Art of War, Κεφάλαιο 11, μεταφρ. Lionel Giles

⁹⁶ Sun Tzu, The Art of War, Κεφάλαιο 11, μεταφρ. Lionel Giles

⁹⁷ Sun Tzu, The Art of War, Κεφάλαιο 12, μεταφρ. Lionel Giles

η θέση στο έργο του για την πρόσδοση λανθασμένης πληροφόρησης στον εχθρό ώστε να επιτευχθεί ένα συγκριτικό πλεονέκτημα στην εγχώρια πολιτική:

«Αν καταφέρω να πιάσω μια ευνοϊκή θέση, αλλά ο εχθρός δεν εμφανίζεται στη προκείμενη σκηνή, τότε το πλεονέκτημα που αποκτάται δεν μπορεί να μετατραπεί σε κανένα πρακτικό λογαριασμό. Αυτός που σκοπεύει λοιπόν, να καταλάβει μια θέση σημαντική για τον εχθρό, πρέπει να ξεκινήσει κάνοντας μια τεχνική ραντεβού, θα λέγαμε, με τον ανταγωνιστή του [...] αυτό το “έντεχνο ραντεβού” θα επιτευχθεί μέσω των κατασκόπων του ίδιου του εχθρού, που θα μεταφέρουν πίσω μόνο τον όγκο των πληροφοριών που επιλέγουμε να τους δώσουμε. Έπειτα, έχοντας αποκαλύψει με πονηριά τις προθέσεις μας, πρέπει να καταφέρουμε, αν και αρχίζοντας μετά τον εχθρό, να φτάσουμε πριν από αυτόν εκεί»⁹⁸

Η παραπάνω πρακτική υποστηρίζεται στο βιβλίο «Η Τέχνη του Πολέμου του Σουν Τσου» (2015) από τον Αθανάσιο Πλατιά και Κωσταντίνο Κολιόπουλο. Πιο συγκεκριμένα οι προαναφερθέντες κάνουν λόγο για την προσαρμοστικότητα και ευρεσιτεχνία που οφείλει να υιοθετεί ο εκάστοτε ηγέτης. Η προκείμενη στρατηγική διαμόρφωσης περιβάλλοντος “environment shaping strategy”⁹⁹ προτάσσουν την λήψη αποφάσεων που θα οδηγήσουν το αντίπαλο μέρος στο επιθυμητό σημείο.

Συμπερασματικά, η φιλοσοφία του Sun Tzu περιέχει πολύτιμα μαθήματα για την αποτελεσματική χάραξη στρατηγικής. Θεμελιωτική ιδεολογία του ήταν η πρόβλεψη των ενεργειών του εχθρού με την ανάλογη προετοιμασία. Παράλληλα, ανέδειξε την σημασία της κατανόησης του περιβάλλοντος. Επιπλέον, η προσέγγιση της στρατηγικής του Sun Tzu δίνει έμφαση στη συνεχή βελτίωση και προσαρμογή των σχεδίων. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι καμία στρατηγική δεν είναι τέλεια και πρέπει πάντα να υπάρχει η επίγνωση της μεταβαλλόμενης φύσης των περιστάσεων. Συνολικά, η φιλοσοφία του Sun Tzu υποστηρίζει μια ολιστική και ευέλικτη στρατηγική, μια στρατηγική που λαμβάνει υπόψη διάφορους παράγοντες όπως το έδαφος, τους πόρους και την ψυχολογία των ανθρώπινων αλληλεπιδράσεων. Μέσω της ενσωμάτωσης όλων των προαναφερθέντων αρχών στη στρατηγική τους σκέψη, οι ηγέτες μπορούν να επιτύχουν επιτυχία τόσο κατά καιρούς της ειρήνης και του πολέμου.

3.4 Πολιτική και Στρατιωτική ηγεσία σύμφωνα με τον Θουκυδίδη

Εμβαθύνοντας στο έργο του Θουκυδίδη, γίνεται ξεκάθαρη η παράδοση του Τραγικού Ρεαλισμού. Όπως προαναφέρθηκε στο πρώτο κεφάλαιο, διακρίθηκε για την συγγραφή ενός από των πιο σημαντικών ιστορικών εγγράφων της αρχαίας Ελληνικής ιστορίας, του Πελοποννησιακού Πολέμου. Το λαμπρό αυτό έργο έθεσε τα θεμέλια για την θεσμοθέτηση των χαρακτηριστικών της σύγχρονης διεθνούς πολιτικής.

Για τον Θουκυδίδη, τα κράτη έχουν περιορισμένες επιλογές κατά την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής. Οφείλουν στην αξιολόγηση των πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων της εκάστοτε έκβασης με σκοπό την επιλογή μιας ορθής ενέργειας. Μέσα από το έργο «International Relations Theories, Discipline and Diversity» (2013) των Tim Dunne, Milja Kurki και Steve Smith, τονίζεται η σημασία που έδινε ο Θουκυδίδης στην κατανόηση τόσο

⁹⁸ Sun Tzu, The Art of War, Κεφάλαιο 12, μεταφρ. Lionel Giles

⁹⁹ Πλατιάς, Α., Κολιόπουλος, Κ., (2015), Η Τέχνη του Πολέμου του Σουν Τσου, Εκδόσεις Δίαυλος, Αθήνα

της εγχώριας τάξης πραγμάτων όσο και της υπερεθνικής. Πιο συγκεκριμένα τονίζεται πως: «Ο Θουκυδίδης αφιερώνει την ίδια προσοχή στις εσωτερικές εξελίξεις στην Αθήνα και στις εξωτερικές εξελίξεις στα διάφορα θέατρα του πολέμου. Περιγράφει τις παράλληλες εξελίξεις στην Αθήνα στην Ελλάδα και μας ενθαρρύνει να τις κατανοήσουμε ως αποτελέσματα παρόμοιων και ενισχυτικών διαδικασιών»¹⁰⁰. Με αυτόν τον τρόπο προάγεται η ιδέα πως κατά την διεξαγωγή μιας ορθής στρατηγικής ο υπεύθυνος οφείλει σε μια άκριτη κατανόηση όλων των παραγόντων που μπορεί να επηρεάσουν την έκβαση του πολέμου. Ο ίδιος, αναγνώρισε επίσης και τη σημασία κατανόησης της γεωγραφίας, του πεδίου μάχης αλλά και των κινήτρων του εχθρού, θεωρία στην οποία βασίστηκε ο Clausewitz. Τόνισε την ανάγκη για μια ενωμένη διοίκηση ενώ παράλληλα εξυμνούσε τη συνετή χρήση των πόρων. Ο Θουκυδίδης τόνισε και τη σημασία του ηθικού και του ρόλου της ηγεσίας στη δημιουργία και διατήρησής του. Ο παράγοντας της τύχης δεν λείπει από την κατανόηση της στρατηγικής και αυτό εκδηλώνεται στα λεγόμενα του Αλκιβιάδη για το εκάστοτε status quo της εποχής: «Δεν μπορούμε να καθορίζουμε αυστηρά, σαν να ήταν δική μας διαχείριση, τα όρια της ηγεμονίας μας, αλλά είμαστε αναγκασμένοι, αφού βρισκόμαστε σ' αυτήν την θέση, ν' απειλούμε μερικούς ή να μην υποχωρούμε απέναντι άλλων, αφού ο κίνδυνος για μας είναι να υπαχθούμε υπό την ηγεμονία άλλων, αν δεν την ασκούμε εμείς στους άλλους. Δεν σας επιτρέπεται, εσάς, να έχετε την ίδια αντίληψη περί ησυχίας που έχουν άλλοι λαοί, αν οι επιδιώξεις σας δεν είναι όμοιες με τις δικές τους.»¹⁰¹. Ο Θουκυδίδης πίστευε ότι το κλειδί για την επιτυχημένη στρατηγική ήταν η πρόβλεψη και η προετοιμασία για οτιδήποτε απρόοπτο πριν αυτό συμβεί. Υποστήριξε ότι ο στρατηγικός σχεδιασμός πρέπει να βασίζεται σε μια προσεκτική ανάλυση των εγχώριων δυνάμεων και αδυναμιών καθώς και εκείνων του εχθρού. Πίστευε πως η προκείμενη στρατηγική θα πρέπει να είναι αρκετά ευέλικτη ώστε να προσαρμόζεται στις μεταβαλλόμενες συνθήκες αλλά, συγχρόνως, και αρκετά πειθαρχημένη ώστε να παραμένει σταθερή και να επικεντρώνεται στον απώτερο στόχο. Η νίκη μπορεί να επιτευχθεί όχι μόνο μέσω της στρατιωτικής υπεροχής, αλλά και μέσω μιας σειράς μη βίαιων μέσων όπως η διπλωματία και η οικονομική πίεση. Στο παρόν σημείο είναι σημαντικό να σημειωθεί πως ο Θουκυδίδης δεν αποδέχτηκε την ύπαρξη δικαιοσύνης σε σχέσεις άνισων κρατών. Για τον ίδιο, η ξεκάθαρη υπεροχή ενός κράτους έναντι άλλου προϋδεάζει την ανισορροπία της ισχύος και κατά επέκταση την δυνητική υπακοή του αδύναμου στον ισχυρό.

Εμβαθύνοντας στην θεωρία του, ο πόλεμος δεν είναι μια ασταμάτητη σύγκρουση της στρατιωτικής ισχύος των μερών. Αντιθέτως, τα κράτη οφείλουν στην διατύπωση ενός στρατηγικού πλάνου που θα επιτρέπει την σίγουρη και αποφασιστική νίκη υπέρ του αντίπαλου δέοντος. Η στρατηγική της εξουθένωσης «exhaustion» αποτελεί ένα ζωτικό παράδειγμα ορθής στρατηγικής και περιγράφεται ως «η επιδίωξη της νίκης μέσω της ηθικής κατάρρευσης του αντιπάλου»¹⁰². Στην περιγραφή του Πελοποννησιακού Πολέμου γίνεται διακριτή η χρήση της παρούσας τακτικής μέσα από το απόσπασμα: «Ο Περικλής, που ήταν και τότε στρατηγός, ήταν πάντα της ίδιας γνώμης, όπως και στην πρώτη εισβολή, ότι δηλαδή οι Αθηναίοι δεν έπρεπε να κάνουν έξοδο και να δώσουν μάχη»¹⁰³. Όπως ακριβώς ανέπτυξε και ο Sun Tzu, η σταδιακή ηθική και οικονομική υπεροχή έναντι του εχθρού θα επιφέρει το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα.

¹⁰⁰ «International Relations Theories, Discipline and Diversity» (2013) Tim Dunne, Milja Kurki και Steve Smith, page 61

¹⁰¹ Θουκυδίδης Ιστορία, Ζ, 18.3 – μετ. Άγγ. Βλάχος

¹⁰² Κωσταντίνος Κολιόπουλος, «Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΣΚΕΨΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ ΕΩΣ ΣΗΜΕΡΑ», σελ.31

¹⁰³ Θουκυδίδης Ιστορία Β, 55.2 – μετ. Άγγ. Βλάχος

Στο άρθρο «*Unravelling the Thucydides Trap: Inadvertent Escalation or War of Choice?*» (2021) από τους καθηγητές Αθανάσιο Πλατιά και Βασίλιο Τρίγκα, πλέκεται το συνολικό εγκώμιο για την διαλεύκανση της σχέσης του εμφυλίου πολέμου και της έμφυτης στρατηγικής και πολιτικής ιδεολογίας του Θουκυδίδη. Αναλυτικότερα, ως αξιοσημείωτο χωρίο επεξήγησης της ισορροπίας δυνάμεων, τίθεται η παρομοίωση της Αθήνας με την Κίνα και των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής με την Σπάρτη «*To be didactic, a historical analogy must accurately assess both the likenesses and incongruities of the historical epochs it analogizes. A core tenet of the Thucydides' Trap is that China is Athens and the United States is Sparta*»¹⁰⁴. Μέσω του προαναφερθέντος χωρίου, οι συγγραφείς, αποτυπώνουν την σημασία της μετατόπισης της εξουσίας για τις Διεθνείς Σχέσεις: «*Εάν η μετατόπιση εξουσίας δεν έχει ακόμη συμβεί, τότε η «κυβέρνουσα εξουσία» διαθέτει ένα ισχυρό κίνητρο για να επιτεθεί προληπτικά στην ανερχόμενη δύναμη από μια θέση σχετικής δύναμης, αυξάνοντας έτσι τις πιθανότητες της να κερδίσει τον «αναπόφευκτο» πόλεμο. Έτσι, μια θεωρία ηγεμονικής μετάβασης μπορεί να απλοποιηθεί σε μια θεωρία του προληπτικού πολέμου όπου μια κυρίαρχη δύναμη αποκεφαλίζει μια ανερχόμενη δύναμη και «πνίγει το μωρό στην κούνια του»*»¹⁰⁵

Η ακριβής συλλογή πληροφοριών είναι μια κρίσιμη πτυχή της στρατηγικής του Θουκυδίδη. Οι διοικητές πρέπει να διαθέτουν λεπτομερή γνώση του πεδίου της μάχης, των δυνάμεων αλλά και των αδυναμιών του εχθρού και τα πολιτικών κινήτρων που οδηγούν στη σύγκρουση. Ο Θουκυδίδης, στην αφήγηση του για τον Πελοποννησιακό πόλεμο, τονίζει τις καταστροφικές συνέπειες της κακής πληροφόρησης. Ένα εύλογο παράδειγμα είναι η εξαπάτηση των Συρακούσιων. Αναλυτικότερα, ο Νικίας και οι άλλοι διοικητές μέσω της παραπληροφόρησης θέλησαν να αποπροσανατολίσουν τους Συρακούσιους:

¹⁰⁴ Athanasios Platias and Vasilis Trigkas, “Unravelling the Thucydides Trap: Inadvertent Escalation or War of Choice?” 2021, The Chinese Journal of International Politics,

¹⁰⁵ Athanasios Platias and Vasilis Trigkas, “Unravelling the Thucydides Trap: Inadvertent Escalation or War of Choice?” 2021, The Chinese Journal of International Politics,

[6.64.2]

«Έστειλαν έμπιστό τους άνθρωπο τον οποίο, όμως, και οι Συρακούσιοι θεωρούσαν επίσης δικό τους. Ο άνθρωπος ήταν Καταναίος και είπε στους Συρακουσίους ότι τον έστειλαν πολίτες της Κατάνης που τα ονόματά τους τα γνώριζαν οι Συρακούσιοι στρατηγοί και ήξεραν ότι ήσαν από τους πιστούς εκείνους φίλους τους οι οποίοι είχαν μείνει μέσα στην πολιτεία. Είπε ότι οι Αθηναίοι διανυκτέρευαν, χωρίς όπλα, μέσα στην πολιτεία και ότι, αν οι Συρακούσιοι ήθελαν να βαδίσουν ορισμένη μέρα, την αυγή, με όλο τον στρατό τους εναντίον των Αθηναίων, τότε οι Καταναίοι θ' αποκλείσουν όσους Αθηναίους θα είναι μέσα στην πολιτεία και θα βάλουν φωτιά στα καράβια, ενώ οι Συρακούσιοι θα έβαζαν φωτιά στο περίφραγμα και θα έπιαναν εύκολα όλο τον αθηναϊκό στρατό. Είπε ότι ήσαν πολλοί οι Καταναίοι που θα βοηθούσαν, ότι ήσαν κιόλας έτοιμοι και ότι έρχεται από μέρους τους. Οι Συρακούσιοι στρατηγοί, οι οποίοι και για άλλους λόγους είχαν πάρει θάρρος και είχαν σκοπό ανεξάρτητα από την πρόταση αυτή να βαδίσουν εναντίον της Κατάνης, πίστεψαν απερίσκεπτα τον άνθρωπο αυτόν και, αφού συμφώνησαν για την ημέρα που θα εμφανίζονταν στην Κατάνη, τον έστειλαν πίσω. Καθώς είχαν κιόλας φτάσει στις Συρακούσες σύμμαχοι Σελινούντιοι και άλλοι, οι Συρακούσιοι έβγαλαν διαταγή για όλους τους Συρακουσίους να είναι έτοιμοι να ξεκινήσουν μ' όλο τους τον στρατό. Όταν έγιναν όλες οι ετοιμασίες και κόντευαν οι μέρες που είχαν συμφωνήσει να βρεθούν εκεί, ξεκίνησαν για την Κατάνη και στρατοπέδευαν κοντά στον ποταμό Σύμαιθο, στο έδαφος των Λεοντίνων. Όταν οι Αθηναίοι πληροφορήθηκαν ότι πλησίασαν, πήραν όλο το εκστρατευτικό σώμα και όλους τους Σικελούς ή άλλους που είχαν έρθει να τους ενισχύσουν, τους επιβίβασαν στα πολεμικά και στα μεταγωγικά και έπλευσαν νύχτα στις Συρακούσες. Με την αυγή οι Αθηναίοι αποβιβάστηκαν κοντά στο Ολυμπείο για να καταλάβουν μέρος όπου να στήσουν στρατόπεδο. Το ιππικό των Συρακουσίων, που είχε πρώτο πλησιάσει στην Κατάνη και είχε καταλάβει ότι ολόκληρος ο στρατός είχε φύγει, γύρισε πίσω και ειδοποίησε το πεζικό. Και τότε όλος ο στρατός γύρισε γρήγορα να υπερασπιστεί τις Συρακούσες.»¹⁰⁶

Γίνεται, συνεπώς, ξεκάθαρο πως η ακριβής συλλογή πληροφοριών επιτρέπει στους διοικητές να προβλέψουν και να αντιμετωπίσουν τις ενέργειες του εχθρού τους, κερδίζοντας έτσι ένα αποφασιστικό πλεονέκτημα στο πεδίο της μάχης.

Συμπερασματικά, η στρατηγική που προάγεται μέσα από την ανάλυση του Πελοποννησιακού πολέμου τονίζει ως επί των πλείστων τη σημασία της ορθής ηγεσίας. Ο Θουκυδίδης εξετάζει το ρόλο των ηγετών στη διαμόρφωση της έκβασης των συγκρούσεων και τονίζει τη σημασία των ορθών αποφάσεων. Συνολικά, τα γραπτά του αποδεικνύουν την θέση πως μια αποτελεσματική ηγεσία είναι βασικότερο συστατικό στοιχείο μιας επιτυχημένης στρατηγικής. Η εξέλιξη της στρατηγικής θεώρησης παραθέτει, αδιαμφισβήτητα, τα θεμέλια της στις θεωρίες και επιδιώξεις του μεγάλου Έλληνα ιστορικού.

¹⁰⁶ Θουκυδίδης, Ιστορία μεταφρ. Άγγ. Βλάχος [6.64.2]

Συμπεράσματα

Η παρούσα διπλωματική εργασία θέτοντας ως απαρχή της την αρχαία ελληνική πολιτική φιλοσοφία καθοδήγησε τον αναγνώστη μέσα στο ιστορικό μονοπάτι του φιλοσοφικού γίγνεσθαι. Μέσω της πρωταρχικής ανάλυσης της ισχύος, το παρόν έργο, προσπάθησε να επιδιώξει την ευρύτερη διερεύνηση ζητημάτων εξουσίας και ηθικής. Παράλληλα, η αποτύπωση μιας ορθολογικής σειράς κατά την εξέλιξη των προαναφερθέντων χωρίων, έδωσε την δυνατότητα της αποσυναρμολόγησης όχι μόνο του πολιτικού νου αλλά και της ίδια της ιστορίας που διέπει τελεολογικά την συνέχεια της ανθρωπότητας έως σήμερα. Μέσα από την προκείμενη εμβάθυνση στο ποιόν του ανθρώπου διασπάται η έννοια της αυτοβουλίας αλλά και της κυριαρχίας του ατόμου έναντι των προσωπικών του παθών.

Εμβαθύνοντας, ο Θουκυδίδης μέσα από τα διδάγματα του Πελοποννησιακού πολέμου θεμελιώνει την ρεαλιστική κατανόηση των Διεθνών Σχέσεων. Αναδεικνύει τις αξίες της σύνεσης και της στρατηγικής κατανόησης ολόκληρης της αλήθειας που περιτριγυρίζει το κράτος σε καταστάσεις πολέμου. Από τον Θουκυδίδη έως τον Clausewitz, η πολιτική και στρατιωτική θεωρία συνεπάγει τις εμπειρίες χιλιάδων χρόνων. Ο Thomas Hobbes και ο Machiavelli, προσωπικότητες βαθιά επηρεασμένες από την αρχαία ελληνική πραγματεία, αποτύπωσαν την δική τους εμπειρική κριτική πάνω στα ζητήματα της ελευθερίας και της προέλευσης όλων των ανθρωπίνων συνηθειών. Πιο συγκεκριμένα μέσω της συγγραφής του έργου «*Λεβιάθαν*», ο Hobbes, επηρεασμένος από τα κοινωνικό-πολιτικά προβλήματα της εποχής του, δημιουργεί μιας πρωτότυπη προσέγγιση για το πως η ανθρώπινη φύση αλληλοεπιδράει με την εξουσία. Είναι σημαντικό να τονιστεί πως το παρόν βιβλίο έθεσε τις βάσεις για την κατανόηση της αξίας υπακοής στους νόμους, οι οποίοι, ως «παιδαγωγοί» αποσκοπούν στην οργάνωση και καθοδήγηση των ανθρώπων μακριά από τις εγωιστικές και εθελουφλεις βλέψεις τους. Για τις ίδιες συνήθειες μίλησε και ο Σωκράτης, ο οποίος, μέσω της αυτοθυσίας του απέδειξε της αξία της ταπεινοφροσύνης ακόμα και σε καταστάσεις που η αλήθεια αποκρύπτεται. Τα διδάγματα τα οποία μεταλαμπαδεύτηκαν από την εποχή του έως το σήμερα αποδεικνύουν τον πραγματικό αντίκτυπο που προάγουν οι ιδέες. Πολύ σημαντική κρίνεται και η εμβάθυνση στην μεσαιωνική πολιτική φιλοσοφία. Ο Πατριάρχης Φώτιος σε συνδυασμό με τον Θωμά Ακινάτη χαράζουν το μονοπάτι του χριστιανικού αριστοτελισμού για την εύρεση μιας ηθικά εδραιωμένης εξουσίας. Μέσω της ανάλυσης του έργου «*Ηγεμόνας*» από τον Πατριάρχη Φώτιο αποδεικνύεται ο πνευματικός θάνατος των σύγχρονων κοινωνιών. Όταν οι ψυχές των ανθρώπων διακατέχονται από αισθήματα μίσους, μνησικακίας και εγωισμού, τότε η κοινωνία, συνεπόμενα, διακατέχεται από φαύλες προσωπικότητες στην πολιτική ηγεσία. Η εκάστοτε ηγεσία οφείλει στην ανάδειξη ενός υγιούς προτύπου διαβίωσης και όχι σε χαρακτηριστικά όπως απάτη, σκάνδαλα και παραχαράξεις δημοσίων αγαθών. Το έργο του Φώτιου, ως άκρως διαχρονικό, έρχεται να υπενθυμίσει στους ανθρώπους τις συνέπειες που επακολουθούν από την διαφθορά της εκάστοτε πολιτικής ηγεσίας. Η

οικονομική και κοινωνική εξαθλίωση που επικρατεί στις σύγχρονες κοινωνίες βεβηλώνει τις αξίες της δημοκρατίας.

Η εμβάθυνση στην φύση της στρατηγικής θέτει ως θεμελιωτική πραγματικότητα την αναρχία που περικλείει την διεθνή κοινότητα. Το παρόν άναρχο και ανισόρροπο περιβάλλον υπονοεί την αέναη προσπάθεια μεγέθυνσης της ισχύος. Η απόκτηση της τελευταίας αποδεικνύεται ως ο αμετάβλητος αυτοσκοπός των κοινωνιών από την απαρχή της δημιουργίας τους. Βέβαια, η ισχύς, δεν αποτελείται μόνο από την στρατιωτική υπεροχή. Αντιθέτως, η έννοια της ισχύος υποδηλώνει την θέση ενός κράτους στη διεθνή σκακιέρα. Τα αντανακλαστικά ενός κράτους υποδηλώνουν, κάλλιστα, μια μορφή ισχύος. Αποκρυπτογραφώντας τις σχέσεις ανάμεσα στα κράτη, κανένα δεν είναι προστατευμένο από την πιθανότητα ενός πολέμου, αιφνίδιου ή μη. Η πραγματικότητα καθιστά τον πόλεμο ως την αμετάβλητη δυναμική που ισορροπεί μέσα στην συνέχεια της ανθρωπότητας. Εξαιτίας της προαναφερθέντας θέσης, η ανάγκη που προκύπτει για στρατηγική ετοιμότητα, κρίνεται ως ζωτικής σημασίας για όλα τα κράτη δίχως εξαίρεση.

Η σύγχρονη πολιτική πραγματικότητα θέτει κράτη ως οικονομικές μηχανές που λειτουργούν δίχως κάποιο ουσιαστικό στόχο στην συνέχεια των χρόνων. Η ανάγκη αναζήτησης του εσωτερικού κόσμου έχει μετουσιωθεί στην ανάγκη άσκησης κριτικής είτε στον συνάνθρωπο είτε στο εκάστοτε πολιτικό σύστημα. Η σύγχρονη πολιτική σκακιέρα θέτει στο προσκήνιο την μεγάλη δυναμική μεταβολή της ισχύος από το Δυτικό στο Ανατολικό ημισφαίριο για πρώτη φορά μετά τον Ψυχρό πόλεμο γεγονός που, αναπόφευκτα, θα επηρεάσει την υδρόγειο στο σύνολό της. Ο πόλεμος ανάμεσα στην Ρωσία και την Ουκρανία απέδειξε την αλλαγή του σημερινού status quo ανάμεσα στο Ανατολικό και Δυτικό ημισφαίριο. Η Δύση παρόλες τις κυρώσεις και εφοδιαστικές πρακτικές, απέτυχε στην προσπάθεια της ουσιαστικής επίλυσης του προβλήματος. Η Ρωσική εξωτερική πολιτική προάγει μια ευρύτερη ανατολική άρνηση στην υπακοή της ατζέντας των Ηνωμένων Πολιτειών. Μια σειρά από οικονομικές συμφωνίες ανάμεσα στα κράτη της Ασίας φανερώνει την δυναμική αυτοδυναμία που θα επέλθει στα επόμενα χρόνια. Η Ευρωπαϊκή ήπειρος τίθεται στο μάτι του κυκλώνα από την στιγμή που τα κράτη θα κληθούν, αναπόφευκτα, να επιλέξουν για άλλη μια φορά ανάμεσα σε δυο ημισφαίρια ισχύος. Η ιστορία που θα γραφτεί στα μετέπειτα χρόνια δεν διαφέρει πολύ από εκείνη του παρελθόντος. Εξ αυτού, μόνο μέσω της κατανόησης του παρελθόντος το μέλλον μπορεί να οριστεί ώριμα και αποφασιστικά.

Στο παρόν σημείο κρίνεται άξια η προσθήκη του τελευταίου σημειώματος του μεγάλου σύγχρονου φιλόσοφου Δημήτρη Λιαντίνη που μέσω της αυτοθυσίας του υπενθύμισε στον λοιπό κόσμο την σημασία της ζωής:

Διοτίμα μου,
 Φεύγω αυτοθέλητα. Αφανίζομαι όρθιος, στιβαρός και περήφανος. Ετοιμάσα τούτη την ώρα βήμα- βήμα ολόκληρη τη ζωή μου, που υπήρξε πολλά πράγματα, αλλά πάνω από όλα εστάθηκε μια προσεκτική μελέτη θανάτου. Τώρα που ανοίγω τα χέρια μου και μέσα τους συντρίβω τον κόσμο, είμαι κατάφορτος με αισθήματα επιδοκιμασίας και κατάφασης. Πεθαίνω υγιής στο σώμα και στο μυαλό, όσο καθαρό είναι το νωπό χιόνι στα όρη και το επεξεργασμένο γαλάζιο διαμάντι. Να ζήσεις απλά, σεμνόπρεπα, και τίμια, όπως σε δίδαξα. Να θυμάσαι ότι έρχονται χαλεποί καιροί για τις νέες γενεές. Και είναι άδικο και μεγάλο παράξενο να χαρίζεται τέτοιο το δώρο της ζωής στους ανθρώπους, και οι πλείστοι να ζούνε μέσα στη ζάλη αυτού του αστείου παραλογισμού. Η τελευταία μου πράξη έχει το νόημα της διαμαρτύρησης για το κακό που ετοιμάζουμε εμείς οι ενήλικοι στις αθώες νέες γενεές που έρχονται. Ζούμε τη ζωή μας τρώγοντας τις σάρκες τους. Ένα κακό αβυσσαλέο στη φρίκη του. Η λύπη μου γι' αυτό το έγκλημα με σκοτώνει. Να φροντίσεις να κλείσεις με τα χέρια σου τα μάτια της γιαγιάς Πολυτίμης, όταν πεθάνει. Αγάπησα πολλούς ανθρώπους. Αλλά περισσότερο τρεις. Το φίλο μου Αντώνη Δανασσή, τον αδερφοποιτό μου Δημήτρη Τρομπούκη, και τον Παναγιώταρο το συγγενή μου, γιο και πατέρα του Ηρακλή. Κάποια στοιχεία από το αρχείο μου το κρατά ως ιδιοκτησία ο Ηλίας Αναγνώστου. Να αγαπάς τη μανούλα ως την τελευταία της ώρα. Υπήρξε ένας υπέροχος άνθρωπος για μένα, για σένα, και για τους άλλους. Όμως γεννήθηκε με μοίρα. Γιατί της ορίστηκε το σπάνιο, να λάβει σύντροφο στη ζωή της όχι απλά έναν άντρα, αλλά τον ποταμό και τον άνεμο. Το γράμμα του αποχαιρετισμού που της έγραψα το παίρνω μαζί μου.
 Σας αφήνω εσένα, τη μανούλα και το Διγενή, ^[15] το σπίτι μου δηλαδή, που του στάθηκα στύλος και στέμμα, Γκέμμα πες, σε υψηλούς βαθμούς ποιότητας και τάξης. Στην μεγαλύτερη δυνατή αρνητική εντροπία. Να σώζετε αυτή τη σωφροσύνη και αυτή την τιμή. Θα δοκιμάσω να πορευτώ τον ακριβό θάνατο του Οιδίποδα. Αν όμως δεν αντέξω να υψωθώ στην ανδρεία που αξιώνει αυτός ο τρόπος, και ευρεθεί ο νεκρός μου σε τόπο όχι ασφαλή, να φροντίσεις με τη μανούλα και το Διγενή, να τον κάψετε σε ένα αποτεφρωτήριο της Ευρώπης. Έζησα έρημος και ισχυρός.

Λιαντίνης

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Θουκυδίδης Ίστορίαι, μετ. Άγγ. Βλάχος
- Πατριάρχης Φώτιος, «Ο Ηγεμών», 2007, ΑΡΜΟΣ, μεταφρ. ΠΛΕΞΙΔΑΣ ΓΡ. ΙΩΑΝΝΗΣ
- Πλάτωνος, Φαίδρος, Μετάφραση Κ.Σ Γούναρη
- Φώτιος Α Ο Μέγας, Ο ΗΓΕΜΩΝ 2007, Μεταφρ. ΠΛΕΞΙΔΑΣ ΓΡ. ΙΩΑΝΝΗΣ
- Κωσταντίνος Κολιόπουλος, «Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΣΚΕΨΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ ΕΩΣ ΣΗΜΕΡΑ», 2008, εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα
- Kenneth N. Waltz, «Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής» Εισαγωγή για την ελληνική έκδοση: Αθανάσιος Πλατιάς, Μετάφραση: Κωσταντίνος Κολιόπουλος, 2011, εκδόσεις Ποιότητα
- Κομφούκιος, Ανάλεκτα 15:24[23], Μετάφραση Σωτ. Χαλικιά
- Πλατιάς, Α., Κολιόπουλος, Κ., (2015), Η Τέχνη του Πολέμου του Σουν Τσου, Εκδόσεις Δίαυλος, Αθήνα
- ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, ΗΘΙΚΑ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΑ , Μεταφρ. Δ. Λυπουρλής. 2002, Θεσσαλονίκη: Ζήτρος
- Γεώργιος Σαλαμούρας, «Η διάκριση των αρετών και η αρετή της φιλίας κατά τον Αριστοτέλη», Conatus 2, no 1 (2017)
- Αριστοτέλης, «Πολιτικά», Βιβλίο V μεταφρ. Μτφρ. Π. Λεκατσάς.

Ξενογλώσση

- Hobbes Thomas, Leviathan
- Shelton, George. *Morality and Sovereignty in the Philosophy of Hobbes*, Basingstoke: Macmillan, 1992. Print.
- Niccolo Machiavelli, *The Prince*,
- ¹ John P. McCormick, *Machiavellian Democracy: Controlling Elites with Ferocious Populism*
- *DE REGNO ON KINGSHIP TO THE KING OF CYPRUS*, Thomas Aquinas μεταφρ. by Gerald B. Phelan, revised by I. Th. Eschmann, O.P.
- «International Relations Theories, Discipline and Diversity» (2013) των Tim Dunne, Milja Kurki και Steve Smith, page 61
- Carl von Clausewitz, *On War*, μεταφρ. Colonel J.J. Graham 1874
- James J. Schneider & Lawrence L. Izzo, «CLAUSEWITZ'S ELUSIVE CENTER OF GRAVITY», 1987
- Sun Tzu, *The Art of War*
- «International Relations Theories, Discipline and Diversity» (2013) των Tim Dunne, Milja Kurki και Steve Smith,
- Anthony Kenny, “*The Oxford Illustrated History of Western Philosophy*”, Oxford University Press, 1994, μεταφρ. Δέσποινα Ρισσάκη
- Anthony Kenny, “*The Oxford Illustrated History of Western Philosophy*”, Oxford University Press, 1994, μεταφρ. Δέσποινα Ρισσάκη
- Kant, I. (1991). *Kant: Political Writings* (2nd ed., Cambridge Texts in the History of Political Thought) (H. Reiss, Ed.; H. Nisbet, Trans.). Cambridge: Cambridge University Press
- Athanasios Platias and Vasilis Trigkas, “Unravelling the Thucydides Trap: Inadvertent Escalation or War of Choice?” 2021, *The Chinese Journal of International Politics*,